

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

DİYARBAKIR MERKEZ VE KÖYLERDEKİ HALK İNANIŞLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Ramazan IŞIK

HAZIRLAYAN

Erkan AKYOL

2013

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

DİYARBAKIR MERKEZ VE KÖYLERDEKİ HALK İNANIŞLARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Ramazan IŞIK

HAZIRLAYAN

Erkan AKYOL

Jürimiz,/...../..... tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Enver ÇAKAR

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

DİYARBAKIR MERKEZ VE KÖYLERDEKİ HALK İNANIŞLARI

Erkan AKYOL

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Dinler Tarihi Bilim Dalı

Elazığ – 2013, Sayfa: X + 109

Bu çalışmamızda, Diyarbakır merkez ve köylerdeki geçiş dönemleri olan doğum, evlenme, ölüm ve tabiat olayları olan yağmur, ağaç, hayvan, su, ateş ve ziyaret yerleri ile ilgili halk inanışları üzerinde durulmuş ve bu inanışlar dinler tarihi bakımından bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Geçiş dönemleri ile ilgili olan birinci bölümde ve tabiat olayları ile ilgili olan ikinci bölümde ele alınan konularda yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerin verilmesinin ardından sözlü kaynaklardan edinilen halk inanış ve uygulamaları aktarılmaya çalışılmıştır. Değerlendirme bölümlerinde de sözlü kaynaklardan derlenen bilgilere dayalı halk inanış ve uygulamalarının “Eski Türk Dini” ile olan ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırma sonucunda, Diyarbakır ve çevresindeki halk inanış ve uygulamalarının geçmişten günümüze kadar aktarılan ve halk içinde korunan eski Türk kültürü inanışlarına ve izlerine rastlanmıştır. Bu izlerin birçoğu İslamiyet ile yoğrularak varlığını devam ettirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Halk İnanışları, Kültür, Geçiş Dönemleri, Tabiat, Kült

ABSTRACT

Master Thesis

PUBLIC BELIEFS OF DİYARBAKIR AND İTS VİLLAGES

Erkan AKYOL

Firat University

Institute of Social Sciences

Main Department of Philosophy and Religion Sciences

Department of Religion History

Elazığ-2013, Pages: X+109

İn this study, there had been villages on publich beliefs which were related torain, animal, water, fire and visiting places of birth, marriage, death and natural happinings through passing terms in Diyarbakır and araround.

Some informations were tried to be explained by the written sources of the first parts of passingterms and the second parts of natural happenings and then the public beliefs and practising by the verbal sources. İn evolvation parts, “old Turkish religon” was tried to be rovided by public belief and practising based on all these knowledgements.

At the end of this seaching, we met the tracks, of Turkish culture belief within people up to now from the past which were all in Diyarbakır and around.

Key Words: Diyarbakır, Anatolia, Publich Beliefs, Culture, Related Torain, Natural, Cult

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
SUMMARY	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	VII
METOT VE KAYNAKLAR	IX
GİRİŞ	1

I.BÖLÜM

DİYARBAKIR MERKEZ VE KÖYLERDEKİ GEÇİŞ DÖNEMLERİYLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1.DOĞUM İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	11
1.1.1. Doğum İle İlgili İnanışlar	11
1.1.1.1. Doğum Öncesi İnanışlar	12
1.1.1.2. Doğum Esnasındaki İnanışlar	14
1.1.1.3. Doğum Sonrası İnanışlar	16
1.1.2. Doğum İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	23
1.2. SÜNNET İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	28
1.2.1. Sünnet İle İlgili İnanışlar	28
1.2.2. Sünnet İle İlgili İnanışların değerlendirilmesi	31

1.3. EVLENME İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 33

1.3.1. Evlenme ile ilgili inanışlar 34

1.3.1.1. Evlilik Öncesi İnanışlar 34

1.3.1.2. Evlilik Esnasındaki İnanışlar 38

1.3.1.3. Evlilik Sonrası İnanışlar 43

1.3.2. Evlenme İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi 45

1.4. ÖLÜM İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 48

1.4.1. Ölüm İle İlgili İnanışlar 49

1.4.1.1. Ölüm Öncesi İnanışlar 50

1.4.1.2. Ölüm Esnasındaki İnanışlar 51

1.4.1.3. Ölüm Sonrası İnanışlar 52

1.4.2. Ölüm İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi 56

II- BÖLÜM

DİYARBAKIR MERKEZ VE KÖYLERDEKİ TABİAT İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. YAĞMUR DUASI İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 62

2.1.1. Yağmur İle İlgili İnanışlar 62

2.1.2. Yağmur İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi 63

2.2. AĞAÇ - ORMAN İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 66

2.2.1. Ağaç - Orman İle İlgili İnanışlar 66

2.2.2. Ağaç - Orman İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi 67

2.3. HAYVANLAR İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	68
2.3.1. Hayvanlar İle İlgili İnanışlar	69
2.3.2. Hayvanlar İle İlgili İnanışlar ve Değerlendirilmesi	70
2.4. SU İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	72
2.4.1. Su İle İlgili İnanışlar	72
2.4.2. Su İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	74
2.5. ATEŞ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	76
2.5.1. Ateş İle İlgili İnanışlar	76
2.5.2. Ateş İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	77
2.6. ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	79
2.6.1. Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışlar	79
2.6.2. Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi	87
SONUÇ	90
BİBLİYOGRAFYA	93
1- KAYNAK ESERLER	93
2- SÖZLÜ KAYNAKLAR	96
EKLER	99
ÖZGEÇMİŞ	108

ÖNSÖZ

Tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde ortaya çıkan inanışlar ve bunların sonraki nesillere aktarmada kullanılan araçları kültürün önemli bir kısmını oluşturur. Toplumlar tarafından kabul edilen ve benimsenen halk inançları da ait oldukları toplumların kültürel yapısını ortaya koyan önemli bir olgudur.

Halk inançları bir milleti, başka milletlerden ayıran önemli bir unsurdur. Bununla beraber aynı dini ve dili paylaşan toplulukların farklı bölgelerinde, şehirlerinde hatta köylerinde bile bu inançlar, örf ve adetler değişiklikler gösterebilmektedir. Halk inanışları, uzun bir zaman diliminde gerçekleşmekte ve kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır

Halk inançları, genellikle toplumların kendi ihtiyaçlarına binaen meydana getirdikleri manevi değerlerdir. Teknolojik gelişmeler ve iletişim araçlarının çoğalması, toplumların birçok yenilikle karşılaşmasına neden olmuştur. Böylece toplumların sahip olduğu kültürel değerler, zaman içinde değişikliğe uğrasa da yavaş yavaş kaybolmaya, unutulmaya yüz tutmuştur. Kültürel değerlerin yok olmasını engellemek için toplumun bütün bireylerine, özellikle de bu alanda çalışan araştırmacılara büyük görevler düşmektedir. Kültürümüzün ayrılmaz bir parçası olan halk inanışlarının, bizden sonraki nesillere sağlıklı ve kalıcı bir şekilde aktarılmasına katkıda bulunmak için bu çalışmayı yapmayı uygun bulduk. Diyarbakır ve köylerindeki süregelen halk inanışlarını ve pratiklerini araştırarak, Geleneksel Türk dini inanışlarıyla karşılaştırmaya çalıştık.

Araştırmamız sırasında, bizden yardımını ve sıcak ilgisini esirgemeyen yöre halkına ve bana daima destek olan eşime teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmamın hazırlanmasında bilgi ve görüşlerinden faydalandığım Yrd. Doç. Dr. Ramazan IŞIK hocama saygı ve şükranlarımı sunarım.

Erkan AKYOL

Elazığ- 2013

KISALTMALAR

age. : Adı geçen eser

agm. : Adı geçen makale

Bil. : Bilimler

C. : Cilt

ç. : Çukurova

Çev. : Çeviren

Enst. : Enstitü

Fak. : Fakülte

Hz. : Hazreti

İA. : İslam Ansiklopedisi

m. : Metre

m² : Metre kare

s. : Sayfa

Sos. : Sosyal

TDK : Türk Dil Kurumu

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TTK : Türk Tarih Kurumu

TPAO : Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

Ün. : Üniversite

vb. : Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi

vd. : Ve devamı, ve diğer, ve diğerleri

Yay. : Yayını, yayınları

Yy. : Yüz yıl

METOT VE KAYNAKLAR

1. Metot

Yaptığımız bu çalışma Diyarbakır merkez ve köylerde yaşanmış ve hala yaşanmakta olan halk inanışları ile sınırlı tutulmuştur. Diğer yandan bölge ile ilgili yapılan çalışmalar literatür taraması yoluyla incelenmiş ve ilgili yerlerle karşılaştırılmıştır.

Diyarbakır merkez ve köylerdeki halk inanışları isimli çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, Diyarbakır ilinin coğrafi yapısı, tarihi, nüfusu ve ekonomik durumu hakkındaki bilgiler literatür taraması yoluyla elde edilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, geçiş dönemleri olan doğum, evlenme ve ölüm ile ilgili halk inanışları ve uygulamaları yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerin verilmesinin ardından, bu inanışların tezahürleri alan taraması vasıtasıyla bizzat gözlemlenerek ortaya konulmuş, yerinde gözlenemeyen inanışların tezahürleri ise yöre halkı ile mülakat yapılması sonucunda açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Mülakat yapılan kişiler konuya vakıf insanlardan seçilmiş ve mülakat sonuçları objektif olarak yazıya geçirilmiştir. Her konunun sonunda bulunan değerlendirme bölümlerinde de sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilere dayalı halk inanış ve uygulamalarının geleneksel Türk inanışları ile olan ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, yine yörede yaşayan insanlarla mülakat yaparak tabiat inançları ile ilgili olan yağmur, ağaç, hayvan, su, ateş ve ziyaret yerleri ile ilgili halk inanışlarını ve uygulamalarını ele alıp Eski Türk Dini inançlarının izlerinin varlığı değerlendirme bölümünde ortaya konulmuş ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. Kaynaklar

Tezimizin giriş bölümü olan Diyarbakır ilimizin coğrafi konumu, fiziki yapısı ve tarihi hakkındaki bilgiler; Şevket Beysanoğlu'nun "Anıtları ve Kitabeleri İle Diyarbakır tarihi", "Diyarbakır Tarihine Kısa Bir Bakış", "Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi", "Müze Şehir Diyarbakır", Orhan Cezmi Tuncer'in "Diyarbakır Kimliği", Nejat Göğünç'ün "Kanuni Devri Başlarında Güneydoğu Anadolu", İbrahim

Sarı'nın "Şehrimiz Diyarbakır", İlhan Akbulut'un "Diyarbakır", Ahmet Zeki İzgöer'in "Diyarbakır Salnameleri (1869-1905)", Vedat Gündoğan'ın "Diyarbakır Tarihi" adlı eserlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Araştırma genel olarak bir alan çalışması olduğu için çalışmamızın birinci ve ikinci bölümlerinde konuyla ilgili sözlü kaynaklardan alınan bilgiler toplanmış ve bu kişiler bibliyografyada gösterilmiştir. Ayrıca Diyarbakır ve köylerdeki halk inanış ve kültürüne dair yapılan çalışmalar gözden geçirilmiştir. Sözü edilen çalışmaların bizim yaptığımız alan çalışması ile ilgili benzer yönler karşılaştırılmıştır. Gözen Akca'nın "Diyarbakır İli Ergani Halk Kültürü Araştırması" adlı yüksek lisans tezi alan çalışmasından yararlanılmıştır. Daha sonra konuyla alakalı ve Diyarbakır merkez ve köylerdeki halk inanışlarının eski Türk inanışlarıyla bağlantılı yönlerine göre değerlendirilirken, Abdulkadir İnan'ın "Eski Türk Dini Tarihi", "Tarihte ve Bugün Şamanizm", Bahattin Ögel'in "Türk Mitolojisi", "İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi", Yaşar Kalafat'ın "Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri", Harun Güngör'ün "Türk Bodun Bilimi", Sedat Veyis Örnek'in "Türk Halk Bilimi", Ali Selçuk'un "Ağaçeri Türkmenleri", Ünver Günay ve Harun Güngör'ün "Türklerin Dini Tarihi" ve burada sayamadığımız birçok yazılı eserlerden yararlanılmıştır.

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu'nun önemli şehirlerinden biri olan Diyarbakır, 40° 20' enlem; 37° 50' boylamlarında bulunmaktadır.¹ Şehir, Karacadağ sönmüş volkan kitlesinden Dicle nehrine uzanan geniş bazalt platosunun doğu kenarında, Dicle vadisinden 160 m yükseklikteki yatay bir yüzey üzerinde etrafı dağlarla çevrili çukur bir alanda yer almaktadır. Kuzeyinde Toros Dağları, batısında Karacadağ, güneyinde Mardin tepelerinin çevrelediği Diyarbakır, deniz seviyesinden 650 m yüksekliktedir. Şehir, kuzeyindeki dağlık yaylalar ve güneyindeki step düzlükler arasındaki konumuyla, yerleşmeye elverişli bir geçiş sahası teşkil etmektedir.²

Diyarbakır, doğusunda Siirt ve Muş; güneyinde Mardin, batısında Urfa, Adıyaman, Malatya; kuzeyinde Elazığ ve Bingöl illeriyle sınırdadır. Kentin merkez ilçe dışında Bismil, Çermik, Çınar, Çüngüş, Dicle, Eğil, Ergani, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp, Lice ve Silvan olmak üzere on üç ilçesi bulunmaktadır. 15.354 km² yüzölçümüne sahip olan Diyarbakır'da Dicle, çeşitli kollarıyla bu toprakları sulayan tek nehirdir. Batıda küçük bir alanın suları ise Fırat nehrine ulaşır.³ (Bkz. Ek. 1)

Karasal iklimin hâkim olduğu kentte kuzeydeki yüksek dağlar, yazın serin havanın oluşumunu engellemektedir. Bu nedenle yazlar kurak ve sıcak, kışlar ise soğuk ve az yağışlı geçmektedir. Buna karşın kent, bitki örtüsü zengin olmamakla birlikte hububat ekimine, bahçe ziraatına ve geniş yaylalarda hayvancılığa elverişlidir.⁴

Coğrafi konumu itibariyle doğu ile batıyı birleştiren bir yerde olan Diyarbakır, bu yönüyle stratejik bir merkez olmasının yanı sıra önemli bir ticaret kentidir.

Tarih boyunca birçok fikir ve sanat adamı yetiştirmiş olan Diyarbakır, bilim ve kültür merkezi olma özelliğini her zaman korumuştur. Diyarbakır konumu itibariyle, ilk çağlardan beri, bu yönünü geliştirmiştir. Bir kültür merkezi olması sebebiyle, Orta çağın getirdiği tüm ekonomik ve kültürel etkileri beraberinde yaşamıştır.

¹ Orhan Cezmi Tuncer, "Diyarbakır Kimliği", Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu, 27- 28 Ekim 2000, Ankara 2001, s.164.

² Nejat Göğünç , "Diyarbakır", TDVİA, İstanbul 1999, C. IX, s. 472

³ Göğünç, s. 473

⁴ Besim Darkot, "Diyarbakır", MİA, İstanbul 1945, C. III, s.601

Yörede üç farklı sınıftan halkın varlığından söz edilmektedir; büyük arazi sahibi olan ağalar, zengin kesimi; esnaf ve zanaatkârların oluşturduğu orta tabaka; işsiz, genelde amelelikle uğraşan, ya da ağaların ve beylerin emrinde çalışan dar gelirli kesim olarak sınıflandırırız.

1935 yılında demiryolunun şehre ulaşmasıyla, kent içe dönük yapısından kurtulmuş ve hızla kozmopolitleşme sürecine geçmiştir. Nüfusun artışı tetikleyen en önemli etken çevreden kente yapılan göçlerdir. Yoğun göç, kentin yükünü artırmış ve toplum yapısındaki değişimlere sebep olmuştur. Modernleşme çabaları, eski gelenek ve göreneklerin devam etmesi ve yoğun nüfus artışı, çarpık kentleşmeye yol açmıştır. Bunun sonucunda geleneksel toplum yaşamı ciddi kırılmalar yaşamıştır.

Tarım: Diyarbakır'da 650 bin hektara yakın bir alan ekilmektedir. Tahıl başta yetiştirilen üründür. Sebze ve meyvecilik gelişmektedir. Tahıl ürünü 20 sene içinde 3 misli artmıştır. Başlıca tarım ürünleri ise buğday, arpa, darı, pirinç, mercimek, baklagiller, saf pamuk, tütün, susam ve keten tohumudur. Son 10 sene içinde sebzecilik çok gelişmiştir. Hıyar, domates, patlıcan, biber, fasulye, kabak ve taze soğan yetişir. Diyarbakır karpuzu ve kavunu iri olduğu gibi, çok lezzetlidir. Türkiye'de yetişen karpuzun % 10'a yakını ve kavunun % 5'i Diyarbakır'da yetişir. Meyvecilikte daha çok üzüm, ceviz, badem, nar, dut ve armut yetişir. Diğer meyveler azdır. Suni gübre kullanımı ve modern tarım araçları kullanımı artmıştır. Dicle, Diyarbakır'ın Nil'i sayılır. Dicle kenarındaki köylerde "Boranhane" denilen güvercinliklerde binlerce güvercin beslenir. Kumsal arazide yetişen karpuzların içine küçük bir çocuk sığabilir. Otuz dört çeşit üzüm, 7 çeşit karpuz yetişir. Karpuz çeşitleri; pembe, sürme, ferikpaşa, yafa, kara, alaca ve mehmet emir'dir. İri, tatlı ve kokulu kavunlarından beji, tat, mollaköy ve asma tipi meşhurdur.⁵

Hayvancılık: Diyarbakır 350 bin hektara yaklaşan çayır ve meraları ile hayvancılığa çok elverişlidir. Hayvancılık verimi henüz düşüktür, kalite ıslahı ile üretim artacaktır. Koyun, kıl keçisi, sığır, eşek ve katır beslenmektedir. Yedi bini aşkın arı kovanı ile arıcılık gün geçtikçe gelişmektedir.⁶

⁵ İbrahim Sarı, Şehrimiz Diyarbakır, İstanbul 1996, No:2, s. 87

⁶ Sarı, s.87.

Ormancılık: Orman alanı bakımından Güney Doğu Anadolu Bölgesinin en yoksul illerinden biri olan Diyarbakır'da doğal bitki örtüsü, özellikle tarım alanlarının çevresinde büyük ölçüde yok edilmiştir. 500 bin hektar görülmekteyse de, ormanların önemli kısmı meşedir. Ayrıca dağınık biçimde çeşitli yayvan yapraklı ağaçlara, ardıçlara rastlanır.⁷

Madencilik: Türkiye'nin hali hazırda en zengin petrol yatakları Diyarbakır-Siirt sınırında Siirt'in Batman ilçesi ile Diyarbakır'ın Bismil ilçesi sınırları içindedir. Diyarbakır'da ilk petrol kuyusu 1961'de Shell tarafından açılmıştır. TPAO ise 1973'ten beri faaliyettedir. Memleketimizde çıkarılan yıllık 2,5 milyon ton ham petrolün yarısı Diyarbakır'dan elde edilir. Hazro ilçesinde de linyit çıkarılır. Ergani'de bakır madeni vardır.⁸

Sanayi: Son senelerde en büyük gelişme inşaat sektöründe olmuştur. Küçük sanayi, dokumacılık, bakırcılık, demircilik ve kuyumculuk da gelişmiştir. Fabrikaların çoğu devlet sektörüne aittir. Sümerbank Pamuklu Dokuma Fabrikası, Sümerbank Halı ve Yünlü Dokuma Fabrikası, Yem Fabrikası, Süt Endüstrisi Kurumu, Buhar ve Su Türbinleri Fabrikası, Küçük Su Türbini ve Pompa Fabrikası, Tahıl Sigorta Fabrikası ve Ergani Çimento Fabrikası vardır.⁹

Ulaşım: Diyarbakır ulaşım bakımından çok elverişlidir. Bütün komşu illere asfalt yol ile bağlı olduğu gibi, Elazığ-Mardin karayolu ile Urfa-Siirt-Bitlis karayolları Diyarbakır'da kesişir. Yollar düzgün ve bakımlı olup kışın bile devamlı açıktır. İstanbul-Kurtalan demiryolu Diyarbakır'dan geçer. İstanbul-Ankara-Diyarbakır uçak seferleri ise her gün yapılmaktadır. Dicle'nin bir kıyısından diğer kıyısına yolcu, eşya ve odunlar "kelek" ismi verilen sallarla yapılır. Motorlu araç sayısı son 10 senede 10 misli artmıştır. Buna paralel olarak da yol yapım süratle artmaktadır.¹⁰ (Bkz. Ek. 2)

Diyarbakır ve yöresinin çok eski bir tarihi vardır. Diyarbakır M.Ö. 14.yy.'dan günümüze kadar Amidi, Amid, Amida, Augustta, Karaamid, Karakale, Hamid, Karahamid, Diyarbekir ve Diyarbakır isimlerini kullanmıştır. Bu isim hakkında çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte kesin olarak nereden geldiği bilinmemektedir. VII.

⁷ İlhan Akbulut, Diyarbakır, İstanbul 1998, No:8, s. 12

⁸ Akbulut, s.13

⁹ Sarı, s. 85

¹⁰Sarı, s. 79

yy'dan itibaren kaynaklarda geçen "Diyarbakır" adı, başlangıçta Amid, Silvan, Erzen, Mardin şehirleri ile Siirt, Hasankeyf, Gölcük, Atak, Eğil, Çermik, vb. gibi 30 kadar kaleyi ihtiva eden bölgeyi tanımlamak için kullanılmaktadır. İslami dönem sonrası bölgeye yerleşen Müslüman Arapların iki büyük kabilesinden birinin yerleşim alanını nitelendiren Diyar-Bekr ismi, Osmanlı döneminde, bugünkü Diyarbakır'ın merkezini oluşturduğu Beylerbeyliği ifade etmek için kullanılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarıyla birlikte bölge ismi olmaktan çıkan Diyarbakır, günümüzdeki şehri isimlendirir olmuştur.¹¹

Önemli bölgelerin birbirine bağlandığı ana yollar üzerinde bulunması Diyarbakır'ı tarihi boyunca cazibe merkezi durumuna getirmiştir. Şehir, Akdeniz'i Basra Körfezi'ne; Karadeniz'i Mezopotamya'ya bağlayan, bunun yanı sıra Bitlis ve Van Gölü havzası üzerinden Azerbaycan ve İran'a ulaşan önemli yolların birleştiği kavşak noktası üzerindedir. Bu nedenle önemli kültür ve ticaret merkezi konumunu her dönemde korumuştur.¹²

Diyarbakır'ın kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak yöredeki en eski toplu yerleşmenin M.Ö.8000 sonlarına indiği saptanmıştır. Çayönü kazıları M.Ö. 5000-M.Ö.4000'de Kalkolitik; M.Ö.3000'de Tunç çağının yaşandığını ortaya çıkarmıştır. Şehrin doğusunda yer alan "Fiskaya" adlı kayalığın ilk yerleşme yeri olduğu düşünülmektedir.¹³

İlk uygar topluluğunun Huriler olduğu anlaşılan şehirde, M.Ö. 2000 ortalarında Mitanniler, M.Ö. 1260-M.Ö. 653'te Asur ve Urartular, M.Ö.653- M.Ö.625'te İskitler, M.Ö.625-M.Ö.550'de Medler, M.Ö. 550-M.Ö.331'de Persler, M.Ö.331-M.Ö.323'te Büyük İskender, M.Ö. 323-M.Ö. 140'ta Selevkoslar, M.Ö.140-MÖ. 85'te Partlar, M.Ö.85- MÖ. 69'da Büyük Tigran hüküm sürmüştür. M.Ö. 69'da Roma egemenliğine geçen Diyarbakır 395 yılına kadar Part-Roma, Sasani-Roma arasındaki mücadelelere sahne olmuştur. 395'te Doğu Roma toprakları içinde kalan şehir, islam fethinin gerçekleştiği 639 yılına kadar Sasani-Bizans arasında sürekli el değiştirmiştir.¹⁴

¹¹ Akbulut, s. 19-20

¹² Göğünç, s. 464

¹³ Şevket Beysanoğlu, Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi, Ankara 1996, C.I, s. 40-45

¹⁴ Şevket Beysanoğlu, "Diyarbakır Tarihine Kısa bir Bakış", Kültür Sanat, S: 28, Ankara 1995, s. 5

Hız. Ömer'in halifeliği döneminde, 636 yılında yapılan Yermük savaşında Bizans'ın mağlup edilmesiyle Suriye bölgesi fethedilmiştir. Bunun ardından Kuzey Mezopotamya'nın fethi için İyaz bin Ganem görevlendirilmiştir. Diyarbakır 693 yılında İyaz bin Ganem'in idaresinde Halid bin Velid tarafından fethedilerek İslam topraklarına katılmıştır. Amid, Meyyafarikin, Mardin, Hasankeyf ve Erzen yeni fethedilen bu bölgenin en önemli şehirlerini oluşturmaktadır. Hız. Osman döneminde (644-656) bölge, buraya yerleşen Arap kabilelerinin isimlerine göre Diyar-ı Mudar, Diyar-ı Rabia ve Diyar-ı Bekr olmak üzere üç komutanlık haline getirilmiştir. Dicle ve çevresini kapsayan Diyar-ı Bekr bölgesinin merkezini Amid (bugünkü Diyarbakır) teşkil etmektedir.¹⁵

661-750 yılları arasında hüküm süren Emeviler döneminde El-Cezire bölgesindeki pek çok şehir gibi Diyarbakır da Emevi idaresi altındadır. Bu dönemde Diyarbakır ve çevresinin alabildiğine sömürüldüğü belirtilmektedir.¹⁶

750 sonrasında hilafet ve iktidarı ellerine geçiren Abbasiler döneminde Diyarbakır El- Cezire bölgesine bağlı valiliklerden biri durumundadır. Abbasi halifesi Muhtedi zamanında 868'de Diyarbakır'a vali olarak atanan İsa bin Şeyh bin Selil-i Şeybanî ayaklanarak bağımsızlığını ilan etmiş ve Diyarbakır'da Şeyhoğulları Emirliği (869-899) kurulmuştur. Bu dönem El-Cezire emirlerinin birbirleriyle ve Haricilerle yaptıkları mücadelelerle geçmiştir. Şeyhoğulları egemenliği, Abbasi halifesi Mutekid tarafından 899'da sona erdirilmiştir. Şehir bu tarihten 930'a kadar Abbasi yönetiminde kalmıştır.¹⁷

930-980 yılları arasındaki 50 yıllık dönemde Diyarbakır, Arapların en büyük kabilelerinden Rebia'nın Tağlib koluna mensup olan Hamdâniler'in idaresi altındadır. Bu dönemi 980-984 arasında, Şii Büveyhi hakimiyeti izler. Büveyhiler'in 984'te zayıflaması üzerine Diyarbakır ve çevresinde Hümevdiyye Kürtlerinden Mervanoğulları ailesi yerel bir beylik olarak güçlü duruma gelmiştir. Önceki dönemlerde Van Gölü çevresindeki bazı kalelerde hüküm süren bu beyliğin 983 sonrasında Diyarbakır ve çevresine akınlar düzenleyerek Diyarbakır, Silvan ve Nusaybin'i ele geçirdikleri

¹⁵ Göğünç, s. 465

¹⁶ Beysanoğlu, Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi, s. 164

¹⁷ Beysanoğlu, "Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi", Diyarbakır Müze Şehir, İstanbul 1999, s. 41

bilinmektedir. 1085'e kadar 100 yıl gibi uzun bir süre bölgede hakim olan Mervanoğulları, Diyarbakır'ın yanı sıra Silvan'ı da başkent olarak kullanmışlardır. Bu dönemde bölgeye Oğuz Türk akınlarının da başladığı görülmektedir. Mervanoğulları önceleri Bizans, 1071 sonrasında da Selçuklulara vergi vermek suretiyle beyliklerini devam ettirebilmişlerdir. 1085'te Silvan'ın Selçuklu orduları tarafından fethi ile Mervanoğulları beyliği sona ermiştir.¹⁸

1084 yılında Büyük Selçuklu sultanı Melikşah, önceki dönemlerde Mervanoğulları'na vezirlik yapmış olan kumandanı Fahrüddeve'yi Diyarbakır bölgesinin fethiyle görevlendirmiştir. 1085'te ele geçirilen bölgede Fahrüddeve valiliğe getirilmiştir. Kale ve şehirler de Türkmen emirlerinin boy ve oymaklarına ikta edilmiştir. 1093-1097 yılları arasında Suriye Selçuklularının elinde bulunan bölge 1097'de Suriye Selçuklu sultanı Tutuş'un ölümü üzerine çok parçalı bir yönetime sahne olmuştur. Mardin ve Silvan'da Artuklular, Bitlis'te Dilmaçoğulları, Siirt ve Erzen'de Toğan Arslan ailesi, Ahlat ve Van'da Sökmenlilerin hüküm sürdüğü bu dönemde Amid merkez olmak üzere Ergani, Talhum, Çermik ve Zülkarneyn'de hakim olan beylik İnalğulları'dır.¹⁹

1097-1147 arasında hüküm süren İnalğulları dönemini yine bir Türk beyliği olan Nisanoğulları devri izlemiştir. İnalğullarına vezirlik yapan Nisanoğulları 1138'den itibaren başlattıkları baskılarını arttırarak yönetimi ellerine geçirmişlerdir. 1183'e kadar sürdürdükleri hakimiyetlerine Selahaddin Eyyubi tarafından son verilmiştir. Amid, Selahaddin Eyyubi tarafından hizmetine karşılık Hasankeyf Artuklu emiri Nurettin Muhammed'e bırakılmıştır. 1185'te Silvan'ın Selahaddin Eyyubi tarafından alınması ve Hasankeyf Artuklularının da ona tabi olmasıyla Diyarbakır bölgesi Eyyubi hakimiyetine girmiştir. Amid ve çevresi 1232'de tekrar Eyyubiler'in eline geçene kadar Hasankeyf Artukluları yönetiminde idare edilmiştir.²⁰

1232-1240 yılları arasında Eyyubi yönetiminde bulunan Diyarbakır, 1240-1302 tarihlerinde Anadolu Selçuklu idaresinde kalmıştır. 1302'de Moğol hükümdarı Gazan Han tarafından Mardin Artuklularına verilen şehir, 1394'te Timur tarafından yağma edilmiş ve 1401'de Osmanlı Devleti'ne karşı kendi tarafında yer alan Akkoyunlu

¹⁸Göğünç, s. 465

¹⁹Beysanoğlu, Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi, s.59

²⁰ Göğünç, s. 466

Sultanı Karayülük Osman Bey'e verilmiştir. Bu tarihten itibaren Akkoyunlu Devletine başkentlik eden Diyarbakır, 1469'da başkentini Tebriz'e taşınmasının ardından Akkoyunlular'ın Diyarbakır bölgesinin merkezi olma özelliğini korumuştur.²¹

Safevi-Osmanlı sınırındaki önemli kentlerden biri olan Diyarbakır'ın ele geçirilmesi bu dönemde büyük önem taşımaya başlamıştır. Çünkü bu şehrin alınması Osmanlı'nın doğu sınırları açısından özellikle İran'a karşı önemli bir teminat teşkil etmektedir. Yavuz Sultan Selim'in 1514 Çaldıran Zaferi Safeviler için bu bölgedeki hâkimiyetin sonu olmuştur. Bu dönemde Doğu Anadolu'nun Osmanlı topraklarına kazandırılması üzerinde yoğunlaşmıştır. Bölge halkı üzerinde büyük nüfus ve itibar sahibi İdris-i Bitlis-î, bölgedeki yerel güçleri ikna ederek Osmanlı hakimiyetini tanıma konusunda teşvik etmiştir. Bu gayretler sonucu Diyarbakır 1515 yılında Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı Devleti tarafından bölgede ele geçirilen topraklar Amid merkez olmak üzere teşkilatlandırılmıştır. "Diyarbakır Eyaleti" olarak isimlendirilen ve Musul, Van, Erzurum, Mardin, Rakka, Harput'u içeren bu eyaletin Beylerbeyliğine ilk olarak Bıyıklı Mehmet Paşa getirilmiştir. Şehir bu tarihten itibaren vezir rütbeli Osmanlı paşaları tarafından yönetilmiştir.²²

Kanuni döneminde bölgede Van, Urfa gibi yeni eyaletler kurulmuşsa da Diyarbakır eyaleti önemini korumaya devam etmiştir. Bunda Diyarbakır'ın sınıra yakınlığı nedeniyle bölgeye yapılacak seferlerde merkezi üs olarak kullanılmasının yanında, önemli ticaret ve ulaşım yollarının birleştiği bir konumda olmasının da etkisi büyüktür.²³

1869-1905 yıllarında hazırlanan salnamelere göre Diyarbakır; bugünkü Diyarbakır şehrini de içine alan, Elazığ, Siirt, Mardin ve Malatya Livalarını kapsayan vilayetin genel adıdır. Bu vilayetin bir sancağı olan günümüzdeki Diyarbakır, bir şehir, dört nahiye, üç yüz otuz üç karye ile 41.998 nüfusa sahiptir.²⁴

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Diyarbakır şehri Kafkas cephesi için önemli lojistik merkezi durumundadır. 1916'da Bitlis ve Muş'un Rus işgali altına girmesinin

²¹ Göğünç, s. 466-467

²² Göğünç, "Kanuni Devri Başlarında Güney Doğu Anadolu", Tarih Dergisi, S:23, İstanbul 1969, s. 62

²³ Beysanoğlu, Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi, C. II, s. 588

²⁴ Ahmet Zeki İzgöer, "Diyarbakır Salmaları (1869-1905)", İstanbul 1999, C.III, s. 48-55

ardından, işgalin Diyarbakır'a ilerlemesini engellemek üzere Mustafa Kemal Atatürk Kolordu Komutanı olarak şehre gönderilmiştir.²⁵

Osmanlı devleti zamanında İran, Irak ve Azerbaycan'dan gelen yolların Diyarbakır'da kesiştiği görülür. Diyarbakır bölgesi XVII. yüzyılda bütün Anadolu'yu etkisi altına alan, Celali isyanlarında büyük hasar görmüştür. Ancak Diyarbakır bütün bunlara rağmen ticari merkez olma özelliğinden hiçbir şey kaybetmemiştir.²⁶

Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk Diyarbakırlıların fahri hemşehriliğini kabul etmiş, 5 Nisan 1926'da şehri ziyaret ettikten sonra ikinci kez Diyarbakır, Cizre yoluyla Musul sınırına, Van Gölü sahillerinden İran sınırına uzatılacak demiryolunun temelini atma törenini izlemek için şehre gelmiştir. Burada Dicle nehri kıyısında kalıp dinlendiği yerde bugün Atatürk'ün anısına Gazi Köşkü yapılmıştır.²⁷ (Bkz. Ek. 3)

Cumhuriyet'in ilanının ardından 1924 Anayasası ile birlikte il, ilçe, nahiye, kasaba, köy şeklinde düzenlenen yapılanma sonucu il haline getirilen Diyarbakır, sahip olduğu önemi Cumhuriyet döneminde de sürdürmüştür.²⁸

10 Aralık 1937 gün ve 7789 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Diyarbakır olan şehrin adı Diyarbakır olarak değiştirilmiştir.²⁹

Diyarbakır, ilk dönemlerden itibaren dini ve etnik açıdan kozmopolit bir yapı sergilemektedir. Bu özelliğini günümüzde de kısmen devam ettirmektedir. Bu bağlamda İslam öncesi dönemde kentte, yaygın olan dinler Hıristiyanlık ve Musevilik'tir.³⁰

Hıristiyanlık Diyarbakır ve çevresinde roma döneminde yayılmaya başlamıştır. Ancak Diyarbakır ve çevresinde Hıristiyanlığın farklı mezhepleri Ermeni Gregoryan, Süryaniler, Melkitler, Nesturiler, yer almaktaydı. Bundan başka Diyarbakır'da Yahudiler de bulunuyordu. Hıristiyanlık, Diyarbakır ve çevresinde Roma döneminde

²⁵ Akbulut, s. 26

²⁶ İbrahim YILMAZÇELİK, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, Ankara 1995, s. 13-14

²⁷ Gündoğan Vedat, Diyarbakır Tarihi, Ankara 2011, s. 293-295

²⁸ Sarı, s. 14-15

²⁹ Gündoğan, s. 296

³⁰ Beysanoğlu, "Süryaniler", Müze Şehir Diyarbakır, s. 362

yayılmaya başlamıştır. 313 Milano Fermanı ile Roma imparatorluğunun başlarının sona ermesiyle bu yeni din, imparatorluk sınırları içinde rahatça yayılmaya başlamıştır.³¹

Arami kökenli ilk Hıristiyan topluluk olan Süryaniler, M.S. 38'de Hz. İsa'nın Havarilerinden Aziz Petrus ve Thomas'ın telkinleri ile bu dini benimsemişlerdir. Süryaniler, Mezopotamya bölgesinde, Suriye'de yaşadıkları için bu adı almışlardır. Kimi araştırmacılara göre Süryani kelimesi Asurca'dan türemiştir. Diğer taraftan aynı ırktan geldikleri putperest Aramiler'den ayrılmak için de Süryaniler adını kullanmışlardır.³²

Türkiye Süryanileri, Süryani Kadim, Katolik Süryaniler ve Protestan Süryaniler olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Bunlardan Süryani Kadim patrikliği Diyarbakır'ı merkez olarak kullanmış, patrikler Diyarbakır ve Mardin'de ikamet etmişlerdir. Süryani kültürünün özellikle IV-V.yy. arasında Diyarbakır ve çevresinde egemen olduğu tahmin edilmektedir. İslam öncesi dönemde Amid, Meyyafarikin ve Eğil'in Süryani kültürünün merkezi olduğu belirtilmektedir. İslamiyetten sonraki dönemde de varlıklarını koruyan Süryanilerin günümüzde Diyarbakır kent merkezindeki sayıları oldukça azalmıştır. İlçe ve köylerde ise Süryaniler'den kimsenin kalmadığı bilinmektedir.³³

Diyarbakır'da Yahudiliğin eski dönemlerden itibaren var olduğu belirtilmektedir. Kürt Yahudileri, Yahudiler'in Asur ülkesinden sürgün edildikleri dönemden itibaren Diyarbakır'da yaşadıkları inancına sahiptirler. Yahudilerin kentteki varlığı ve sayısı hakkındaki bilgileri Yahudi gezginlerin açıklamalarından öğrenmekteyiz. Bu gezginlere göre "1888'de Diyarbakır'da 450 Yahudi, 1893'te ise 100 Yahudi aile yaşamaktaydı. XX.yüzyılın başlarında ise 500 Yahudi'nin varlığı bilinmektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilerin büyük çoğunluğunun Kudüs, Filistin, Bağdat, Musul gibi kentlere göç ettikleri söylenir.³⁴

639'da Halife Ömer dönemiyle birlikte Diyarbakır ve çevresinde İslam dini yayılmaya başlamıştır. Bu dönemi takip eden Emevi ve Abbasi devletlerinin ardından Diyarbakır, günümüze kadar çok sayıda İslam devletinin idaresi altında yaşamış ve

³¹ Rıfat N. Bali, "Diyarbakır Yahudileri" Müze Şehir Diyarbakır, İstanbul, 1999, s. 368-374

³² Bülent ŞENAY, "Ayrılmış Doğu Kiliseleri" Yaşayan dünya Dinleri, Editör, Şinasi Gündüz, Ankara 2010, s. 146-147

³³ Beysanoğlu, "Süryaniler" Müze Şehir Diyarbakır, s.362-363

³⁴ Bali, s. 371-374

İslam dini, kentteki diğer inanç grupları arasında birinci sırayı teşkil etmiştir. Bununla birlikte İslam öncesi dönemdeki din ve mezhep gruplarının da yaşamaya devam ettiği bir gerçektir. Bu bağlamda Diyarbakır ve çevresinde Yezidiler, Kıptiler, Keldaniler, Nesturiler, Süryaniler, Katolikler, Ortodokslar, Protestanlar ve Şemsilik inancına mensup topluluklar yaşamaktaydı.³⁵

Diyarbakır ve çevresinde egemen bir güç durumda olan İslam, etnik dinsel azınlıklarla hep iyi ilişkiler içinde olmuştur. Bu grupların düşmanlara karşı birlikte hareket etmek ve mevcut ibadet yerlerinden başka ibadethaneler inşa etmemek üzerine bir uzlaşma anlayışı takip edilmiştir. Diyarbakır’da zengin bir çeşitlilik sergileyen bu dini hayat, Türk, Kürt, Arap, Acem, Ermeni, Süryani, Rum gibi farklı etnik gruplar arasında yaşanmaktadır. Gerek kırsal kesim, gerekse kent yapısı heterojen bir yapı sergilemektedir. Farklı dinlere mensup değişik etnik kökenlerden gelen insanların yanında göçebe ve yerleşik yaşam sürenlerin bir arada yaşamını devam ettirdiği ileri sürülmektedir.

Anadolu’nun Türk-İslam yapısı kazanmaya başladığı dönemlerden itibaren bölge nüfusu içerisinde önemli bir paya sahip olan aşiretler, Selçuklu döneminden başlayarak Urfa ve Mardin ile birlikte Diyarbakır ve çevresine de yoğun olarak yerleştirilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti zamanında da devam etmiştir. Osmanlı döneminde devletin dayandığı ana unsur Türkler olmakla birlikte farklı etnik gruplar varlıklarını devam ettirmiştir. Ancak bu gruplar Türk nüfusa oranla hiçbir zaman çoğunluk teşkil edecek noktaya ulaşamamıştır. Bu farklı dini ve etnik toplulukların bazen ayrı mahallelerde, bazen de karışık olarak bir arada yaşadıkları bilinmektedir.³⁶

Bugün Diyarbakır ve çevresinde etnik olarak Türkler, Kürtler, Mardin ve Siirt’ten göç eden Araplar yaşamakla beraber; Ermeniler ve Süryaniler de bulunmaktadır. Ermeniler ve Süryaniler ilde genelde kuyumculuk gibi zanaatlarla uğraşmaktadırlar.

Ayrıca bugün Süryani ve Keldani kiliseleri açık durumda olup, kendi cemaatlerinin dinsel görevlerini yerine getirmeleri için hizmet vermektedirler.

³⁵ Beysanoğlu, “Yezidilik ve Yezidiler”, Müze Şehir Diyarbakır, s.391-395

³⁶ Beysanoğlu, “Yezidilik ve Yezidiler”, Müze Şehir Diyarbakır, s. 396-400

I.BÖLÜM

DIYARBAKIR VE ÇEVRESİNDEKİ GEÇİŞ DÖNEMLERİYLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. DOĞUM İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsan yaşamında başlıca üç önemli geçiş dönemi vardır. Bunlar, doğum, evlenme ve ölümdür. Her birinin kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu geçişleri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler.

Geçiş dönemlerindeki gelenekler, görenekler, inançlar toplumların asırlarca yaşadıkları ve geliştirdikleri kültürlerinin temelini oluşturur. Her toplum, toplumsal benliğine, kültürel kimliğine sadece gelenek, görenek ve inançlarıyla kavuşur. Çünkü bunlar, toplumların düşüncesini, hayal dünyasını, özlemlerini, geleceğe ilişkin tasarımlarını, yaşam biçimini, hayata ve dünyaya bakış açısını yansıtmaktadır.³⁷

1.1.1. Doğum İle İlgili İnanışlar

Her toplumda evliliğin bir doğal sonucu olarak çocuk istemek ve gebe kalmak arzu edilen bir şeydir. Annelik ve kadınlık bu temel üzerine bina edilir. Her evli kadından üreme rolünün yerine getirilmesi istenir. Kadınlar arzu ettikleri konuma bu yolla ulaşırlar. Uyum sürecinin bir sonucu olarak gelişen aile ve akrabalık yapısı çocuk doğurmayı özendiren veya sınırlandıran önemli bir etkidir. Sosyal bir varlık olarak ailenin devamı, mirasın devri, ekonomik faaliyetlerde insan gücüne olan ihtiyaç, akraba grubunun kişi sayısına göre artan güçlülüğü, bu güçlülüğün sağladığı bir takım olanaklar köy gibi yerleşim yerlerinde çocuğa duyulan ihtiyacı arttırmaktadır.

Doğumla ilgili uygulamalar daha gebelik öncesi dönemde başlar. Gebe kalamayan kadınların gebe kalmaları, erkek çocuğu olmayanların erkek çocuğa

³⁷ Numan Kartal, İnegöl Folkloru, Bursa 1998, s. 176

kavuşmaları için yoğun faaliyetler olur. Şüphesiz bu faaliyetlerden en önemlisi bir yatırı ziyaret etmek, orada dilek dilemek ve adakta bulunmaktadır.³⁸

Diyarbakır merkez ve köylerinde çocuğu olmayan kadınların başvurdukları halk inançlarını şu şekilde ele alabiliriz.

1.1.1.1. Doğum Öncesi İnanışlar

Her bölge ve yörede olduğu gibi Diyarbakır merkez ve köylerinde de kısırılığın ortaya çıkması durumunda, nesli devam ettirmek için birçok yönteme başvurulur. Bu tür uygulamalar, kadının kısır olduğunun anlaşılması veya sebepsiz yere çocuğunun olmaması durumunda yapılır.

Çocuğu olmayan kadın üç çarşamba şeyhe götürülür. Şeyh kadının üzerine okur, iki muska yazar. Kadın muskanın birini boynuna takar. Diğerini ise Şeyhin önerdiği bitkilerle birlikte kaynatıp üç gün içer. Eğer çocuk olursa şeyhe hediyeler götürülür. Ayrıca hocaya gidilip yıldız name yaptırılır (K.Ş.: 3).

Diyarbakır merkez ve köylerinde çocuğu olmayan kadınların başvurdukları diğer bir uygulama da kadınların üç perşembe Hz. Süleyman Camiine götürülmeleridir. Orada Yasin, Fatiha sureleri okunur ve dua edilip hangi vakitte gidilmişse vakit namazı ve iki rekât nafil namaz kılınıp Allah'a dua edilir. Dilek gerçekleşirse Perşembe günü Hz. Süleyman Camiine tekrar gidilir ve orada çay şekeri dağıtılıp kurban kesilir. Kurbanın eti orada bulunan fakir insanlara dağıtılır. Eğer çocuk erkek olursa çocuğun ismi gidilen türbeden dolayı Süleyman konur. Bir başka uygulama ise Diyarbakır ili Ergani ilçesindeki Zülküf peygamberin makamı olduğuna inanılan makam dağına çocuğu olmayan kadının götürülmesidir. Burada bulunan türbe ziyaret edilip Kur'an okunup dua edilir ve adak adanır. Dilek yerine gelince kurban kesilip dağıtılır. Eğer çocuk erkek olursa çocuğun ismi Zülküf koyulur (K.Ş.: 2).

Başka bir uygulama alanı Diyarbakır ve Mardin yolu üzerinde bulunan Sultan Şeyh Musa Türbesi'dir. (Bkz. Ek. 4) Yöre halkı buraya kısaca Sultan Şeyh mus demektedir. Çocuğu olmayan kadın bu türbeye gider. Orada dua eder, adak adar ve çocuğunun olması için Allah'tan dilekte bulunur. Türbeye birçok defa gidildiği gibi

³⁸Bekir Şişman, Samsun Yöresinde Geçiş Dönemleriyle ilgili Halk İnançları ve Bunlara Ait Uygulamalar, Erdem Halk Kültürü Özel Sayısı-III, C.13, S.39, s.445.

isteyen çocuğu olana kadar gidebilmektedir. Eğer kadın hamile kalırsa adak kurbanını türbede keser ve orada dağıtır. Doğumda çocuk erkek olursa ismini Şeyhmus, kız olursa Sultan koyar. Bundan dolayı yörede bu isimler yaygındır. Ziyaret yerleri ile ilgili bir başka uygulama türbelerin etrafındaki küçük çakıl taşları bebek şeklinde dizilerek, mezarın yanına konur. Ayrıca türbenin etrafında bulunan ağaca bez bağlanır (K.Ş.: 3).

Diyarbakır merkez ve köylerinde çocuğu olmayan kadınların ebe adı verilen deneyimli yaşlı kadınlara (koca karılara) götürüldüğü de olur. Ebe denilen bu kadınlar kasık ve göbek çekmenin yanı sıra yöreye has çeşitli uygulamalarla kısır olan kadınları iyileştirmeye çalışırlar. Bu ebe kadınlar, Tollik (Ebegümece) kaynatıp yaprakları kadının göbeğine bağlar ve kadını bu bitki suyunun buğusuna oturturlar. Bu uygulama dört gün devam eder. Bunun yanı sıra sütle maydanoz da kaynatılarak kadın bu suyun buğusuna dört gün boyunca günde bir kez olmak üzere oturtulur. Göbek çekme ve masajın yanı sıra bazı ebe kadınlar kök zencefil ve karanfil kaynatıp 1 hafta boyunca sabah ve akşamleyin aç karnına birer bardak kadına içirirler. Ebe kadınlar eğri olduğuna inandıkları rahmi düzelterek kısırlığı gidermeye çalışırlar. Ayrıca rahim ovulur, üç dört tane hiç kullanılmamış banyo sabunu karna sarılır. Ebe kadınların uygulamaları eğer o ay çocuk olmasa üç ay kadar devam eder. Çocuk olunca ebe kadına para verilip hediyeler alınır (K.Ş.: 5).

Hamile olan kadının, çocuğunu sağlıklı bir şekilde doğurabilmesi ve hamilelik süresini sorunsuz geçirebilmesi için bazı uygulamalar yapılır. Bu dönem içerisinde olan kadına, “hamile, iki canlı, gebe” gibi tabirler kullanılır. Hamile kalan kadının artık her türlü davranışlarına dikkat etmesi gerekir. Aile fertleri de onun ağır iş yapmamasına, fazla hareket etmemesine ve günün çoğunu dinlenerek geçirmesine özen gösterirler.

Akşam, dışarı yalnız çıkmaması, evde tek başına kalmaması sağlanır. Çünkü bu davranışların gerçekleşmesi durumunda halk dilinde; “al karası, al basması” adı verilen kötü ruhların hamile kadına musallat olacağına, hatta hamilelik sürecinin tehlikeye girerek çocuğun düşebileceğine veya sakat doğabileceğine inanılır (K.Ş.:4).

Kadın, hamilelik döneminde, özellikle hamileliğin ilk üç ayında bazı yiyeceklere aşırı istek duyar. Buna “aşerme” denir. Aşerme bazı kadınlarda doğuma kadar da devam edebilir. Aşeren kadın istek duyduğu yiyeceği yiyemezse, çocuğun vücudunun her hangi bir yerinde o yiyeceğe benzeyen bir leke oluşacağına veya çocuğun sakat

olacağına ya da ölü doğacağına inanılır. Dolayısıyla istediği yiyecekleri yemesi sağlanır. Bununla birlikte hamile olan kadının bazı yiyecekleri de yememesi gerektiği düşüncesi mevcuttur. Özellikle tuzlu yiyecekler, çay ve kahve gibi içeceklerden uzak tutulur. Tuzlu yemesi durumunda hamile kadının el ve ayaklarında şişmeler oluşacağı düşünülür (K.Ş.: 2).

Hamilelik döneminde ortaya çıkan başka inanışlar da vardır. Bunların gerçekleşmesi durumunda çocuğun kişilik ve karakterinin, huyu ve fiziksel özelliklerinin etkileneceğine inanılır. Hamile kadın bol bol elma, ayva, nar, üzüm gibi meyvelerden yerse çocuğun güzel ve gamzeli olacağı, zeytin yerse kara gözlü olacağı inancı hakimdir. Çocuk anne karnındayken ilk kıpırtıların hissedilmesi sırasında anne, karakter ve fiziki güzellik bakımından olumlu kişilere bakarsa, çocuğun da ona benzeyeceğine inanılır. Yanındaki insanlar bu özelliklerde değilse, hamile kadın orada bulunanların yüzüne bakmamaya çalışır. Eğer bakarsa, onlarda bulunan kötü özelliklerin çocuğuna da yansıtacağını düşünür. Hamile kadın hayvanlara da dikkatlice bakmaz. Hangi hayvana dikkatlice bakılırsa, çocuğun o hayvana benzeyeceğine inanılır. Hamilelik dönemi boyunca kadın yalan, hırsızlık, dedikodu gibi davranışlardan da uzak durur. Bunlara dikkat etmezse, çocuğun bu kötü davranışlara sahip olacağına inanılır (K.Ş.: 6).

Yörede çocuğun cinsiyetine yönelik inanış ve uygulamalar da vardır. Hamile kadın hamileliği boyunca tatlı ve acı yiyeceklere aşırı istek duyuyorsa, doğacak çocuğun erkek olacağına, ekşi yiyeceklere istek duyuyorsa kız olacağına inanılır. Hamileliğin son aylarında hamile kadının vücut yapısında çok fazla değişiklik olmamışsa ve karnı öne doğru yuvarlak bir şekil almışsa erkek çocuğu olacağına, karnı öne doğru değil de yassı bir biçimdeyse ve vücudunun diğer bölgeleri ve özellikle kalçaları kilo almışsa kız çocuğu olacağına inanılır. Hamile kadının gördüğü rüyalar da, çocuğun cinsiyetinin belirtisi olarak yorumlanır. Rüyada altın görürse çocuğun erkek olacağına inanılır (K.Ş.: 7).

1.1.2. Doğum Esnasındaki İnanışlar

Doğum yapma, geçiş dönemlerinden ilkinin ve en önemli aşamayı oluşturur. Doğumun nerede ve nasıl yapılacağı aile arasında en az iki ay öncesinden kararlaştırılır. Köylerde veya merkeze uzak yerleşim yerlerinde kadınlar doğumlarını evlerinde köy

ebesinin veya sağlık ocağı ebesinin yardımı ile gerçekleştirirler. Günümüzde ise köyde olsun merkezde olsun doğumların çoğu hastanelerde doktor gözetiminde yapılmaktadır.

Doğumu köyler de ebe adı verilen yaşlı ve tecrübeli kadınlar yaptırmaktadır. Şehirde doğum için sağlık kuruluşlarına gidilmekle beraber ebe kadınların fonksiyonu, hala devam etmektedir. Evde köy ebesi tarafından doğum yaptırılacak kadın için yapılan hazırlıkları Şöyle sıralayabiliriz:

Doğum yapacak olan kadın sakın, sessiz, kuytu bir odaya alınır. Sıcak su, bez, sıcak havlu, pamuk, leğen, sabun, hazırlanır. Erkekler odaya giremez. Odaya doğum dşeği serilir. Doğum zorlaşır diye odaya tebehli kadın (zerinde nazar, göz ve cinlerin etkisinden dolayı çocuğu olmayan kadın) giremez. Yüzüne leke atar diye doğum odasına bekâr kız giremez. Doğumun olacağı odaya çocuğu olmayan kadın giremez. Doğumun olacağı odaya çocuğu ölmüş kadın ve ağırlık yapar diye hamile kadın alınmaz (K.Ő.:8).

Diyarbakır ve çevresinde doğumun kolay olması için birçok uygulamalar yapılmaktadır. Hamile kadının başında dua okunur. Hamile kadına okunmuş su, sıcak pekmez, çay ve süt içirilir. Hamile kadın, odanın içinde gezdirilir. Bebek ters gelirse hemen ayağı tez olan, kısmetli biri çağrılır. Kadının kocasının ayakkabısının tekine konulan su, hamile kadına içirilir. Bekr kızın saçı, hamile kadının üstünde önce örülür, sonra üzülür. Ahırdaki yatar durumdaki dibek taşı dik tutulur. Hamile kadının başı üstünde taşlar birbirine vurularak kırılır. Doğum haberini veren kişiye hediye ya da para verilir. Doğumdan hemen sonra ebeye para, elbiselik kumaş, yama, lif verilir. Doğumdan hemen sonra huyu güzel olan biri doğan çocuğun huyu da güzel olsun diye temsili olarak onun ağzına tükürür (K.Ő.:3,8). Ergani halk kültürü ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında çocuğu olmayan kadınların ziyaret yerlerine, Şeyhe ve hocaya götürülmesi, buralarda dua edilip muska yapılması; doğum esnasında ise doğumun kolay geçmesi için yapılan uygulamalar, Diyarbakır'ın Ergani ilçesi ve köylerinde yapılan uygulamalar ile benzerlikler göstermektedir.³⁹

³⁹ Gzen Akca, Diyarbakır İli Ergani Halk Kültürü Araştırması, . . Sos. Bil. Enst., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2009 s. 28-29

1.1.113. Doğum Sonrası İnanışlar

Diyarbakır halk inanışları uygulamasında çocuk doğduktan sonra turşu tuzuyla (kaya tuzu) tuzlanır. Dokuz gün boyunca anne ile bebek bir odada asla yalnız bırakılmaz ve kırk gün boyunca ışık söndürülmez. Çocuğa günah olur diye üç gün boyunca yıkanmaz. Çocuğu cin çarpar, uğursuzluk getirir diye yedi güne kadar yıkanmadığı da olur. Çocuk daha sonra yıkanıp kundaklanır. Çocuk doğduktan sonra eşi düşer. Çocuğun eşine bağlı göbeği kesilerek tespah ipi ile bağlanır. Bir-iki hafta içerisinde iple bağlı olan bölümü kopar. Bu parça saklanır. Saklandığı yere göre çocuğun geleceğini etkileyeceği düşünülür. Çocuğun göbeği, evine bağlı olacağı inancı ile evin temeline konur. Bu uygulama genellikle kız çocuklarına yöneliktir. Bolluk ve bereket içerisinde yaşasın diye kilere konur. Okusun diye okul bahçesine ya da kitap arasına saklanır. Kız çocuğu temiz olsun diye göbeği süpürge içine saklanır. Dindar olsun diye Kur'an-ı Kerim içine ya da cami avlusuna saklanır. Göbek düşünce yerine pudra, kahve veya yakılan bir bezin külü konur. Göbek düşünce yerine merhem veya kantaron yağı sürülür (K.Ş.: 9).

Diyarbakır halk inanışlarında plasentayı “ Heval piçuk” yani küçük eş olarak adlandırırılar. Bunun bebeğin eşi olduğuna inanırlar. Çocuğun eşi onun arkadaşı gibi görülüp, onun düşmesi ikinci bir doğum olarak görülür. Eş düştükten sonra bir bezin içine konup, تنها olan bir yerde iyice derin kazılmış bir çukurun içine gömülür. Bebeğin uykuda korkmaması veya gözünün ağarıp kör olmaması için gömülür. Bebeğin eşini evin en yaşlı kadını, kayınvalide veya doğumda bulunan herhangi bir kadın gömer (K.Ş.: 1,2).

Yeni doğum yapmış kadına “lohusa” denir. Çeşitli sosyal ve kültürel yapılarda değişiklik gösteren lohusalık genellikle kırk gündür. Bu süre içerisinde kadın pis ve çeşitli tehlikelere karşı çok hassas kabul edilir. Bebeğin ilk hafta ve ilk aydaki yeni dünyasına uyumu kolay değildir. Aynı şey doğum yapan anne için de söz konusudur. Bu sürede annenin ve bebeğinin çeşitli hastalıklara yakalanma olasılığı diğer zamanlardan daha fazladır. Tamamen biyolojik etkenlerle açıklanan bu hastalıklar, geleneksel toplumlarda birtakım doğaüstü varlıklara ve sebeplere bağlanmaktadır. Bu

bakımdan, ilk hafta ve aylarda anne ve bebeğin temizliği ve bakımı bir takım büyüsel işlemlerle doludur. Bunlar anne ve çocuğu hastalıklardan ve tehlikelerden korumak amacı ve düşüncesiyle uygulanan önlemler niteliğindedir.⁴⁰

Diyarbakır ve çevresi halk inançlarında, lohusa doğumdan üç gün sonra yakın akraba tarafından yıkanır. Lohusanın doğumdan hemen sonra başına beyaz yazma bağlanır, başı bağlanmazsa yanına melek girmeyeceğine inanılır. Lohusanın doğumdan sonra karnı kalmasın ve kanı iyice aksın diye beline kuşak bağlanır. Doğum yapan kadına “kaygana” adı verilen yumurtalı, tereyağlı pekmez; et yedirilir (K.Ş.: 10).

Sürekli çocuğu olup ölen ailelerin, doğduğunda yaşayan çocukları ile ilgili uygulamaları bulunmaktadır. Çocuğu dünyaya gelip, sürekli ölen kadınların ziyaret yerlerine gidip adakta bulunmaları gerektiğine inanılır. Diyarbakır ve çevresinde çocuğu ölen kadınlar genellikle Hz. Süleyman Türbesine, Zülküf Peygamberin makamına ve Sultan Şeyhmus’a (Sultan Şeyh Musa) giderler. Orada çocuk ölmesin diye dua edilir. Allah rızası için kurban kesilir, kurbanın eti fakirlere dağıtılır. Bu uygulama ile doğan çocuğun ölmeyeceğine inanılır (K.Ş.:11)

Çocuğu devamlı ölen kadın, doğan çocuk yaşasın diye yörede bulunan ünlü bir şeyhe veya kendi bağlı olduğu şeyhine gider. Şeyh doğumdan önce kadının üzerine dua okur. Boylama yapar ve onu tenekeyle kaplar. Kadın yapılan boylamayı boynuna asar ve onu boynundan hiç çıkarmaz. Çocuk doğduktan sonra kadın boylamayı çıkarıp bebeğe takar. Bir hafta sonra tekrar şeyhe gider ve şeyh bebeğe yeni bir boylama yapar. Bebeğin boylaması bebeğe, anneninkisi anneye takılır. Bunun nedeni üç harflilerin anneyi korkuttuğuna ve bu korkunun bebeğe de geçtiğine inanmalarındandır. Bu yüzden anne boylamayı hiç çıkarmaz. Çocuk ise altı veya yedi yaşlarında çıkarıp eve koyar. Bu boylama her çocuğa farklı yapılır. Bir başka uygulama ise şeyh gümüş parayı ikiye keser, bir parçasına delik deler ve çocuğun boynuna asar. Bu para on, on iki yaşlarına kadar çocukta kalır. Böylece çocuğun yaşayacağına inanılır. Çocuğu yaşamayan aileler, çocuklarının yaşaması için eğer çocuk erkek ise doğumdan önce gittiği şeyhin veya yatırım isimlerini çocuğa verir. Bu yüzden yörede Zülküf, Süleyman, Şeyhmus, Sultan gibi isimler yaygındır. Ayrıca çocuğun yaşaması için erkek ise Muhammet, Ahmet, kız

⁴⁰ Nuran Elmacı, “Doğum Gelenekleri: Bakacak Köyünün Dünü ve Bugünü”, Folklor/Edebiyat, Alevilik Özel Sayısı II, C.8, S.30, Ankara 2002, s.330-346

ise Fatma, Zeynep, Rukiye, Ayşe gibi saygı duyulan din bilginlerinin isimleri verilir (K.Ş.: 2,11).

Kişi uykudayken üzerine “cin” olduğu düşünülen bir ağırlığın çökmesine “al basması” denir. Özellikle doğum yapmış, lohusa kadınların ilk günlerde maruz kalacağı bir sıkıntı hali, ateşli bir hastalık olarak yorumlanır. Halk inanışına göre “al karısı” denen yaşlı bir cin, gece yalnız yatan lohusaya musallat olur. Al basan kişi birtakım varlıklar görüp sesler duyduğunu söyler. Al basmasının muska, yatağa bağlanan kırmızı bez, kırkı içinde lohusayı dışarıya bırakmamak gibi tedbirlerle önleneceği düşünülür.⁴¹

Diyarbakır merkez ve köylerinde albastının varlığına inanılır. Ancak insanların onun nasıl bir varlık olduğuna dair tasavvurları bulunmamaktadır. Diyarbakır ve çevresinde al basması; anne ve çocuğa gece cin ve ruhani varlıkların musallat olduğu, onları sıkıntıya sokup korkuttuğu, anne ya da bebeğin ciğerini alarak onların ölümüne neden olduğu düşünülen bir tür varlıktır. Lohusa kadın kırk gün boyunca yalnız bırakılmaz. Albastı, bebeği başka bebekle değiştirmesin diye yastığın altına bıçak konur. Yastığa iğne batırılır. Yastığın altına küçük Kur’an, makas konur. Kırk gün boyunca gece ışık sönmez. Bebeğin yüzüne mavi ya da sarı örtü örtülür Lohusa odasına her girip çıkarken besmele çekilir. Odaya nacak, bıçak gibi demir metal eşyalar konur. Böylece anne ve çocuk kötü ruhlardan korunmuş olur (K.Ş.:2,8).

Diyarbakır merkez ve köylerinde, doğum sonrası kırk gün içinde lohusa kadın ve çocuğun yakalandıkları hastalıklar “kırk basması” olarak tanımlanır. Yörede kırk basması; doğumdan sonraki kırk gün içinde annenin ve bebeğin huzursuz, sıkıntılı olmaları, hastalanmaları ve bebeğin gelişmemesi şeklinde bilinmektedir. Bunun için de yöre halkı şu koruyucu uygulamaları uygulamaktadırlar: Lohusa kadınlar birbirlerini ziyaret etmezler. Eğer tesadüfen karşılaşmışlarsa kırkları birbirine geçmesin diye birbirlerine iğne veya filkete verirler. Çocuğu doğduktan sonra ölen kadınlar “tebhli kadınlar” lohusa odasına giremez. Eğer girerlerse onların çocuklarının öleceğine inanılır. Adetli olan kadınlar lohusa olan kadınları ziyarete gelemeyiz. Kötü ruhlardan ve kem gözlerden korumak için çocuğa nazar boncuğu veya muska takılır. Bebeğe “şeytan kulağı” denen karaçalı takılır. Lohusa kadın kötülüklerden korunmak için üstüne küçük Kur’an takar. Dışarıdan getirilen et evin kapısının önüne getirilir, bebek

⁴¹ İbrahim Erşahin, Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü, İstanbul 2005, s. 18-19

dışarı çıkarılır, et içeri alınır. Et bebek üstünde üç kez gezdirilir. Eğer çocuğu kırk basmışsa, çocuğa kurşun döktürülür. Şapın üstü dantelle örülüp, nazar değmesin diye çocuğa takılır veya beşiğin altına konur. (K.Ş.:13).

Yukarıda zikredilen uygulamalar yerine getirilmediği takdirde çocuğun hastalanacağına inanılmaktadır. Doğum sonrası kırk gün içinde hastalanan çocuk için “kırk basmış” veya “aydaş olmuş” ifadeleri kullanılır.

Diyarbakır’da kırklama, anne ve bebek için önemli günlerden biridir. Bu günde anne ve çocuğunun temizlendiğine inanılır. Böylece çocuk yeni bir döneme başlamış olur. Kadının pis sayıldığı ve çeşitli tehlikelere karşı hassas olduğu devrenin bittiğinin bir işaretidir. Lohusa ve bebek kırkıncı gün yıkanır ve gruba yeni bir üye olarak katılırlar. Çocuğun kırkı çıktıktan sonra sancısının ve ağrısının kesileceğine, uykusunun düzene gireceği düşünülür. Yörede bebeğin kırkını çıkarırken “ bütün hayvanların ve insanların kırkı senin üstünden gitsin” cümlesini söylemeye dikkat edilmektedir. Aksi takdirde bebeğin kırkının çıkmadığına inanılır. Bundan sonra "anne, çocuklu kadın" rolü içinde hareket eder. Annenin tavır ve davranışları artık çocuklu bir kadına göredir. Bazı hallerde temizliği ifade eden küçük bir kız çocuğu bu uygulamalarda hazır bulundurulmaktadır (K.Ş.:14).

Diyarbakır ve çevresinde kırklama ile ilgili olarak yapılan uygulamalar; bebeğin doğumundan sonraki kırkıncı gün anne ve bebeğin yıkandığı suya (kırklama suyuna) kırk taş, kırk dişli tarak konur. Hacdən getirilen, içinde kırk anahtar olan tas ya da kırk deliği olan süzgeç alınır, suya konur. Kırklama suyuna elin on parmağı dört defa batırılır, kırk anahtarlı olan tasla leğene kırk tas su konur. Daha sonra bu su, aynı tas ile bebeğin başından dökülürken “ bütün hayvanların ve insanların kırkı senin üstünden gitsin” denir. Önce kırk hayvanın kırkı sonra bebeğin kırkı çıksın diyerek başına kırk tas su dökülür. Anne de o suyla boy abdesti alarak kendi kırkını çıkarır, kalan su evin her köşesine, her eşyaya serpilirken “kırkı çıksın üstümüzde kalmasın” denir. Ayrıca babanın da kırkını aynı şekilde çıkarırlar. Böylece loğusalık dönemi bitmiş olur. Lohusa kadın ve çocuk kırk gün dışarıya çıkmaz. Kırk gün geçtikten sonra anne ve çocuk ilk gezmesine yani kırkı çıktıktan sonra giderler. Böylece kırk gün bitmiş, anne ve çocuk için korkulacak bir şey kalmamıştır. Çocuk ilk gezmesine babaanne ve yengeleriyle

birlikte gider. Çocuk ilk olarak anneannesine, teyzelere götürülür. Çocuğa götürüldüğü evde altın takılır ya da başka hediyeler verilir. (K.Ş.:12,14).

Çocuğun kırkı çıkana kadar onu sarılıktan korumak için yapılan uygulamalar ise; Sarı gül kaynatılır, altın yüzük ve taze fasulyenin yeşil tohumları kazana konur. Bebek banyo yaptıktan sonra son suyuna, kazandan alınan bir tas su dökülür. Hacdan gelen sarı boncuk bebeğin boynuna takılır. Bebeğe sarı kıyafetler giydirilir. Bebeğin yüzüne sarı yazma örtülür. Bebeğe altın takılır. Sarılığı alsın diye bebeğin odasında sarı lamba yakılır. Ucu kesik altın ortadan delinip bebeğin boynuna takılır (K.Ş.:13).

Yeni doğan bebeğe isim verme işlemi doğumdan sonraki ilk hafta içerisinde verilmiş olmalıdır. Çocuğa isim konulacağı zaman anne ve baba herhangi bir fikir beyan etmezler. Eğer fikir beyan ederlerse bu tutum ayıp olarak algılanır. Çocuğa adını verme işlemi hoca veya yaşlı bir kişi tarafından yapılır. Genelde öğle namazından sonra hoca gelir, çocuğu kucağına alır ve sağ kulağına üç defa adını söyler ve ezan okur. Çocuğa adı verilirken, dedesinin veya ninesinin adının verilmesine, isminin dini anlam taşımaya önem gösterilir. “Zülküf Peygambere” hürmeten çocuklara “Zülküf” ve “Zülfi”, Hz. Süleyman ve Sultan Şeyhmus türbesine gidip adak adamış ve çocuğu olmuşsa “ Süleyman”, “ Şeyhmus” ve “ Sultan” isimleri verilir. Eğer çocuk mübarek kabul edilen bir ay, gün ya da gecede doğmuşsa ve aynı zamanda isim için adak adanmamışsa, Recep, Şaban, Ramazan, Bayram, Kadir, Berat, Miraç gibi isimler de verilir. En çok verilen isimlerden bazıları da Muhammed, Mustafa, Ali, Hasan-Hüseyin, Fatma, Zehra, Abdullah gibi Hz. Peygamber ve onun aile fertlerinin isimleridir. Ayrıca İbrahim, Yunus, Yusuf, Yakup, İsmail, Musa, Ebubekir, Ömer Faruk, Osman, Rabia, Meryem, Rabia gibi peygamberler, halifeler ve diğer din büyüklerinin isimleri de tercih edilen isimlerdir. Doğal hadiselerden esinlenerek çocuğuna isim koyanlar da bulunmaktadır. Çocuk sayısı çok olan aileler çocuk kız ise adını Yeter; kız çocuğu fazla olanlar, Songül, Sonnur, Soncan ; ilk çocuğu kız olanlar ise İlknur, Birgül, Bircan gibi isimler koyarlar. Çocuğa adı verilirken iyi huylu olarak sevilen kişi çocuğu kucağına alır, onun da huyu güzel olsun diye temsili olarak üç kez çocuğun ağızına tükürür. Hocaya ağırlığı kalmasın diye seccade veya başka hediyeler verilir (K.Ş.:1).

Çocuk doğduktan sonra gelişimine uygun olarak büyümesi beklenir. Ancak bu zaman içerisinde gelişmeyen, zayıf, cılız kalan, kırk basan ve çok sık hastalanan çocuğa “aydaş çocuk” denir. Halk arasında eğer çocuk gelişemiyor ve zayıf kalmışsa çocuğun kırkbaşıya düşer olduğu düşünülür. Çocuğun akranları gibi doğal gelişimine dönmesi için çeşitli pratikler yapılır. Diyarbakır’da zayıf, gelişmeyen çocuklar birbirini takip eden üç çarşamba günü tezekle tartılarak her yedi günde bir gelişmesi kontrol altına alınır. Aydaş çocuk hocaya götürülür. Hoca çocuğun üstüne okunmuş toprak ya da mestini sürer. Kötekan Köyü’ndeki şeyhe götürülür. Muskanın içine kırk iğne kırılıp, kaynak yapıp çocuğun boynuna asılır. Zülküf Peygamber’in taştan örülü çeşmesinin küçük penceresinden geçirilir ve oradaki suyla yıkanır. Ziyaretin yeşil kumaşından bir parça alınıp çocuğun üstüne asılır. Peteği alınmış bal su dolu leğene konur. Aydaş çocuğun başında döndürülür. Suda hangi şekil çıkarsa ona göre önlem alınır. Çocuk, Delikli Baba ziyaretindeki delikli taştan üç kez geçirilir. Ziyaretin toprağı çocuğun vücuduna sürülür. Çocuğa farklı bitkilerden hazırlanmış yiyecekler yedirilir (K.Ş.:13).

Diyarbakır merkez ve köylerindeki gelişimi diğer yaşlılarından geri olan, zamanında konuşup yürüyemeyen çocuğa çeşitli uygulamalar yapılır. Bu uygulamalar çoğu zaman dinsel ve büyüsel işlemlerdir. Konuşamayan ve yürüyemeyen çocuğa okunmuş su içirilir, çeşitli yiyecekler yedirilir, çocuk türbe ve ocaklara götürülür. Türbenin toprağı ve suyu çocuğun vücuduna sürülür. Çocuk türbenin çevresinde dolandırılır ve dua edilir. Yürüyemeyen çocuğun yürümesi için “köstek kırma” adı verilen işlem yapılır. Konuşamayan çocuk, hocaya götürülür. Hoca çocuğun konuşması için üzerine okur ve çocuğa muska yapar. Evde çocuğun konuşması için kurşun döktürülür. Yürüyemeyen çocuğun, ayaklarının arasına ip bağlanır, önüne şeker, bisküvi konur. Hızlı koşan bir çocuk gelip şekeri alır ve kaçar ve yürüyemeyen çocuğun ipi kırarak diğer çocuğun arkasından koşması sağlanır. Yürüyemeyen çocuk, mezarlığa götürülür. Ağlayıp annesinin arkasından koşması beklenir (K.Ş.:2).

Konuşma çağına gelip de henüz konuşamayan çocuk, Zülküf Peygamber türbesine götürülür ve oradaki kapının anahtarı çocuğun diline sürülür. Hz. Süleyman türbesinde dua edilir, namaz kılınır ve adak adanır. Ayrıca çocuk, Kotekan şeyhinin türbesine ziyarete götürülür. Çocuk, hocaya götürülür, hoca çocuğun üzerine dua okur ve çocuğa muska yazar. Çocuk, cuma namazından önce camiye götürülüp, diline cami kapsının anahtarı sürülür. Daha önce hiç açılmamış kilit cuma namazından çıkan biri

tarafından çocuğun ağzında açılır. Çocuğun üstüne okunmuş toprak serpilir. Çocuk hocaya götürülür, hoca sopasını çocuğun ağzına sürer. Çocuk, yine de konuşmazsa doktora götürülür (K.Ş.:13).

Yörede sebepsiz yere ağlayan çocuklara iyi gözle bakılmaz. Çocuğun çok ağlaması da, annesi ve yakınları tarafından kötüye yorulur. Huysuz olan, devamlı her şeye ağlayan çocuğu bu huyundan vazgeçirmek için hocaya muska yaptırılır ve muskanın üzerine okutulur. Ayrıca hoca tarafından kırk tane yeşil ip düğümlenip çocuğun boynuna asılır. Hocanın mesti çocuğun vücuduna sürülür. Bu işlem üç çarşamba tekrarlanır. Ziyaretlerin çeşmelerinden alınan sular, ziyaret toprağına katılarak çocuğa içirilir. Böylece çocuğun olur olmaz ağlamayacağına ve huyunun güzel olacağına inanılır (K.Ş.:8). Ergani halk kültürü üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında ve Zülküf Peygamberin makamı ve kotekan şeyhinin türbesi Ergani sınırları içerisinde olması hasebiyle doğum sonrası inanış ve uygulamalar Diyarbakır merkezle bazı uygulamalar açısından benzerlikler göstermektedir.⁴²

Çocuk yedi sekiz aylık olunca artık dişleri çıkmaya başlar. İlk dişin çıktığını gören anne “diş hediğı” adı verilen kaynatılmış nohut ve buğday bir tas içine alınır ve makas, kalem, ayna ile birlikte bir tepside çocuğun önüne konur. Çocuğun eşyalardan birine uzanması ilerideki mesleğini seçmesi beklenir. Sonra tasın içindekiler çocuğun başından aşağı dökülür. Kazandakiler tas içinde komşulara dağıtılır. Komşular tası boşaltıp içine ufak hediyeler koyup geri verirler. Dişi güzel olan bir kadın diş hediğinden bir tas kaynamış nohut ve buğdayı çocuğun başından döker, ama hedikler kuşlar yesin diye dama atılır. Çocuğun ilk çıkan dişini gören kimse çocuğa bir hediye alır. Çocuğun ilk dişi üstten çıkmışsa, çocuk yüksek olmayan bir yerden bahçeye atılır. Dişi çıktıktan sonra çocuk damağını kaşısın diye pestil verilir. Çocuğun saçı normal olarak bir yıl dolmadan kesilmez. Ancak ziyaretlere gidilip adak adanmışsa adak zamanı gelince kesilir. Adaklı saç kimi zaman hoca tarafından kesilir. Kesilen saç tartılır, gramı kadar altın fakire ya da berbere verilir. Adaklı olan saç örülüp, türbeye bırakılır (K.Ş.:14).

Diyarbakır merkez ve köylerinde genel olarak çocuk belli bir yaşa geldiğinde ya da anne yeni bir bebeğı hamile kaldığında, çocuğun süttten kesilmesi için birtakım

⁴² Akca, s. 37-38

işlemlere başvurulur. Çocuğun yaşı ilerledikçe artık sütün hiçbir faydasının olmadığı, çocuğun meme emdiği için de ek besinleri reddettiği düşünülmektedir. Bu sebeple çocuğun memeden tiksiniş kendi isteği ile memeyi bırakması sağlanır. Memeye kömür, acı biber, salça sürülerek, kıl yapıştırılarak çocuğun memeden vazgeçmesine çalışılır. Çocuk süttten kesilince belli bir süre küsüp bir şey yemez ve hastalanabilir. Bu yüzden çocuğun eline bisküvi, şeker, ekmek gibi besinler verilerek bu duruma alışması sağlanır (K.Ş.:14).

1.1.2. Doğum İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Doğum olayı insan hayatının önemli aşamalarından birini oluşturmaktadır. Doğum öncesi, doğum esnasında veya doğum sonrası oluşan örf, adet, gelenek ve inançlara dair uygulamalar, bireysel ve sosyal yaşamın önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Bu uygulamalar, elbette bir anda ortaya çıkmamış, Türk kültürü hayatında ilk zamanlarından günümüze kadar uygulanagelmiştir. Tarih yolculuğunda bu inanış ve uygulamaların, bazıları tamamen, bazıları kısmen unutulmuş; bazıları ise unutulmadan günümüze kadar gelmiştir.⁴³ Neslin devam etmesi için çocuk isteme ve bununla ilgili inançlar, uygulamalar; çocuğun olmaması durumunda ailenin başvurduğu dinsel, büyüsel ve tıbbi yöntemler; çocuğun cinsiyeti, çocuk için seçilecek ad, çocuk eğitimi sosyal hayatın temellerini oluşturur. İnsan hayatının sürekliliği halk inanç ve uygulamalarının canlılığını da beraberinde getirmektedir.⁴⁴

Doğum konusuyla ilgili olarak, Türklerin özellikle ilk dönemlerine ait bilgiler, oldukça sınırlıdır. Ancak yakın dönemlerle ilgili etnografik çalışmalar, bu bilgilerin çoğalmasını sağlamıştır.⁴⁵ İslam öncesi yazılı materyallere bakıldığında ise Türklerin Tanrı (Tengri) adında bir yaratıcıya inandıkları, her şeyi ve insanı yaratanın ve yaşatanın, Tanrı olduğu inancı görülmektedir.⁴⁶

Günümüzde, Anadolu'da olduğu gibi Diyarbakır ve çevresinde de çocuğu ana rahmine koyanın, doğmasına vesile olanın ve ona ömür tayin edenin de Allah olduğuna inanılır. Çocuk sahibi olmak isteyenler ilk olarak Allah'a dua ederler. Bu inanış biçimi

⁴³Sinan Gönen, "Dede Korkut Hikayeleri'nden Günümüze Yansıyan Doğum Adetleri", <http://www.tubar.com.tr> (E.T.: 10.08.2012)

⁴⁴Alimcan İneyet, Divanı Lügat'it Türk'te Doğumla İlgili Örf Adet ve Ritüeller, [http:// www.turuz.info](http://www.turuz.info) (E.T.10.08.2012)

⁴⁵ Ünver Günay- Harun Güngör, Türk Din Tarihi, İstanbul 1998, s. 81

⁴⁶ İneyet, agm., s.3

Göktürkler zamanından beri var olan, üreme sağlama ve çocuğu koruma işinin Umay'a verildiği inancıyla örtüşmektedir. Eski Türk geleneklerinde bu inanç, “ Umayka tapırsa oğul bolur.” yani birisi ona hizmet eder, hürmet gösterirse, oğul evlât edinir.⁴⁷ Bu inancın, Tanrıya hizmet etme yerine dua etme şeklini alarak İslami bir uygulamaya dönüşmüş olduğu söylenebilir.

Yakutların inançlarında da “Ogo imita” denilen bir ruhun çocuğun başı üzerinde öterek, bununla çocuğun neslinin bereketli olacağını haber verdiği inanişmektedir. Bir başka anlamı koruma silahı, tılsım, muska olan “İmı”nın Umay olduğu da bilinmektedir. Bu Umay'ın yerini yakutlarda “Ayısıt” almıştır. Ayısıt yaratıcı, bereket ve refah sağlayıcı dişi ruhlar zümresidir. Kısır kadınlar, gebe kalmak için Ayısıt'a dua ederler. Ayısıtların, dağınık haldeki hayat unsurlarını toplayarak birleştirdiği ve “Kut” yaptıklarına inanılır. Bu kut denilen nesneyi ana karnındaki çocuğa üfleyerek çocuğa can verirler. Gebe kadınlar da bu ruhların koruması altındadır.⁴⁸

Doğum öncesi halk inançları adı altında kadının çocuğu olmaması durumunda muska yazdırma geleneği eski Türk tarihinden günümüze kadar gelen bir halk inaniş biçimidir. Halk tarafından kısır olarak adlandırılan kadınlar çocuğun olması için muska yaptırıp boyunlarına takmaları Anadolu'da yaygın olan halk inanişidir. Hastalıktan ve görünmeyen güçlerden korunmak için muska yaptırıp taşıma geleneği, tarihte ve günümüzde birçok toplumda var olagelmiş bir inaniş halini almıştır.⁴⁹ Doğu Türkistan'da yapılan arkeolojik kazılar sonucunda Budist, Maniheist Türklere ait muskalar bulunmuştur. Budist Uygur kendi dini kitaplarında yer alan büyüsel şekilleri muska yapıp, kadının üzerine takması durumunda doğumunun kolay olacağına inanılır. Eski Romalılar zehirlenmekten korunmak için çeşitli büyüsel işaretlerle ilgili muska taşırlandı. Tılsımlı muskaların en eskisi Eski Mısırlılarda bulunmuştur. Hıristiyan olan insanlarda da muska taşıma adeti görülmektedir. Türkler İslam dinini kabul edip Anadolu'ya yerleştikten sonra bu muska yazma geleneğini Şaman, Budist ve Maniheist rahiplerin yerini hocaların üstlendiği görülmektedir. Muska yapan hocalar, muskayı kaldırmak istemişlerse de İslam'ın iyi yerleştiğini gördüklerinden ve bu uygulamanın dine zarar vermediği düşüncesiyle muska yazmaya uyum sağlamanın daha iyi olacağına

⁴⁷ Yaşar Kalafat, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara 2010, s. 242

⁴⁸ Abdulkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul 1976, s. 26-27

⁴⁹ Ali Selçuk, Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar, İstanbul 2008, s. 200-201

hükmetmişlerdir.⁵⁰ Kadının kısırlığına kötü ruhların sebep olduğuna inanılmaktadır. Muska ile kötü ruhlar kovulmaktadır. Böylece kadının kısırlığı giderilip kadın iyileştirilmektedir.⁵¹

Çocuğu olmayan kadınların yaptıkları uygulamalardan birisi de ziyaret yerleri ve yatırlara giderek bir takım inanış ve adetleri icra etmeleridir. Çocuk sahibi olmak için ağaçların ve mezarların ziyaret edilmesi inanışı eski Türk dini dönemine uzanmaktadır. Bu inanış Anadolu'da İslamlaşarak günümüze kadar süregelmiştir. Eski Türk hikaye ve destanlarında doğum, kısırlık ve çocuk sahibi olma ile ilgili halk inanışlarına değinilmektedir. Manas destanı'nda Yakub Han, kısırlığından şikayet ettiği eşine “mezarları ziyaret etmediğinden, elmalı yerlerde oturmadığından, kutlu pınarların yanından geçmediğinden” söz etmektedir.⁵² Yakut Türklerinde çocuğu olmayan kadınların, mukaddes bir ağacın altında ak boz at derisi üzerinde “yer sahibi”ne yalvararak ağlaya sızlaya dua ettikleri görülür. Bu duadan sonra gebe kalıp çocuk sahibi olanlar bunu Tanrı ve yer-ağaç ruhları tarafından verildiğine inanırlar. Kırgız Kazak kısır kadınlarının da, sahrada tek başına biten bir ağaç, bir kuyu veya su yanında koyun kesip geceledikleri bilinmektedir. Kırgızlarda Şamanizm devrinden kalma kutsal ağaçlar, ataların ve büyük şamanların mezarları İslamlaştırılmış ve böylece “evliya”ların türbeleri şekline bürünmüştür.⁵³ Diyarbakır ve çevresinde ziyaret ve ziyaret yerlerini gitmek orada dua etmek, adak adamak ve kurban kesmek tarihten günümüze kadar gelen bir gelenek halini almıştır.

Orta Asya Türklerinde ve bugün Türkiye'de çocuk sahibi olmak isteyenler, Tanrı'nın rızasını kazanmak için açları doyurur, çıplakları giydirir ve mübarek kişilerin duasını dilerler. Dede Korkut boylarında da bu inanışın örnekleri vardır. O zamanda, Oğuz beyleri, göğe el açıp yüz tutarak alkış tuttuklarında, Tanrı dilediklerini geri çevirmezmiş ve çocuğu olmayanların bu şekilde dilekleri yerine gelirmiş.⁵⁴

Doğumun gerçekleşeceği gün, doğumun kolay olması için kiler, ev, sandıklar açılarak ateşe yağ atma, hayvan kurban etme ve bu kurbanın kemiklerini bir torbaya koyup ormana asma uygulamalarına Yakutlarda rastlanır. Araştırma alanımızda da

⁵⁰ İnan, s. 208-209

⁵¹ Selçuk, s. 201

⁵² Günay- H.Güngör, Türklerin Dini Tarihi, İstanbul 2009, s. 101-102

⁵³ İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara 1972, s. 167-168

⁵⁴ Kalafat, s. 243

doğumun kolay olabilmesi için, doğum yapacak kadının sıcak su dolu tencereye oturtulması, sırtının sıvazlanması, kocasının ayakkabısından su içirilmesi aynı amaçla yapılan uygulamalardan olsa gerektir.

Diyarbakır ve çevresi halk inanışlarında doğum sonrası plesanta (çocuğun eşi) evin veya bir caminin bahçesine gömme geleneği Anadolu'nun her yerinde görülen bir uygulamadır. Divan-ü Lügat-it Türk'te çocuğun eşine "Son veya Umay" adı verilmektedir.⁵⁵ Uygur Türkleri çocuğun eşini Anadolu'da olduğu gibi bahçeye büyük bir titizlikle gömerler. Eğer eş erkek çocuk eşi ise evin vasisi olarak eşiğin dibine gömülür.⁵⁶

Diyarbakır ve çevresinde doğumdan sonra lohusa kadına musallat olduğuna inanılan kara kura, karabasan ya da albastı denilen inanış tüm Türk dünyasında görülmektedir. Altaylı ve Kırgız boylarında, doğumun gecikmesi ve güç olması durumunda "albastı" veya "alkarası" denilen kötü ruhun lohusaya baskı yaptığına inanılır. Bu kötü ruhları korkutmak için erkekler de toplanıp doğum oluncaya kadar çeşitli sesler çıkarır ve silah atarlarmış. Lohusaya musallat olan bu kötü ruh Çin Seddinden Akdeniz kıyılarına, Buz denizinden Hind'e kadar yayılmış bir Türk halk inanışları ve hurafelerinde al karası, albastı, albis adları ile adlandırılmaktadırlar.⁵⁷ Üremenin ve çoğalmanın düşmanı olan bu kötü ruh daha çok lohusa kadınlara ve yeni doğan çocuklara musallat olmaktadır. Kırgız ve Kazak boylarında bu kötü ruh "Kara Albastı" ve "Sarı Albastı" olmak üzere iki çeşittir. Bu inanışa göre lohusa kadınların ve yeni doğan çocuğun ciğerlerini söküp suya atan sarı albastıdır. Kırgız ve Kazak'lar sarı albastıyı sarışın bir kadın şeklinde tasavvur ederler. Sarı albastının hoppa, kara albastının ise ağırbaşlı olduğuna inanırlarmış. Bu albastılar, tüfek sesinden, demircilerden, kamlardan ve ocaklılardan başka hiç kimseden korkmazlarmış.⁵⁸ Orta Asya Türk boylarından Kırgız-Kazak ve Başkurtlar albastıyı keçi tilki suretinde, Kazanlar kötü bir ruh olarak; Özbekler pejmürde, saçı başı dağınık bir kocakarı olarak

⁵⁵ Selçuk, s. 205

⁵⁶ Adem Öger, Uygur Türklerinin Doğum Adetleri, <http://turkishstudies.net> (E.T.: 10.08.2012)

⁵⁷ İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s.169

⁵⁸ Kalafat, s. 113-114

tasavvur etmektedirler.⁵⁹ Gagauzlar, albastıyı dev şeklinde tasavvur etmektedirler. Onlar için albastı lohusalara zarar veren kötü ruhlu bir devdir.⁶⁰

Diyarbakır ve çevresinde de, hamile kadınlar al basması ve al karasından korunmak için gece dışarıya çıkmaz, odada yalnız bırakılmazlar. Eğer yalnız kalırlarsa, kötü ruhların hem anneye hem de bebeğine zarar vereceğine inanırlar. Lohusa kadınlar, al basmasından korunmak için yatağın başında Kur'an yastığının altında bıçak bulundururlar. Ayrıca al karası, al basması isimlerini araştırma yaptığımız yöredeki doğum sonrası inanışlarda da görmekteyiz. Lohusa kadın ve çocuğun kırk gün boyunca evden çıkmaması, başka loğusalarla karşılaştırılmaması, yalnız bırakılmaması, çocuğun beşiğinin altına ekmek, makas konulması ve gece ışığın hiç söndürülmemesi hep al karası ya da al basmasından korunmak içindir.

Orta Asya ve Anadolu Türk kültüründe olduğu gibi, Diyarbakır ve çevresinde de mevcut olan inanışlardan birisi de çocuğun kırkını çıkarma uygulama ve pratikleri önemli bir yere sahiptir. Lohusa kadın ve çocuğunun kırk gün kirli olduğu kabul edilmektedir. Kırklama uygulaması ile kirli olduğuna inanılan lohusa kadın ve çocuk temizlenir. Kırklama ile lohusa kadının lohusayken uyması gereken yasaklar da kaldırılmış olmaktadır. Böylece lohusa kadın ve çocuk toplumun içine çıkma hakkına sahip olurlar. Gagauzlar, çocuk doğduktan kırk gün sonra çocuğu vaftiz ederler.⁶¹ Yahudilerde lohusa kadın kırk gün kirli kabul edildiği için onun kutsal olan bir şeye dokunması, ibadet etmesi ve ibadet yerlerine girmesi yasaklanmıştır. Türkler İslam dinine girdikten sonra lohusa inanışıyla ilgili uygulamalarını devam ettirmişlerdir.⁶²

Çocuğa ad verme geleneği Orta Asya Türk geleneğinden günümüze kadar gelen bir uygulamadır. Eski Yakutlarda çocuğa küçüklüğünde verilen ad geçicidir. Esas adı, çocuk yay çekip ok attıktan sonra verirlermiş. Altay ve Yenisey Türklerinde çoğu zaman çocukların adları olmamıştır. Ancak büyüüp bir kahramanlık gösterdikten sonra isim verilmiştir.⁶³ Oğuzlarda ad koyma uygulaması, Dede Korkut Hikayeleri'nden anlaşılmaktadır. Hikayede "ol zamanda bir oğlan baş kesme, kan dökme, ad koymazlardı" geçmektedir. Yani çocuk kahramanlık gösterdikten sonra çocuğun adını

⁵⁹ Selçuk, s.209

⁶⁰ Harun Güngör, Türk Bodun Bilimi Araştırmaları, İstanbul 2008, s. 190

⁶¹ Güngör, s. 201

⁶² Selçuk, s. 211

⁶³ İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s.173

Dede Korkut koymaktadır. Kırgızlar da çocuğa ad verme törenleri düzenlendiğinde tam çocuğa ad verileceği zaman elinde asasıyla ak saçlı bir dede aniden ortaya çıkar. Çocuğa adı verdikten sonra hemencecik ortadan kaybolur.⁶⁴

Diyarbakır halk inançlarında çocuğu yaşamayan kadınlar yaptığı uygulamalara benzer uygulamalar eski Türk inanışlarında da bulunmaktadır. Yakutlar, ölüm ruhunu kandırmak için çocuğu komşuya satarlar. Urenhalar (Tuba), çocuğu kazanın altına koyup içine arpa unundan bebek yapıp bırakırlar. Kam kazan üzerinde dua ettikten sonra hamurun içinden çocuk çıkar ve parçalanır. Parçalanan çocuğu, defnederler ve böylece ölüm ruhunu kandırmış olurlar. Başkurtlar da doğan çocuk dışarı çıkarılıp baba evine satılır. Eski Türkler de çocuğun yaşaması için Yaşar, Dursun, Satılmış, Taşdan, Kurç (Çelik), Ölmezbay gibi isimler konulurdu.⁶⁵ Diyarbakır yöresinde bu isimlerin bazıları verilmesinin yanı sıra çocuğun yaşaması için başta Muhammed olmak üzere dini isimler verilir.

Nazar “göz değme, bakma, göz atma” anlamına gelmektedir.⁶⁶ Nazar inancı dünyanın hemen hemen her bölgesinde bulunmaktadır. Nazar, kıskançlık ve haset duygularından kaynaklanan zararlı ve öldürücü bir güçtür. Diyarbakır ve çevresinde mavi renkli nazar boncuklarının yanı sıra gösterişli, parlak boncuklardan yapılmış kolyelerin, bileziklerin de nazara karşı kullanıldığı görülür. Siyah susam ateşte kavrulur ve kokusu hastaya koklatılır, ardından evin içinde dolaştırılır.

1.2. SÜNNET İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sünnet, arapça kökenli bir kelimedir. Kelime olarak yol, adet anlamına gelen sünnet; terim olarak ise iki anlama gelir. Birincisi; Hz. Muhammed’in Müslümanlarca uyulması gereken iş ve davranışlarıdır. İkincisi; erkek çocukta cinsel organının ucundaki derinin fazla olanının kesilmesidir.⁶⁷

⁶⁴ Kalafat, s.138

⁶⁵ İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s.174

⁶⁶ Ferit Develioğlu, Osmanlıca Türkçe ansiklopedik Büyük Lügat, İstanbul 1998, s.811

⁶⁷ TDK, Büyük Türkçe Sözlük C.II, Ankara 2004, s. 2051

1.2.1. Sünnet İle İlgili İnanışlar

Diyarbakır ve çevresinde sünnet esnasındaki uygulama “ sünnet ettirmek” olarak adlandırılır. Sünnet yaşı olarak herhangi bir aciliyet yoksa çocuk ilkokula başlayıp okulu bitirmeden (7-11) sünnet ettirilir. Sünnet, eğer çocuk doğduğunda sağlık sorunu yaşıyorsa yapılabilir. Yörede sünnet, genellikle çocuk ilkokula başladıktan sonra yapılır. Sünnet daha çok okulların tatil olduğu yaz döneminde yapılır. Ekonomik durum ya da babanın il dışında çalışması sebebiyle çocuğun sünneti ileriki yaşlarda yapılabilir. Sünnet töreni ailelerin ekonomik durumlarına göre değişmektedir. Maddi durumu iyi olan aileler, sünnet töreni için düğün salonu tutarlar. Bazı aileler sünneti evde akrabalar ve komşularla küçük bir eğlence şeklinde yaparken, bazı aileler de sadece mevlit okutarak sünnet yaptırırlar. Kimileri ise sünnet için herhangi bir tören yapmadan sünneti hastane ya da klinikte yaptırır.

Yörede sünnet için olması gereken en önemli şey kirvenin önceden belirlenmesidir. Kirve, “Sünnet olan çocuğun bütün masraflarını üstlendikten sonra sünnet sırasında çocuğu kucağına alarak elini, kolunu tutan ve bütün hayatı boyunca çocuk üzerinde babasına yakın hak taşıyan kimse”dir.⁶⁸ Kirvelik, “Bir erkek çocuğun sünnet töreninin külfet ve masraflarını, başka bir aile büyüğünün üzerine alması ile iki aile grubu arasında kurulan sanal akrabalığa verilen addır. Bu akrabalık özünde karşılıklı ilişkidir.”⁶⁹ Kan akrabalığı bulunan dayı, amca kirve olamaz. Kirvelik kurumunun doğurduğu akrabalıkta gerçek ve soydan gelen bir akrabalık ilişkisi yoktur. Çocuğun sünnet edilmesinde onu kucağında tutan kirvenin “eteğine kanın dökülmesinde” kan akrabalığından daha da yakın ve yasaklayıcı bir akrabalık vardır. Kirve, çocuğun babası yerine geçmektedir. Çocuğun kanının kirvenin eteğine bulaşması olayı, kirveler arasında kız alıp verme yasağını da beraberinde getirmektedir. Bu yaptırım durumu, kirvelik kurumuna özel bir anlam yüklemekte ve onun pekişmesini sağlamaktadır. Kirve bir anlamda çocuğun koruyucusudur, onun velisidir. Eğitiminden, askerliğine ve evlenmesine kadar çocuğun bütün faaliyetleri kan akrabalarından ziyade kirveyi ilgilendirir. Kirvelikte kadınlar örtünmezler. Kirveyle birlikte yemek yerler.

⁶⁸ TDK, C.II, s. 1330

⁶⁹ Hüseyin Şahin, Türk Halk Kültüründen Derlemeler, Ankara 1991, s. 118

Mahremiyet kalkar, kirve ev halkından sayılır. Kirve, babanın yakın bir akrabasından veya en samimi arkadaşından seçilir. Kirve, çocuğun sünnet kıyafetini, ayakkabısını, iç çamaşırını, altınını, tatlı ve kola alma; sünnetçiye bulma gibi işlerden sorumludur. Bütün masraf kirveye aittir. Çocuğun kalacağı oda temizlenip, süslenir. Yatağına sünnet için hazırlanan karyola takımı serilir.(K.Ş: 15).

Sünnet için özel bir gün yoktur; ancak daha çok herkesin uygun olduğu hafta sonu yapılır. Yakın çevre ve akraba bir hafta önceden sünnete davet edilir. Evde sabahtan fasulye, güveç, pilav, keşkek pişirilir. Mevlit çöreği yapılır. Akşam olunca davul zurna ile eğlence yapılır. Misafirlere yemek dağıtılır. Kirve ile sünnet olacak çocuk karşılıklı oynar. Kirve, çocuğu omuzlarına alıp gezdirir. Çocuk, o gece sünnet olur. Çocuğa, kirvesi ile gelen konuklar altın takarlar. Bazı misafirler ise çocuğun yastığının altına para koyar. Ertesi gün, mevlit okutulur. Mevlitte bisküvi, şeker, çikolata, tatlı, şerbet dağıtılır. Sünnetten bir hafta sonra kirve çocuğu ziyarete gelir. Çocuğun anne ve babasına, kardeşlerine gücüne göre hediye getirir. Bir hafta sonra da sünnet olan çocuğun ailesi, kirvenin ailesine hediye olarak ziyarete gider. Kirve olan aileler, birbirine kız alıp vermez. Kirve çocuğu tutarken çocuğun kanı döküldüğü için kirve ve çocuk artık kardeş sayılırlar.(K.Ş:16).

Sünnet işlemi sırasında tekbirler getirilir. Sünnet bittikten sonra çocuk önceden hazırlanmış yatağına yatırılır. Çocuğun cinsel organından kesilen parça evin bahçesine, okul bahçesine veya camii bahçesine gömülür. Çocuk yatağa yatırıldıktan sonra orada bulunan misafirlere yemek verilir. Orada bulunan hoca tarafından yemek duası okunur. Sünnet haftası içinde yemekli bir mevlit günü belirlenir, komşu ve akrabalar davet edilip mevlit okutulur. Davetliler hediyelerini orada takarlar. Mevlide gelmeyenler ileriki günlerde çocuğu ziyarete gelirler ve çocuğa çeşitli hediyeler getirirler.(K.Ş:15)

Bazı çocuklar doğuştan sünnetli olurlar. Böyle olan çocuklara “Peygamber Sünneti” ile doğmuş denir.

Sünnet ettirildikten sonra çocuk iyice iyileşinceye kadar ev halkı gözetiminde tutulur. Sünnet yeri tamamen iyileşinceye kadar çocuk dışarı çıkarılmaz. Herhangi bir sorun olduğunda hastaneye gidilir.

Sünnet olma ve kirvelik ile ilgili olarak yapılan alan çalışmalarına bakığımızda çocuğu sünnete hazırlama, kirve belirleme ve kirveyle birinci dereceden akraba

sayılması gibi uygulamalar karşılaştırıldığında Diyarbakır merkez, köy ve ilçeleri hemen hemen benzerlik göstermektedir⁷⁰.

1.2.2. Sünnet ile İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Sünnet uygulaması yurdumuzun hemen her tarafında dini bir gelenek olarak uygulanmaktadır. Sünnet, verimlilik ve temizlik amacıyla eski Mısırlılar, Avusturalya ve Amerika yerlileri tarafından uygulanmıştır. Eski Türk dini ve inanışlarında sünnet olma diye bir gelenek yoktur.⁷¹

Sünnet olma veya sünnet ettirme geleneği Yahudilikte mevcuttur. Tevrat'a göre sünnet, Tanrı ile Hz. İbrahim arasındaki ahdin hükümlerinden biridir. Bu hükme uyarak Yahudilikte sünnet uygulaması devam ettirilmektedir. Böylece sünnet Yahudilerde Tanrı'nın birliğinin bir belirtisidir.⁷² Buna göre, Allah, Hz. İbrahim'e, "Seninle ve soyunla yaptığım antlaşmanın koşulu şudur: Aranızdaki erkeklerin hepsi sünnet edilecek. Sünnet aramızdaki antlaşmanın belirtisi olacak. Evinizde doğmuş ya da soyunuzdan olmayan köleler dahil sekiz günlük her erkek çocuk sünnet edilecek. Gelecek kuşaklarınız boyunca sürecek bu. Evinizde doğan ya da satın aldığınız her çocuk kesinlikle sünnet edilecek. Bedeninizdeki bu belirti sonsuza dek sürecek olan antlaşmanın bir belirtisi olacak. Sünnet edilmemiş her erkek halkının arasından atılacak, çünkü antlaşmamı bozmuş demektir."⁷³ diyerek emretmiştir.

İslam dininde de sünnet olma uygulaması mevcuttur. Sünnet Bakara Suresinin 124. ayetinde şu şekilde emrolunmuştur: "Bir zaman Rabbi İbrahim'i birtakım emirlerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştur: 'Ben seni insanlara önder yapacağım.'" İbrahim de, "Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi)" demişti. Bunun üzerine Rabbi, "Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz" demişti. Müslümanlar, "İbrahim Peygamberin şeriatına tabi ol" kuralına uymuşlardır.

⁷⁰ Akca, s.50

⁷¹ Selçuk, s.213

⁷² Hakan Hadi Kadıoğlu, İbrahim Hakkı Aydın, Eyüp Bekir Yazıcı, Dini ve Tıbbi Açından Sünnet, Atatürk Ün. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı:25, Erzurum 2006, s. 1-3

⁷³ Tekvin, 17/9-14

Sünnet olma uygulaması Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleriyle beraber Türkler arasında İslamiyet’e giriş ritüellerinden biri olarak uygulanmaya başlamış ve aynı anlayışla da devam ettirilmiştir. Türkler arasında sünnet geleneğinin devam ettirilmesinde Hz. Peygamber’in hadislerinin etkisinin de rolü büyüktür. Bugün Anadolu da Türk insanı sünneti İslam dininin vazgeçilmez bir unsuru olarak görmektedir. Ayrıca sünnet toplumsal açıdan erkek çocukları için erkekliğe atılmış ilk adım olarak görülmektedir. Bu nedenle sünnet töreni bir düğün havası niteliğinde geçmektedir.⁷⁴

Anadolu insanı için ‘‘kirve ve kirvelik’’ uygulaması sünnet geleneğinde önemli bir yer tutmaktadır. Anadolu'nun değişik yörelerinde kirvelik, fonksiyonları bakımından bazı farklılıklar göstermektedir. Diyarbakır ve çevresi kirvelik müessesesinin yoğun olarak uygulandığı bölgelerden birisidir. Kirve olan kimse kan bağlantısı olmasa dahi, sünnet çocuğuna amca, dayı gibi kan bağlantısı olan akrabalarından daha yakın seçilmiş akraba durumuna gelir. Sadece çocuğun değil, tüm ailenin birinci derecede sözü dinlenir, hatırı sayılır akrabası olur. Sünnet birkaç günlük bir olaydır, fakat kirvelik ömür boyu sürer. Diyarbakır ilimizde kirvelik, çoğunlukla "sanal akrabalık" olarak nitelenmektedir. Kirve olan kimse, çocuğun ailesi ile yakın bir akrabadan fazla mahremdir. Bu durum kadınlarla erkekler arasındaki kaçma ve göçme gibi olayları da ortadan kaldırır. İki aile arasında torunlarına kadar intikal edecek bir samimiyet ve bağ kurulmuş olur.

Bununla beraber Diyarbakır ve çevresinde yoğun bir şekilde rastladığımız kirvelik ve bundan kaynaklanan evlenme yasağı uygulaması Yezidilikte de mevcuttur. Yezidiler için de sünnet dini bir kural olarak kabul edilmektedir. Çocuk vaftizden bir hafta sonra kendisini vaftiz eden din adamı tarafından sünnet edilir. Yezidilikte de kirvelikten kaynaklanan evlenme yasağı sebebiyle kirvenin genellikle Müslümanlar arasından seçilmesine dikkat edilmektedir. Yezidiler için sünnet ile kirvelik aynı derecede öneme sahiptir.⁷⁵

⁷⁴ Selçuk, s. 214

⁷⁵ Selçuk, s. 216

1.3. EVLENME İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hayatın geçiş dönemlerinden biri de evliliktir. Sosyal ve aile olmanın bir gereği olarak evlilik, doğum ve ölüm arasında yaşanan en önemli olaydır. Belirli bir yaşla gelen, maddî yükümlülüğü kaldırabilecek ve kendini hazır hisseden her gencin evlilik yapması yaşamın doğal ilerleyişinin bir getirisidir. İnsan soyunun devamı, milletlerin bekası için insanların evlenerek bir aile oluşturması zorunludur. Aile müessesesi toplumun çekirdeğini oluşturur. Ailenin temelleri ne kadar sağlam atılırsa, toplumun yapısı o kadar sağlam olur. Hiç şüphe yok ki, bu da evliliğin ne kadar sağlam temellerle atılmış olduğuna bağlıdır.

Aile, terim olarak Türk insanı arasında daha çok “ocak kurmak” deyimiyile ifade edilmektedir. “Ocak”, Türklerde ev ve yuvanın sembolüdür.⁷⁶ Eski Türk toplum hayatının ilk sosyal yapısı ailedir. Türklerin bu güne kadar varlıklarını hiç dağılmadan korumaları hiç kuşkusuz aile yapısına verdikleri önemden kaynaklanmaktadır. Orhun Kitabelerine göre Türk Bozkır toplum yapısı şöyle tespit edilmiştir: Oguş-aile; Urug-aileler; Bod-boy, kabile; Bodun-boylar birliği; İl- müstakil topluluk, devlet, imparatorluk.⁷⁷ Bu tür yapılarla devletlerini şekillendiren Türkler tarihte olduğu gibi bugün de evlilik ve aile yapısına büyük bir önem vermektedirler.

İnsan hayatının ikinci geçiş dönemi olan evlilik, kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir adımını oluşturur. Aileler arasında kurulan akrabalık bağı dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi düzenlemesi bakımından sosyal hayat içerisinde her zaman önemini korumuştur. Aile olmayı sağlayan evlenme, aynı zamanda evrensel bir olgudur. Her toplum evliliğin her aşamasında bağlı bulunduğu kültür tipinin öngördüğü belirli kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilen evlenme olayı, özellikle tören, töre, âdet, gelenek ve görenek bakımından zengin bir tablo çizmektedir. Toplumların tarihsel boyutları, ekonomik yapıları, yerleşim düzeyleri, üretim ilişkileri, gelenekleri, kısaca kültürleri, evlenme biçimlerini de belirlemektedir. Her toplum ya da grup, kendi yapısına uygun evlenme biçimlerini

⁷⁶ Bahaddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul 1988, s. 254

⁷⁷ İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, İstanbul 2000, s. 227

yeğlerken, yapısına uygun düşmeyecek olanları da önlemeye çalışmaktadır.⁷⁸ Toplumların en küçük çekirdeği olan aileler, evlilikler üzerine kurulmuştur. O halde, güçlü toplulukların temelini, sağlam evliliklerle atmak gerekir. Bu düşünceye bağlı olarak, atalarımız evliliğe büyük önem vermiştir.

Araştırma alanımız olan Diyarbakır ilinde de evlilik kurumuna büyük önem verilmiştir. Bu alanda evlilik hayatın yeni bir safhasına geçişin önemli basamağı olarak görülmüş ve bir çok gelenek ve görenek uygulanagelmiştir. Diyarbakır ve çevresinde evlilik adetleri, geçmişin izlerini korumakla beraber, kısmen de olsa değişikliklere uğramıştır.

1.3.1. Evlenme İle ilgili İnanışlar

Diyarbakır ve çevresinde evlenme yaşı ile ilgili olarak hukuki şartlar yerine getirildiği sürece herhangi bir sorun yoktur. Altı yıldır bu bölgede görev yapmaktayım. Bu zaman içerisinde yaptığım gözlem ve mülakatlardan elde ettiğim bilgiler sonucunda; Diyarbakır'da evlilik yaşı önceleri erkeklerde 16-18 yaş dönemini kapsamakta iken, kızlarda ise 12-15 yaşlarına kadar inmektedir. Ancak kız çocuklarının erken yaşlarda evlendirme geleneği halen devam etmektedir. Erken evlendirilmede erkeğin ailesi için amaç soyun devamını sağlamak olsa da, kızın ailesi için ya maddi bir külfetten kurtulmak ya da kız okula gönderilmemişse, onun gidip erkenden aile kurması içindir. Diyarbakır ilinde bugün evlenme yaşı 20-35 yaş arasında olduğu söylenebilir. Yaş aralığında meydana gelen bu değişimde iş kaygısının ve eğitim oranındaki artışın etkisinin önemli bir rolünün olduğunu söylemek mümkündür.

Netice itibariyle bölgede evlenme ile ilgili inanışları üç ayrı başlık halinde incelemek mümkündür.

1.3.1.1. Evlilik Öncesi inanışlar

Anadolu'nun her tarafında evlenmenin yapılabilmesi için, bu olay öncesi birtakım hazırlık ve aşamaların birbiri ardısıra yapılması gerekir. Diyarbakır merkez ve köylerindeki en sık rastlanan evlenme türleri şu şekilde sıralanabilir. Görücü usulüyle evlenme, kız ve oğlanın birbirlerini istemeleri usulüyle evlenme, kız kaçırma usulüyle evlenme, kız yerine erkeğin kıza ait bir eşyayı kaçırmaması usulüyle evlenme, berdel

⁷⁸ Sedat Veyis Örnek, Türk Halk Bilimi, Ankara 2000, s. 185

usulüyle evlenme, bedel usulüyle evlenme, kuma getirme usulüyle evlenme ve lavirat evlenme türü olmak üzere sekiz farklı evlenme çeşidi bulunmaktadır (K.Ş., 2).

Görücü usulüyle evlenmek; evlenecek erkeğin ailesi, akraba ve komşularından seçilen birkaç kadının önceden tanıdıkları ya da tavsiye edilen kızın evine gidip hem kızı yakından görüp incelemeleri hem de niyetlerini belli etmeleridir. Erkek tarafı istedikleri kız hakkında araştırma yaparak ve kızın evine aracı göndererek kız hakkında bir kanaate varırlar. Kız tarafı da bu süre içinde kızlarını isteyen aile hakkında hem kendileri hem de akraba ve komşular aracılığıyla araştırma yaparlar. Bu araştırma sonucunda kendilerinde olumlu bir kanaat oluşmuşsa, kız da bu teklife sıcak bakıyorsa, aracı ile erkek tarafına oğlanla kızın birbirlerini görmeleri için haber gönderirler. İki genç arasında kız evinden birisinin de refakatinde görüşme olur. İki gencin görüşmesinden sonra kız tarafı erkek tarafından zaman ister. Bu zaman esnasında kız tarafı evlenme işini iyice müzakere ettikten sonra olumlu veya olumsuz kararlarını aracı ile erkek tarafına bildirirler. Eğer cevap olumluysa erkek tarafını kızı istemeleri için davet ederler. Erkek tarafından gelenler “Allah’ın emri Peygamberin kavliyle” kızı ister. Kız istendikten sonra taraflar arasında “söz kahvesi” içilir (K.Ş.:15). Görücü usulüyle evlenme geleneğinin eskiye nazaran uygulama şekillerinde farklılıklar bulunmaktadır. Evlenecek olan iki gencin fikrini alarak karar vermek daha önceki dönemlerde çok sık karşılaşılan bir durum değildir. Bu durum az da olsa günümüzde de görülmektedir. Fakat günümüzde görücü usulüyle evlenmede çoğunlukla kararı verecek olan gençlerdir. Aile büyükleri sadece yol gösterici vazifesi üstlenirler.

Kız tarafı, daha önceden gelen dünürçüleri araştırdıktan sonra bu evliliği, uygun bulursa üç gün sonra gelen kadına evet cevabı verir ve alınacak eşyaların listesini erkek tarafına gönderir. Kız evi, listeyi erkek evine gönderdikten sonra bir hafta geçer. Bu sürede kız evi, damat adayını ve ailesini iyice araştırır. Erkek evi de listedekileri alıp alamayacağına karar verir. Erkek evi listedekileri uygun görmüşse kız evinden müsait oldukları bir gün söz kesmek için gelmek istediklerini aracı ile bildirirler. Giderken yakın akrabalar toplanır, yanlarında baklava, kola götürülür. Baklava arabada bırakılır. Kız, babasından babası yoksa büyüğünden, “Allah’ın emri Peygamberin kavliyle” istenir. Kızın babası da “hayırlı olsun” der ve söz kesilmiş olur. Arabadaki tatlı ve kola getirilip evdekilere ikram edilir. Kıza söz yüzüğü takılır. Kız ve erkek büyüklerin ellerini öperler. Bilen biri tarafından dua okunur. Nişan tarihi belirlenir. Nişan yüzükleri

nişanda takılır. Başlık parasının bir kısmı ya söz kesiminde ya da nişanda babaya verilir. Kalan kısmı da düğünden önce tamamlanır. Durumu iyi olan aileler, bu ödemeyi peşin yapmaktadır (K.Ş.: 18). Yörede başlık “süt hakkı” veya “çeyiz parası” adıyla genellikle alınan bir miktar paradır. Bu paranın miktarı, şahitler huzurunda belirlenip babaya verilmektedir. Baba genellikle bu parayla kızının çeyizini tamamlamaktadır.

Söz kesiminde belirlenen nişan tarihinden sonra, nişan için hazırlıklar başlar. Bu yörede nişan töreni nikâh kadar önemlidir. Yörede bütün masraf erkeğe ait olup, nişan töreni kız evinin istediği yerde yapılmaktadır. Geleneğe göre kızın uzun bir süre sözlü durması doğru değildir (K.Ş.:15). Nişan kız evinde olur, eğer nişan salonda yapılacaksa salon parasını erkek tarafı karşılar. Nişan töreni, herkesin uygun olacağı düşünülen bir hafta sonunda yapılır. Nişan törenine en yakın akrabalar, bir iki komşu yardımıyla davet edilir. Kız nişan töreninden bir hafta önce çarşıya çıkarılır. Çarşıya erkek tarafından abla, yenge, anne, hala gibi büyükler, kız tarafından da kızın ablası götürülür. Kıza, bir kat elbise, ayakkabı, nişan kıyafeti, çanta, iç çamaşır, makyaj malzemesi alınır. Nişan yüzüklerini kız oğlana, oğlan da kıza alır. Bir çift Diyarbakır burması alınır (K.Ş.: 11). Kız nişan günü kuaföre götürülür ya da saçını evde kendisi yapar. Nişan töreni müzikli olursa evde müzik setiyle eğlence yapılır. Eğer mevlitli olursa dualar okunur. Nişan günü iki tepsi baklava, Diyarbakır burması, iki koli kola ya da kırmızı renkli nişan şerbeti akrabalarla birlikte süslenen gelin arabasıyla kız evine gidilir. Kadınlar ayrı, erkekler ayrı odalarda oturur. Kadınlar kendi arasında eğlenir. Sonra bir tepsiye kırmızı kurdeleyle birbirine bağlanan nişan yüzükleri özellikle erkek tarafından bekâr bir genç kız aracılığıyla odaya getirilir. Damat da odaya çağırılır. Tüm misafirlerin huzurunda erkek tarafından bir büyük ya da erkeğin babası yüzükleri önce kıza sonra erkeğe takmak koşuluyla parmaklarına takar. Kurdeleyi “zürriyetiniz çok, bahtınız açık olsun, Allah tamamına erdirdin” diyerek iyi dileklerde bulunarak keser. Bekârlar darısı başlarına olsun diye kurdeleden bir parça alıp saklar ya da yutarlar. Ardından takılar takılır. Gelin ve damat büyüklerin ellerini öperler ve eğlenmeye devam edilip, tatlılar yenir, kolalar içilir. Oğlanın babası kızın babasına başlığın bir kısmını verir, kızın babası bu parayla kızın çeyizini tamamlar. Sonra herkes çifte mutluluklar dileyerek evden ayrılırlar (K.Ş.:7). Nişanlılık döneminde, erkek evi bayramlarda kız evine mutlaka ziyarete gider ve ekonomik durumuna göre altın ve çeşitli hediyeler götürür. Nişanın bozulması, yörede kötü karşılanır. Bu durum, kızın adının iyi anılmamasına ve

başkasıyla yapacağı evliliğe bir engel oluşturur. Nişanın atılması durumunda, nişanı bozan taraf nişandaki masrafları üstlenir (K.Ş.: 1).

Nişandan sonra artık kız tarafı hazırlıklarını tamamlamıştır. Yapılan bütün hazırlıklar komşu ve akrabalara yorgan kaplama sırasında sergilenir. Yorgan kaplama sırasında kızlar toplanıp hep birlikte eğlenirler. (Bkz. Ek. 5)

Birbirlerini isteme usulüyle evlilik; değişen hayat şartları ve dünya görüşü sosyal ve kültürel konularda da önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Günümüzde bu tür evliliğin yaygınlaşmasında ekonomi ve eğitim seviyesinin yükselmesiyle insanların yaşam şartlarının değişmesidir. Özellikle gençler arasında eğitim seviyesinin yükselmesi; televizyon, gazete, internet gibi medya unsurlarının çoğalmasıyla birlikte dünyanın her yerinde olan olaydan anında haberdar olunması; değişen hayat şartlarına bağlı olarak kızların iş hayatına atılması gibi etkenlerle gençler arasında arkadaşlıkla başlayan ilişkilerin birçoğu evlilikle noktalanmaktadır. Eğer kız ve erkek birbirlerini istiyorlarsa aile büyükleri aracı olmadan “hayırlı bir iş için sizi rahatsız edeceğiz” diye kız evine haber vererek kızı istemeye giderler. Durumdan haberdar edilen kız evi uygun görürse, erkek tarafı gidip kızı usulüne uygun ister ve kahve içilir (K.Ş.: 16).

Kız kaçırma usulüyle evlilik; kız ve erkeğin birbirlerini istemeleri ama ailelerin buna izin vermemesi sonucu kız ve erkeğin birlikte kaçması, oğlanın kızı zorla kaçırması ve kızın sevdiği oğlanın evine gidip zorla oturması gibi üç çeşit kaçırma usulüyle evlilik bulunmaktadır. Kaçan gençlerden oğlan tarafının büyükleri kız tarafının büyükleri ile görüşür ve anlaşma yapılır. Bu anlaşmaya dava denir. Dava genelde kız tarafının razı edilmesiyle son bulur ve böylece dava yapılmış olur. Davada kızın babası oğlanın babasından silah, para, altın gibi eşyalar talep eder (K.Ş.: 17).

Kız yerine erkeğin kıza ait bir eşyayı kaçırması usulüyle evlilik; kız çeşmede, yolda ya da evdeyken oğlanın kıza ait bir eşyayı kaçırmasıdır. Bu eşya genellikle kızın başörtüsü olmaktadır. Başörtüsü kaçırılan kız, gerçekten kaçırılmış gibi kabul edilir ve erkek tarafı kızın ailesiyle anlaşmak zorunda kalır. Kimi zaman iki taraf arasında silahlı çatışmalar olmakta ve kan dökülmektedir (K.Ş.:2).

Berdel usulüyle evlilik; yörede berdel töresi oğlan evinin, kızın evine başlık parası yoksa karşılık olarak, kendi yetişmiş kızlarından birini, kız evindeki erkeklerden birine verir. Bu erkek, evin oğlu da olabilir, babası da olabilir. Yani baba, kendi kızını

yoksul bir evin oğluna verip, başlık parası yerine de, o evin kızını, varsa kendi oğluna, gelin olarak aldığı gibi, oğlu yoksa kendisine ikinci bir eş olarak alabilir. Bu olaya "Berdel" denir. Berdelde verilecek ve alınacak kız, genelde aynı zamanda yapılan bir düğünle, aynı gün içinde gelin olurlar. İki gelin, önceden kararlaştırılan gün ve saatte hazırlanır. Süslü atlara bindirilip, davul zurnalarla yola çıkarılırlar. Gelin alaylarının karşılaştıkları yerde gelinler, atlarını değiştirip, öpüşürler. Birinin geldiği yöne, öteki gider. Yani bir çeşit kız takasıdır. Fakat berdel edilen kız, çoğunlukla zorla evlendirildiği için mutsuzdur. Bu evlilikten yıllar sonra, berdel edilen gelinlerden birisi, herhangi bir anlaşmazlık nedeniyle, baba evine geri dönerse töreye göre berdel bozulur. Karşı taraf da, kızlarını geri ister ve alıp götürür (K.Ş.: 15).

Bedel usulüyle evlilik; iki aile arasında kan davası sonucu oluşan husumeti sonlandırmak ve barış yapmak amacıyla mağdur olan aileye vurulan kişinin bedeli olarak karşı tarafın kızlarını vermesiyle yapılan evliliğdir. Böylece kanın bedeli alınmış ve akrabalık yoluyla kalıcı bir barış sağlanmış olur (K.Ş.: 2).

Kuma getirme usulüyle evlilik; yörede genellikle babası tarafından zorla evlendirilen ve bu evliliğinde eşini sevmeyen erkeğin sevdiği başka bir kızını kendine ikinci eş olarak alması ya da erkek çocuğu olmayan erkeğin erkek çocuğu olması amacıyla kızın isteğiyle veya kızın babasına iki üç misli başlık parası vererek zorla birinci eşin üzerine ikinci kez evlenmesidir. Bu evlilikte resmi nikah ilk eşin diğer eş ise imam nikahı üzerinedir (K.Ş.: 2).

Levirat usulüyle evlilik; bazı durumlarda bölgede "levirat" yani ölen ağabeyin eşinin dışarıya verilmemesi adına aile meclisince alınan karar gereğince bekar olan erkek kardeşle ya da evli olan erkek kardeşin ikinci eşi olarak yapılan evlilik çeşidine de rastlanmaktadır.

1.3.1.2. Evlilik Esnasındaki İnanışlar

Diyarbakır ve çevresinde düğünün başlaması erkek evinde toplanmayla başlar. Eskiden damat evinin çatısına düğün nişanesi olarak bayrak asılırmış. Bu uygulama günümüzde şehir merkezinde olmasa da kırsalda azda olsa devam etmektedir. Kız evinde ise kız tarafı toplanıp kınaya kadar eğlenirler. Gelin ise bu esnada kına akşamını beklemeye başlar. Kına cumartesi akşamı kız evinde olur. Erkek tarafı kına, mum, kına tepsisi, kırmızı kına seti ve kırmızı kına elbisesini alarak akraba ve komşularla birlikte

kız evine gelirken davul ve zurna eşliğinde halaylar çekerek gelir. Bu sırada bayrak da taşınır (K.Ş.: 1). Kız evinde eğlence devam ederken erkek evinden gelenlerde bu eğlenceye katılır. Gelen kınayı başı bozulmamış biri yoğurur. Kınayı yoğururken de şu maniyi söylerler (K.Ş.: 13).

Kınayı getirin leğene koyun

Kaşık kaşık içine suyu dökün

Kınayı önce gelinin eline

Sonra da damadın eline sürün

Kınamız kınamız siyah tavada

Biz kınayı kaşık kaşık ölçmüşüz

Sürmüşüz ay gelinin parmağına

Sürmüşüz ay gelinin ayağına

Geline al rengi kına kıyafeti giydirilir. Başına al örtü örtülür ve odanın ortasına getirilip bir sandalyeye oturtulur. Bütün ışıklar söndürülür, tepsilere yerleştirilen kınaların üstüne mum dikilir. Tepsiler genellikle genç kızlar tarafında taşınır. Genç kızlar kına türküleri ve gelin övme türküleri söyleyerek gelinin başında döner ve gelini ağlatırlar. Sonra erkek tarafından evliliğinde mutlu olan biri, gelinin iki avucuna da altın yüzük ya da çeyrek koyar ve kınayı yakar. Sonra gelinin yüzü açılır, geline alınan altınların hepsi misafirlere dağıtılır. Buradaki eğlence bittikten sonra davul zurna eşliğinde erkek tarafı evine döner. Damadın yakın arkadaşları onu sandalyeye oturtup havaya kaldırıp, indirirler. Sonra kına tepsisi gelir, damadın en yakın arkadaşı kınayı onun sağ avucu ve serçe parmağına yakılır. Sonra damat, arkadaşlarıyla halay çekip eğlenir. Kına gecesi erkek tarafından biri kız evinden gizlice bir bardak, tabak veya başka cam bir eşya çalar. Bunları gelin ve damat erkek evine geldiğinde kapıda ayaklarının önüne atılır, damat da bunları ayaklarıyla basarak kırar (K.Ş.: 6).

Düğün günü sabah damat sağdıçla “güvey evinde” tıraş olur. Bu arada kız evinden kızın bir akrabası tarafından “damat bohçası” damada getirilir. Damat da bohçayı getirene bahşiş verir. Düğün günü erkek tarafından temsilciler sabah erken

saatlerde kız evine giderek kızın ailesi tarafından verilen çeyizleri erkek evine getirirler. Ailesi tarafından kıza hediye edilen eşyaların hepsi sayılarak, eşyalar şahitler huzurunda yazıya geçirilir. Bu işlemi yapmakta amaç ileride meydana gelebilecek bir ayrılık durumunda yapılan çeyizleri geri alabilmektir (K.Ş.: 9).

Diyarbakır merkez ve köylerinde genellikle gelin alma, düğünün üçüncü gününe rastlayan pazar günüdür. Diğer günlerde düğün yapılmakta ama genellikle herkesin müsait olduğu bir gün olan hafta sonuna denk getirilmektedir. Damadın arkadaşları oğlan evinin damına düğünün başladığı gün bayrak dikerler. Bayrak düğün evi belli olsun diye dikilmekte ve düğünün bittiği gün damdan indirilmektedir. Günümüzde bu uygulama pek uygulanmamaktadır.

Kızın sağdııcı kına ve düğün boyunca hep kızın yanında bulunur, ihtiyaçlarını karşılar ve ona yardımcı olur. Erkeğin sağdııcı misafirleri karşılar ve erkeğe yardım eder. Sağdıçlar kollarına kırmızı kurdele bağlarlar(K.Ş.: 18). Düğün günü öğle namazından sonra yemekler yenir ve mevlit okutulur. Erkek evinden bir grup, süslenen gelin arabası ve konvoyla davul zurna eşliğinde kız evine giderler. Gelin anne, babasının ve büyüklerin ellerini öper. Daha sonra gelinin erkek kardeşi kırmızı kurdeleyi gelinin belinden üç kez geçirir ve sonra bağlar. Gelin ve kardeşi vedalaşırlar, kız bu sırada duygulanır ve ağlamaya başlar. Sonra gelinin kardeşleri kapının arkasına durup damattan ya para ya da tabanca isterler. Damat bahşisi ya da tabancayı verdikten sonra kapı açılır. Kızı ağabeyi damada teslim eder. Kız anne ve babayla helalleşir. Gelin baba evinden çıkarken gelin alma türküsü söylenir (K.Ş.: 4,13).

Gelini ayağa kaldırın

Güzel elbiseler giydirin

Annesinin sis duman almış

Babasını gam keder almış

Gelinin babası yiğittir

Gelinin yazması uzundur

Gelinin kayını askerdi

Herkesi alan acı kederdir

Gelini ayağa kaldırın

Güzel elbiseler giydirin

Damat görsün hemen bağlansın

Gelinin ak gönlü açılsın

Damat da geline bağlansın

Bir ömür yastıkta kocasın.

Gelinimin eşarbi kırmızı

Leyla Leyla Leyla

Gelinimin eşarbi kırmızı

Ağlama nine ağlama

Gelinimin rengi beyaz

Leyla Leyla Leyla

Gelinim rengin beyaz

Ağlama nine ağlama

Gelinimin eşarbi siyah

Leyla Leyla Leyla

Gelinimin eşarbi siyah

Ağlama nine ağlama

Damat gelini alıp gelen toplulukla evden ayrılır. Erkek evine doğru davul zurnayla gidilir. Eğer düğün salonda olacak ise gelin düğün salonuna konvoy eşliğinde götürülür. Kırsalda ise, bindallı giydirilip, yüzü al örtüyle kapatılan gelin, at üstünde baba evinden çıkarıldıktan sonra köyde gezdirilir. Erkek tarafından birisi atın başını

tutar, diğer kişiler ise gelinin arkasından yürürler ve daha sonra erkek evine gelini götürürler (K.Ş.: 10).

Baba evinden ayrılan gelin erkek tarafından gelen misafirlerin oluşturdukları konvoyla şehir turu attıktan sonra yeni evine gelir. Araba erkek evinin önünde durur. Damat arabadan iner, ancak gelin inmez. Kayınbaba gelir, maddi durumuna göre inek, tosun, koyun, bilezik gibi gelinin istediklerinden birini verir ve gelin arabadan iner, damatla birlikte evin önüne gelir. “Kırkım” merasimi başlar. Erkek ya da kız tarafından bu işi bilen, gür sesli bir kişi geline ve damada takılan altın ya da paranın kimden geldiğini ve miktarını herkese duyurur. Kırkımı yapan kişi kırkım bitiminde “darısı tüm bekârların başına” der. Kırkımda toplanan parayla bilezik alınıp geline takılır (K.Ş.: 8). Eğer düğün salonda yapılmışsa, bu kırkım olayı, takı merasimi adı altında sesli bir şekilde salonda yapılır.

Gelinle damat eve girmek için kapının önüne kadar gelir. Damadın damda duran iki arkadaşı başlarının üstüne şeker, buğday, bozuk para saçarlar. Eskiden damdan gelinin başına elma atma uygulamasının olmasına rağmen günümüzde böyle bir uygulamaya rastlanmamaktadır. Gelinin eline kaynanası içi şeker, buğday dolu testi verir. Bu testi su dolu da olabilir. Gelin testiye yere vurup kırar, gelinin ayağına kına gecesi kız evinden çalınan bardak kırılır. Bir daha baba evine dönmessin diye, yumurta da kırılır. Sonra gençlerin gelecekleri aydınlık olsun diye kayınvalidesi gelinin yüzüne üç kez ayna tutar. Gelin eve girerken sağ ayağıyla besmele çekerek girer, kayınvalide gelin tam içeri girerken bir elini köprü gibi yapar, diğer eline de Kur’an alır. Gelin sözünden çıkmasın ve dini bütün olsun diye (K.Ş.: 18). Ağızları tatlı olsun diye gelin ve damat içeriye girdikten sonra ikisine de şerbet içirilir. Gelin sağdıç yardımıyla odasına çıkartılır. Damat da arkadaşları ve sağdıçıyla dışarı çıkıp halay başını çeker, eğlenir. Eğlence bir süre daha devam ettikten sonra herkes dağılır ve düğün sona erer. Düğün bitip bütün konuklar dağıldıktan sonra sağdıç ve arkadaşları damadın yanında kalırlar. Gerdeğe kadar damat, sağdıç ve arkadaşları gezerler, eğlenirler. Akşam olunca sağdıç ve arkadaşları damadı eve getirirler. Damadı önce birkaç kez havaya atar sonra da sırtına vurarak gerdeğe sokarlar (K.Ş.: 19). Böyle yapmadaki amaç damadın heyecanını azaltmak ve ona moral vermektir.

Düğünde önemli unsurların biri de resmi ve dini nikâhtır. Resmi nikâh genellikle düğünden birkaç hafta önce yapılmaktadır. Dini nikâh ise nişanın hemen ardından yapılabileceği gibi düğün akşamı da iki şahit huzurunda ve imamın katılımıyla gerçekleşmektedir. Nikâh kıyılırken mehir⁷⁹ gündeme gelir. Gelin, bir kâğıda boşanma durumunda ne istediğini yazar ve imzalar. Bu, dini nikâh sırasında kararlaştırılır. Karı kocanın ayrılmasında, boşanmasında ya da kocasının ölümü durumunda kadına verilmek üzere dini nikâh sırasında belirlenen bu para, İslami gelenek içinde evliliğin ciddiyetini ortaya koymayı ve kadının geleceğini güvence altına almayı amaçlamaktadır.⁸⁰ İmam nikâhı bizzat çiftler hazır bulunarak ya da vekil tayin edilerek kıyılır. Nikâhta damat, geline “mehir” verir. Mehir; altın, tarla, ev olabilir. Mehir, kâğıda yazılır, bir nüshası geline bir nüshası hocaya verilir. Nikâhta iki tane şahit bulunur. İmam, çiftlerin dini nikâhını kıyarken eller açık bir şekilde dizlerin üstüne konur, aksi takdirde damadın gerdek gecesi bağlanacağına inanılır (K.Ş.: 5,14).

1.3.1.3. Evlilik Sonrası İnanışlar

Diyarbakır ve çevresinde düğünün ertesi gününe “duvak günü” ya da “duvak açımı” denir. Gerdek gecesi ertesi günü ya mevlit okutulur, kurban kesilir ya da komşular gelerek hediyesini getirir. Mevlide akraba ve komşular çağrılır. Duvak mevlidinde sadece kadınlar olur, çocuklar mevlit okutulan odaya sokulmaz. Mevlit sırasında gelin, eve gelen bütün komşu ve akrabaların elini öper ve onlara hoş geldiniz der (K.Ş.: 4). Gelinin gerdek gecesi kullandığı çarşaf kalbura konur, akraba ve komşulara gösterilir. Adet gereği gelenler sepete sabun, çarşaf, para ya da altın koyarlar. Duvak açma mevlidine gelen misafirlere mevlit çöreği ve çay ikram edilir. Bu ikramı gelin ve evde bulunan genç kızlar yapar. Yörede bazen düğünden sonra duvak günü yapmayanlarda olur. Duvak açımı Diyarbakır ve çevresinde oldukça önemlidir. Çünkü bu erkeğin ailesinin şerefi olarak görülmektedir. Eskiden gelinin çarşafı çıkmazsa yani bakir olmadığı anlaşılırsa kafası kazınıp ve eşeğe ters bindirilip baba evine gönderilmiş. Bunun sebebi kızınızı atla gelin ettik ama bakire olmayan kızı bize verip bizi el alem içinde küçük düşürdüğünüz için bizde böyle yaparak sizi toplum içinde rezil ettik (K.Ş.: 2).

⁷⁹İslâm hukukunda, evlenme sözleşmesinde Müslüman bir erkeğin nikah esnasında eşine vermeyi kabullendiği paraya "mehr" ya da "mihir" denir.

⁸⁰ Örnek, s. 197

Geçmiş dönemlerde yaşam tarzı incelendiğinde geniş aile yapısı içerisinde gelin, damat, kayınbaba, kayınvalide, küçük kayınlarla birlikte oturulmuş. Evdeki bütün erkek çocuklara ev içerisinde ayrı bir yatak odası verilir, diğer odalar ortak kullanılacak şekilde birlikte hayatlarını sürdürürlermiş. Ancak bu geniş aile yapısı zaman içerisinde daralsa da kırsal yerlerde bu geniş aile yapısı devam etmektedir. Günümüzde sadece kayınvalide ve kayınbaba ile aynı evde yaşama geleneği devam etmektedir. Özellikle birden fazla erkek çocuk varsa, erkeğin anne ve babası en küçük oğullarıyla birlikte kalmayı tercih etmektedirler. Bu yaşam tarzı gelenekle birlikte ekonomik durumla da ilgilidir (K.Ş.: 5).

Gelin için eşinin ailesinden olanlara gösterdiği saygının bir işareti olarak evdeki kayınbaba veya kayınbirader ile aynı yerde oturmama veya aynı sofrada yemek yememe gibi uygulamalar günümüzde de yerini korumaktadır. Ancak şehir merkezinde bu gibi uygulamalara az rastlanılmaktadır. Gelinler yaşları ne olursa olsun onlara karşı bir saygı ifadesi olarak kayınbiraderlerine hatta kayınbiraderlerin çocuklarına “abi” diye hitap ederler (K.Ş.: 14).

Diyarbakır ve çevresinde evlenmeyle ilgili yasaklar konusunda islami hayat tarzının şekillendirdiği sınırlamalar geçerlidir. Süt kardeşi olan iki insan arasında evlilik yasaktır. Yörede süt kardeşlik genellikle aralarında kan bağı olan insanların ve birbirlerine yakın olan komşuların çocuklarını süt kardeş yaptıkları görülmektedir.

Yörede akraba evliliği oldukça yaygındır. Genellikle oğlu evlenme çağına gelmiş olanlar akraba içerisinde kız bakarlar. Akraba arasında yapılan evliliklerdeki amaç oğul ve kızın ele gitmemesinin, toprağın miras yoluyla bölünmemesinin önüne geçilmesi ve ailenin kendi içerisinde çoğalmasındır (K.Ş.: 1).

Yörede gayri müslim bir insanla evlenilmesine ancak dinini değiştirip Müslüman olması koşuluyla izin verilir. Özellikle Avrupa'ya göç etmiş veya yurt dışıyla iş yapan ailelerin çocukları arasında böyle bir evlilik olduğu gözlenmektedir. Bu tür evliliğe kültürel açıdan pek sıcak bakılmaz ama evlilik olacaksa da Müslüman olma şartı aranır. Yörede Müslüman olmayan bir kişiye kesinlikle kız verilmez. Diyarbakır merkez ve köylerinde Gayr-i Müslim olarak Ermeni, Süryani ve Yezidiler de yaşamaktadır. Gayr-i Müslim halk yöre halkı tarafından herhangi bir şekilde dışlanmamakta aksine bölgede huzur içinde Müslümanlarla birlikte yaşamaktadırlar.

Yörede yaşayan insanların Sünni olmasının yanı sıra Alevi olan Türkmen köyleri de bulunmaktadır. İnsanlar farklılıklara nezaketle yaklaşip birbirlerine saygı duymaktadırlar. Önceleri Aleviler ile Sünniler arasında kız alıp verme olayı olmamasına rağmen günümüzde gerek eğitim seviyesinin yükselmesi gerekse hayat şartlarının değişmesi sebebiyle, azda olsa, bu tür evlenmelere rastlanmaktadır. bu tür evlenmeler genellikle eğitim seviyesi yüksek olan insanlar arasında görülmektedir.

1.3.2. Evlenme İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Türk aile yapısı genel olarak incelendiğinde evlilik ocak kurmak olarak nitelendirilir. Yakut Türklerinde evlilik sönmez bir ateş yakmağa benzetilir.⁸¹ Anadolu'da ocağın sönmesin deyimi de ailenin devamı için söylenen bir sözdür. Türklerde ocağın tütmesi ve evin aydınlanması ancak gelinin gelmesiyle mümkün olur.

Eski Türklerde, her toplumda olduğu gibi aile, toplumun çekirdeğini oluşturmakta, kan akrabalığına dayanmaktadır. Türklerin dünyanın her yerine dağılmalarına rağmen varlıklarını devam ettirmeleri, aile yapısına verdikleri önemden kaynaklanır. Evin, eşğin ve ocağın kutsallık kazanması da, aileye verilen önemi ortaya koyar. Ataerkil aile yapısına sahip olan Türk aileleri, geniş aileden çok, küçük aile sergilenmektedir. Türkçede izdivaç için kullanılan “evlenme” veya “evlendirme” tabirleri, evlenen erkek veya kızın baba ocağından ayrılıp ayrı bir ev oluşturmasını anlatır.⁸²

Eski Türklerde, kadın kendinden aşağı durumda olan biriyle evlenemezken, evlenme için belirlenen bir yaş şartı da mevcut değildir. Babanın ölümünde üvey anayla, ağabeyin ölümünde yengeyle evlenme mecburiyeti, birden fazla kadınla evlenmenin var olduğunu gösterse de tek evlilik esastır. Nişanlanma müessesesine de önem verilmiş, nişanlılık döneminde erkek tarafı kız tarafına bir elçi göndererek, kızın babası teklif ederse “kalın” tespit edilirdi. Kalın, erkek tarafının kız tarafına verdiği eşya veya hayvandır. Bu hediyein bir kısmı, kızın babasına çeyizi hazırlaması için, bir kısmı kızın anasına süt hakkı için, bir kısmı erkeğin nişanlısını ilk ziyaretinde ona vermesi için, diğer kısmı da düğün masrafını karşılaması için erkek tarafından verilen hediyedir.

⁸¹ Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 254

⁸² Kafesoğlu, s. 227

Kalın tespit edilince tarafların birbirlerine karşı yükümlülükleri olur. Kızın annesi, belli bir tarihte çeyizi hazır etmek zorundadır.⁸³

Kız isteme geleneğinin eski Türklerden günümüze kadar gelen bir gelenek olduğu görülmektedir. Oğuz Destanında Karahan, oğlu için “Kür-Han’a adam saldı, kızını isteyerek oğlu Oğuz’a aldı” ifadesinden dönürcü yönteminin yaygınlaştığını görüyoruz.⁸⁴ Yakut ve Altay Türkleri arasında kız kaçırma usulüyle evlenme, son zamanlara kadar meşru sayılırdı. Kız kaçırma usulü ile evlenme, nadir de olsa baskınlar yapılarak da gerçekleştirilirdi. Altaylılarda kız kaçırma, kızın rızasıyla olurdu. Kız, razı olduğunu delikanlıya bir yüzük ve mendil vererek belirtir, bu da nişan yüzüğü yerini tutardı.⁸⁵ Diyarbakır ve çevresindeki evliliklerde; kız isteme, kız kaçırma, söz kesme, nişan merasimi ve düğün adetleri konularında eski Türk inanışlarının izleri görülmektedir.

Diyarbakır merkez ve köylerinde kız istenip verildikten sonra erkek tarafından istenilen başlık parası, mal veya hayvanın istenmesi, eski Türklerde de kızın babasının tespit ettiği bir miktar mal veya hayvanın verildiği “kalın” uygulamasının neredeyse aynısıdır.

Düğün öncesi yapılan nişan esnasında ve düğünde saçı saçmak bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelin alma töreni, eski Türklerde saçı ve kurban uygulamalarına vesile olmuş, aileye verilen önem evin, eşiğin ve ocağın kutsallık kazanmasıyla sonuçlanmıştır.⁸⁶ Eski Türklerde gelinin geldiği gün başına “saçı saçmak” ortak bir Şamanizm uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu saçı her devre göre farklılıklar gösterir. Saçı yabancı bir eve gidecek olan kızın oradaki atalar ve ruhlar tarafından gelinin kabul edilmesi için yapılan kurban töreninin kalıntısıdır.⁸⁷ Bu saçı saçma uygulaması günümüzde hediye ve takı töreni olarak uygulanmaktadır. Nişan ve düğün günü gelen misafirler tarafından maddi değeri yüksek olan hediyeler verirler. Kızların çeyiz hazırlamaları ve bunu düğünden önce gönderip oturacakları evi sermeleri, eski

⁸³ Halil Cin, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Konya 1988, s. 272–277

⁸⁴ İnan, Makaleler ve İncelemeler, C:I, Ankara 1968, s. 344- 349

⁸⁵ İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 166

⁸⁶ Günay - Güngör, Türk Din Tarihi, s. 69

⁸⁷ İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s.167

Türklerdeki “yumuş” denilen çeyizin gelinin oturacağı eve getirilmesi ve evin hazırlanması uygulaması, birbirinin hemen hemen aynıdır.⁸⁸

Anadolu'nun hemen her bölgesinde olduğu gibi, düğün evini göstermek için dikilen bayrak Diyarbakır ve çevresinde de aynı amaçla dikilmektedir. Eskiden bayrak bulunamadığı zaman bayrağı temsilen al bir bez dikilmekteymiş.

Diyarbakır ve çevresinde gelinin eve gelişiyle birlikte içinde su ve bozuk para dolu testiye kapı eşiğinden geçmeden göze ve nazara karşı yere vurup kırması, eski Türklerdeki ayna kırılması ile benzerlik gösterir. Testinin kırılması ile gelinin üzerindeki nazar ve kötülükler yok olduğuna inanılıyorsa, aynanın da koruyucu özelliğinden dolayı düğün evine zarar verecek kötü ruhların aynaya temasından dolayı kırıldığına inanılır.⁸⁹ Ayrıca kız evinden getirilen bardak da bu amaçla, gelinin ayağı önünde kırılır.

Gelin eve girerken ayağına kurban kesmek Anadolu'da gelenek haline gelmiş bir uygulamadır. Bu inanış eski Türk dinindeki ailenin ve ocağın kutsallık kazanması için yapılan bir ritüeldir. Gelinin kendisi için yabancı olan bir eve atalar ve koruyucu ruhlar açısından tarafından kabul edilmesi amacıyla yapılan uygulamalardır. Gelin oğlanın ailesi yabancı olduğu için ancak bu uygulamalar ile eve kabul edileceğine inanılır. Günümüzde bu uygulama yerini saç uygulamasına bırakmıştır.⁹⁰

Türklerde eşik kutsal olup eşikle ilgili inanış ve uygulamalar bütün Türk dünyasında görülmektedir.⁹¹ Diyarbakır yöresinde de eşikten geçerken eşige basılmaz ve eşik sağ ayakla geçilir. Kur'an-ı Kerim altından geçmek, kapıya yumurta vurmak, bal yedirmek ve ayağına su dökmek vazgeçilmez bir halk inanışdır. Gelinin Kur'an-ı Kerim altından geçirilmesi dine olan sadakatının devamı; kapıya yumurta vurmaları evinin bolluk ve bereket içinde olması; bal yedirilmesi tatlı dilli olması; ayağına su dökülmesi yolunun devamlı açık olması şeklinde açıklanabilir.

Düğün zamanı damadın ve gelinin yanında sağdıç adı verilen yakın arkadaşları bulunur. Sağdıç kelimesi Oğuzlardan günümüze kadar düğünlerde gelin ve güveye yardım eden kimse anlamında kullanılmıştır. Ebu Hayyam “sagtuç-sağdıç” kelimelerini

⁸⁸ Ziya Gökalp, Türk Medeniyet Tarihi, İstanbul 1976, s.296

⁸⁹ Selçuk, s.239

⁹⁰ Selçuk, s.241

⁹¹ Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s.267

“güveyin arkadaşlarıdır ki düğünlerde misafirlere hizmet eder” diye açıklamaktadır. Kaşgarlı Mahmut “sağdıç” kelimesini, “sadık” kelimesiyle izah ediyor ve Türkçeye tercümede “sağdıç dost” anlamları vermiştir.⁹² Oğuz Türklerinde olduğu gibi Diyarbakır ve çevresinde de kınadan başlayarak düğünün sonuna kadar sağdıçlar gelin ve güveye her türlü işlerinde yardımcı olurlar.

İlk gün sabah gelinin başına verilen tülbent Anadolu'nun genelinde görülen baş bağlama töreniyle ilgilidir.⁹³ Bu uygulamadaki inanış genç kızlıktan kadınlığa geçişin bir sembolüdür. Böylece gelin evli kadınlar grubuna dahil olur.⁹⁴

Diyarbakır ve çevresinde düğünlerde davul zurna çaldırmak adet haline gelmiştir. Davul zurna geleneği Oğuz Türklerine kadar uzanmaktadır. Davul ve zurnanın düğünlerde çalınmasındaki başlıca amaç hem düğünü çevreye duyurmak hem de düğünlerde hep birlikte eğlenmektir.

Diyarbakır yöresinde evlenilecek kişinin özellikle tanıdık olması özellikle de akrabadan ya da komşulardan olması istenir. Bu gelenek eski Türklerde görülen evlenebilmek için şecerenin en az yedi nesilden önce birleşmemesi uygulamasıyla ters düşmektedir.⁹⁵ Günümüzde özellikle Güney Doğu Anadolu'da akraba evliliğinin oldukça yaygın olduğu görülmektedir.

1.4. ÖLÜM İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsan yaşamının kaçınılmaz sonu olan ölümü engellemek, geciktirmek ya da önceden bilebilmek, bireyin düşüncesini hep meşgul etmiştir. Bunun için insan, birtakım önlemler almış, kimi davranışlarda bulunmaktan kaçınmıştır. Kimi zaman da çevresinde gördüğü veya duyduğu kimi nesnelere ya da olayları ölümün habercisi saymış, onlardan uzak durmaya çalışmıştır.⁹⁶

Kaçınılmaz bir son olması sebebiyle bütün toplumlarda ölüm ile ilgili uygulama ve inanışlar evrensel bir nitelik kazanmıştır. Bu bakımdan aralarında coğrafi, kültürel

⁹² İnan, Makaleler ve İncelemeler, s.300

⁹³ Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s.268

⁹⁴ Selçuk, s.242

⁹⁵ Selçuk, s. 236

⁹⁶ Ayşe Başçetinçelik, “Adana Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri, Doğum-Evlenme-Ölüm”, Ç. Ün., Sos. Bil. Enst., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 1998, s. 244

ayrılıklar bulunan farklı yaşam ve inanışlara sahip toplumların ölümle ilgili inanışları, adetleri ve uygulamalarında benzerlikler görülmektedir. Doğum ve evlenme mutlu bir geçiş dönemi olmasına rağmen ölüm, bu iki geçiş döneminden daha farklıdır. Diğer iki geçiş döneminde hayata yeni bir başlangıç varken ölümün her iki geçiş dönemini de sona erdiren bir yapıya sahip olduğu düşünülmektedir. Doğum ve evlenmeye dair halk inanışları olduğu gibi ölüm çevresinde de gelişen birçok inanış ve uygulama mevcuttur. Ölüm esnasında yapılan uygulamalar üç grupta toplanabilir. Bunlardan birinci grubu ölenin öteki dünyaya gidişi ile ilgili işlemlerdir. İkinci grubu ölenin geri dönüşünü önlemek, yakınlarına ve geride kalanlara zarar vermesini önlemektir. Üçüncü grubu ise ölenin yakınlarının bozulan ruhsal durumlarını düzeltmektir.⁹⁷

1.4.1. Ölüm İle İlgili İnanışlar

İnsanoğlu var olduğu günden itibaren yaşamın ve ölümün sırlarını anlamaya ve öğrenmeye çalışmıştır. Ölümle ilgili adet ve inanmalarda, korkunun büyük etkisi bulunmaktadır. İnsanoğlu ölümü engellemek ya da geciktirmek için önlemler almaya çalışmıştır. Çoğu zaman çevresinde olan olayları, duyduğu sesleri, gördüğü rüyaları ölümün habercisi olarak yorumlamış ve bunlardan kaçınmaya çalışmıştır.

Ölüm korkusunun bilinç altındaki baskısıyla tedirgin olan halk düşüncesi, alışlagelmişin dışındaki birtakım davranışları, araç-gereçlerin şu ya da bu biçimdeki kullanılışlarını, meteorolojik olayları, hayvanların hareket ve seslerini, düşlerdeki görüntülerle hastadaki psikolojik ve fizyolojik değişiklikleri çoğu zaman ölümün bir işareti, bir önbelirtisi saymaktadır. Ev, ev eşyası, araç-gereç ve yiyecek çevresinde kümelenen birtakım inanışlar vardır ki, bunlar çoğu zaman halk tarafından, yaklaşan ölümün önbelirtileri ya da ölüm getirecek eylemler olarak nitelerler.⁹⁸ Ölüm ile ilgili inanışlar üç başlık altında incelenebilir. Bunlardan birincisi “ölüm öncesi”, ikincisi “ölüm esnasında”, üçüncüsü ise “ölümden sonrası” şeklinde incelenebilir.

⁹⁷ Örnek, s. 207

⁹⁸ Örnek, s. 208

1.4.1.1. Ölüm Öncesi İnanışlar

Diyarbakır ve çevresinde rüyalar, hayvanların hareketleri, bazı hayvanların çıkardığı sesler, tabiat olayları ve hastanın fiziki ve ruhi açıdan geçirdiği değişikliklerde ölümü düşündüren belirtiler mevcuttur.

Yörede rüyayla ilgili olarak tespit ettiğimiz inanışlar şöyledir: Eğer rüyada beyaz bir at görülürse, evli biri gelinlik giyerse, tahta sandık görülürse, bozuk para görülürse, önceden ölen biri görülürse, evin tavanının çöktüğü görülürse o evden veya yakın olan akrabadan birisinin öleceğine inanılır (K.Ş.: 16).

Hayvanların hareketleri ve çıkardıkları bazı sesleri de ölümün habercisi olarak yorumlanabilmektedir. Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Diyarbakır'da da baykuş ötmesi uğursuzluk sayılır. Özellikle baykuşun konuştuğu ve üzerinde öttüğü evden birinin başına bir şey geleceğine veya o evden birinin öleceğine inanılır. Kapıda köpek uluması da uğursuzluk olarak yorumlanır. Kapıda köpek ulursa, o evden birinin başına kötü bir şey geleceğine ya da o evden ölü çıkacağına inanılır. Kapı önüne beyaz güvercin gelirse o, Azrail demektir ve bu o evden cenaze çıkacak anlamında yorumlanır. Eşek, ahırda sabaha kadar sebepsiz ve sürekli olarak anırırsa o evden ölü çıkacağına veya kötü bir haber alınacağına inanılır(K.Ş.: 15).

Tabiat olayları da ölümü düşündürmekte veya bir felaket sebebi olarak yorumlanmaktadır. Ay ve güneş tutulması yörede deprem, sel, kuraklık gibi felaketlerin olacağına inanılır. Ayrıca yıldız kayması olayı da ölümün habercisi olarak yorumlanmaktadır. Gökte herkesin bir yıldızı olduğuna ve kimin yıldızı kaymışsa o kişinin öleceğine kanaat getirilir(K.Ş: 1).

Hasta olan insanların fiziki ve ruhi hallerinde görülen değişiklikler de ölümü düşündüren durumlardandır. Hastanın iştahsız olması, renginin sararması, elinin ayağının soğuması, gözlerinin içe çökmesi ve yataktan kalkamaması önemli belirtilerdir. Ayrıca hasta, sürekli yalnız kalmak istiyor ve kimseyle konuşmak istemiyorsa, sık sık toprağa bakıyorsa, beyaz olan saçların dibinden tekrardan siyah saç çıkıyorsa, devamlı burnuyla oynuyorsa, burnu uzuyorsa, en ufak bir sestten korkuyorsa,

her türlü yiyeceği yemek istiyorsa, çocuklarını ve yakınlarını yanına çağırıp onlara vasiyette bulunuyorsa o hastanın öleceğine inanılır(K.Ş.: 2).

Bunların dışında tabut taşınırken sallanırsa arkasından birinin öleceğine, gece dışarıya sıcak su dökülürse veya pislik atılırsa o evden birisinin başına bir şey geleceğine ya da öleceğine inanılır (K.Ş.: 16).

1.4.1.2. Ölüm Esnasındaki İnanışlar

Diyarbakır ve çevresinde, ölüm döşeğinde olduğu belli olan hastalar, gece gündüz yalnız bırakılmaz. Onları ziyarete gelenler, hastaya moral verici bir takım güzel sözler söylerler ve ona Kur'an-ı Kerim okur, Kelime-i Şahadet'i hatırlatırlar. Ayrıca hasta, ölüm anında susuz kalırsa, şeytanın ona ikram edeceği suyu içmesin diye sürekli su verirler. Su içebilecek durumda değilse dudakları pamukla ıslatılır, bal sürülür, ağzına şerbet damlatılır. Kibleye doğru çevrilir. Şehadet hatırlatılmaya devam edilir. Eğer hastanın şuuru yerindeyse, helallik alınır. Ruhunu teslim ederken, tertemiz olarak ölsün diye temizliği yapılır (K.Ş.: 5). Hastanın uzaktaki yakınlarına haber verilerek onların da, ölmeye önce helallik almaları için gelmeleri istenir. Bazı hastalar, ölümlerinin yaklaştıklarını hissettiklerinde, mirası çocukları arasında paylaştırırken, bazıları da bunu ölümlerinden sonraya bırakırlar. Hasta vefat etmeden önce isteklerini yerine getirme konusunda hassas davranılır. Ölen kişinin yüzünde gülümseme varsa veya yüzü güzelleşmişse yüzüne nur indi denilir (K.Ş.: 9).

Hastanın vefat etmesiyle birlikte gözleri açık kalmışsa gözleri kapatılır. Eğer hasta gözleri açık bir şekilde ölürsa dünyada çok istediği bir şeyi gerçekleştiremediği ya da uzakta olan birisine hasret çekerek öldüğüne inanılır. Daha sonra cenazenin çenesi bağlanır ve üzerindeki elbiseler makasla kesilerek çıkarılır. Gece öldüyse, karnının üzerine sabaha kadar şişmemesi için bıçak, makas gibi bazı metal eşyalar konulur (K.Ş.: 23).

Gözüne toprak kaçmasın, bu dünyada gözü kalmasın, çirkin ve korkunç görünmesin, arkasından birini götürmesin, yıkanırken canlıymış gibi görünmesin diye ölen bir insanın gözü kapatılmaktadır. Çenesinin bağlanması ise; korkunç ve çirkin görünmesin, yıkanırken ağzına su kaçmasın, çenesi sarkmasın, ağzına toprak dolmasın,

içine şeytan girmesin gibi görüş ve düşüncelerden kaynaklanmaktadır.⁹⁹ Ölüm haberini alanlar, gece dahi olsa, ölü evine giderler. Kur'an-ı Kerim okurlar, salâvatlar getirirler. Cenaze evinin ışıkları sabaha kadar açık bırakılır. Gece lambaların açık bırakılması ölü'nün ruhunun eve girmemesi içindir. Ölümün ardından ölü için hemen bir hatim indirilir. Cenaze çabucak şişmiş veya kokmaya başlamışsa, yörede gece de gömülebilmektedir. Gündüz ölmüşse akşama kalmadan cenazenin defnedilmesi istense de eğer uzakta birinci dereceden olan yakın akrabaları varsa onların gelmesi beklenilir. Uzakta olan yakınına ölüm haberi verilirken öldü demek uygun olamayacağı düşüncesiyle başka bir bahane bulunarak yakını cenazenin başına çağrılır. Vefat olayının gerçekleşmesinden sonra sala okunarak mahallede yaşayanlara ölüm olayı duyurulur. Ölen kişi başka yerden gelmişse, geldiği yerde de sala okutulur (K.Ş.: 22).

Ölüm sırasında çok acı çekerek ölmüş ise ve öldükten sonra rengi morarmış veya kararmışsa amelinin kötü olduğuna inanılır. Ancak rengi sarı veya beyaz olmuşsa, ölümü de kolay bir şekilde gerçekleşmişse, amelinin salih olduğuna inanılır. Ölüm sırasında, öldükten sonra gideceği yerin gösterildiği inancıyla; ölüm anında tebessüm ederse cennete, tebessüm etmezse mekânının kötü olacağına inanılır. Ölünün eşyaları hemen ertesi sabah ayakkabıları kapı önüne bırakılır, elbiseleri ise bir fakire verilir. Buradaki amaç ölen kişinin ruhunun da öldüğüne inanması ve yakınlarını rahatsız etmemesidir. Ölüye bir anlamda eşyalarının artık bu evde olmadığı ve kendisinin artık burada yaşamadığı hatırlatılmış olur (K.Ş.: 22).

1.4.1.3. Ölüm Sonrası İnanışlar

Ölüm esnasında ve ölümden hemen sonra cenaze evinde toplanan kadınlar ağıtlar yakarak ağlaşırlar. Ölen kişi gençse, arkasında küçük çocukları kalmışsa, ansızın ya da kaza sonucu vefat etmişse evden yükselen ağıtlar daha acıklı olur. Yörede ağıt yakma geleneği oldukça yaygındır. Ölüm için söylenen bir ağıtta şu ifadeler yer almaktadır. (K.Ş. 13).

Yıllar oldu gidemedim

Gözümde tüter kasaba

⁹⁹ Örnek, s. 214

Bir fatihaya hasretmiş

Rüyama geldi dün babam

“Sen nasıl evlatsın?” dedi

İnsan bir dua etmez mi?

Topraklar düşmüş başıma

Bu dersler sana yetmez mi?

Vay başıma vay başıma

Haber salmış gardaşıma

Bayram gelmiş, kalkın gidek

Yüz sürek mezar taşına

“Sen nasıl evlatsın” dedi

İnsan bir dua etmez mi?

Topraklar düşmüş başıma

Bu dersler sana yetmez mi?

Erkek cenazesini cami imamı, kadın cenazesini ise çevrede tecrübeli bir kadın yıkar. Daha sonra ölen kişinin sağlığında hazırladığı kefen parçası varsa o hazırlanır, yoksa kefen bezi, sabun, havlu satın alınır. Hayır için herkes tarafından ortak kullanılan bakır ibrik ve kazan komşudan getirilir. Ölen kişinin sağlığında kullandığı battaniye tabutun üstüne örtülmek için hazırlanır. Eğer ölen yaşlı kadınsa başına konacak yazma hazır bulundurulur. Ocak kurulur ve kazandaki suyu kaynatmak için kazanın altına iri ve düzgün odunlar atılır. Ölünün yıkanacağı su, durgun değil akan sudan alınır. Suya asla el değmez ve su hiçbir yere sıçratılmaz. Ölünün suyuna el değmemesi, suyun etrafa sıçratılmamasının nedeni ölünün öbür dünyaya giderken tertemiz olması için yapılan uygulamalardır. Ölünün yıkanmasında kullanılan saplı tas, havlu ve sabun yeni olmalıdır. Yıkama işlemini camisi olan yerlerde imam yerine getirirken, camisi olmayan yerlerde ise bilen biri tarafından gerçekleştirilir. Ölü yeni sabunla üç kez yıkanarak

abdest aldırılır, yeni havluyla kurulanıp kefen bezi, ölünün sağ eli dışarıda kalacak şekilde sarılır. Ölünün çocuklarına eli öptürülür. Eşine, artık nikâhından düştüğü için, abdesti bozulur diye el öptürülmez. Yıkanan ölü kefene sarılır, yeni iğne ve iplikle kefen dikilir. Sonra sabun ve havlu ya hocaya ya da bir fakire verilir. Kadınların örtülmesi gereken mahrem yerleri daha fazla olduğu için kefen bezi yedi, erkeklerin ise beş parçadır. Su kaynatılan kazan hemen komşuya geri verilir, eğer kazanın verilmesi gecikmişse ve akşam olmuşsa kazanı vermek için sabah beklenir. Bu uygulamanın amacı evdekilerin başına her hangi bir felaket gelmemesi için yapılan pratiklerdendir (K.Ş.: 23).

Cenaze tahtadan yapılmış bir tabut içine konur. Tabutun üstüne battaniye ya da üzerinde Kelime-i Tevhid yazan yeşil örtü örtülür. Ölen kişi kadınsa tabutun başına başörtüsü bağlanır. Ölen kişi evlenmemiş kız ise kırmızı yazma bağlanır. Tabut mezarlığa kadar değişimli olarak omuzlarda taşınır. Cenazenin önünden geçilmez. Cenaze geçerken “Allah rahmet eylesin deyip Fatiha okunur.” Ölen kişi yeni bir ev yaptırmış; ancak içinde oturmak nasip olmadan ölmüşse ya da uzun süre evinden uzak, hastanede yatıp orada ölmüş ise gözü arkada kalmasın diye tabutla evinin etrafında birkaç kez dolandırılıp mezarlığa öyle taşınır. Cenaze namazının kılınabilmesi için ölenin Müslüman olması, yıkanıp kefenlenmesi, imam ve cemaatin önünde olması, bedeninin tamamının veya çoğunun mevcut olması gerekir. Cemaate ölenin kadın, erkek, kız ya da erkek çocuk olduğu bildirilir. İmamın olmadığı yerlerde cenaze namazını bilen kişi kıldırır. Cenaze namazı bittikten sonra hoca, cemaate “Ölüyü nasıl bilirdiniz” diye üç kez sorar. Cemaat de “İyi bilirdik” diye üç kez cevap verir. Sonra hoca helallik ister, cemaat helallik verdikten sonra tabut yine omuzlara alınarak gömülecek yere kadar getirilir. Cenaze mezarlığa getirildikten sonra mezar bir insan boyunda ve genişliğinde olacak şekilde kazılır. Mezarın kenarı tahta veya tuğlalarla kaplanır. Ölü, tabuttan çıkarıldıktan sonra yakınları tarafından mezara konulur. Sonra üzerine ince tahtalar dizilir. Erkekler değişimli olarak ölünün üzerine toprak atarlar. Bu işlemler yapılırken hoca Yasin-i Şerifi okur. Ölü gömüldükten sonra herkes başında “Üç İhlas ve bir Fatiha suresi” okuyup yakınlarına sırayla baş sağlığı diler. Bundan sonra mezarlıktan çıkılır, kadınlar eve erkekler ise taziye evine giderler. Vatandaşların ayrılmasından sonra hoca ölüye telkin verir. Yörenin bazı kesimlerinde, hocanın mezar başında görevi bitince,

mevtanın yakınlarından bir kişi mezarın yanında bekleyerek, onun adını zikredip korkmamasını, kalanların da bir gün öleceğini söyler (K.Ş.: 16).

Diyarbakır merkezde ölü gömüldükten sonra cenaze evine gelinir. Kimi zamanda “taziye evi” adı verilen yer kiralanır ve ölünün yakınları burada ağırlanır. (Bkz. Ek. 6) Taziye evine yalnızca erkekler gider, kadınlar ise evde gelenleri ağırlandılar. Köylerde ise, kadınlar evin içinde erkekler ise bahçede ya da evin dışında bir yerde çadır kurup otururlar. Hemen helva yapılıp ince pide arasında gelenlere dağıtılır. Ölü helvası, ölüye kazma kürek tıktırtısı gitmesin diye dağıtılmaktadır. Yörede, cenaze evinde üç gün boyunca yemek pişmez. Her öğün, yemekleri komşu ve akrabalar getirir. Gelenlere yemek ve çay ikram edilir. Dualar okunur. Ölü evini ziyarete gelenler, ölü yakınlarına “Başınız sağ olsun, Allah rahmet eylesin. Allah sabır versin. Allah geride kalanlara uzun ömürler versin.” gibi sözler söyleyerek ölü yakınlarını teselli ederler. Ölümden üç gün sonra ölen kişi için mevlit okutulur. Ölünün yedinci, kırkıncı ve elli ikinci günü yemek yapılır, mevlit okutulur. Elli ikinci gün et kemikten ayrılıyor diye helva yapılıp dağıtılır. Kırk gün boyunca ölü yemeğinden ve ekmeğinden mutlaka bir fakire yedirilir. Bunun hayrının ölünün üstüne olacağına inanılır (K.Ş.: 23).

Diyarbakır yöresinde defin işleminden sonra ıskat ve devir işlemleri yapılır. İskat, kişinin ölmeden önce vasiyetle dağıtılmasını istediği şeylerdir. Devir ise ölen kişinin sağlığında yapmadığı ibadetlerinin (namaz, oruç, Hacca gitme vb.) çocukları ya da yakınları tarafından kurban kesilip etinin dağıtılması, fakirlere para ve yemek verilmesi, mevlit ve Kur’an okutulması ile yerine getirilmesidir. Devri yapması için eve hoca çağrılır, tavana bir torba dolusu buğday asılır. Fakirlerin adları bir kâğıda yazılır. Hoca tavandan buğday torbasını indirip torbanın içinden avuç avuç buğday çıkarır. Her seferinden “bu tutmadığı oruçları için, bu kılmadığı namazları için, bu vermediği zekâtı için” gibi sözler söyleyerek buğdayla birlikte paraları da bölüştürür (K.Ş.: 21).

Anadolu’nun her yerinde olduğu gibi yörede de ölünün arkasından yas tutulur. Bu yas kırk gün ya da bir yıl boyunca tutulabilir. Ölen yaşlı biriye boncuksuz beyaz yazmanın üstüne siyah kuşak bağlanır. Kırk gün boyunca lamba söndürülmez, kapı hep açık bırakılır. Televizyon ve radyo açılmaz. Eşi ölen kadın, yazmasının boncuklu tarafını ters çevirip başını bağlar. Ne zaman ki boncuklu tarafını çevirip takarsa yeniden evlenmek istiyor demektir. Nişan, düğün yapılacaksa uzun bir süre ertelenir ya da kırk

gün sonra çalgısız bir şekilde yapılır. Üç cuma fakire yemek, çocuklara bisküvi ve şeker verilir (K.Ş.: 14).

Anadolu'nun değişik yörelerinde ölü gömüldükten sonra farklı zamanlarda mezar ziyareti yapılır. Mezar ziyareti yapmak ve mezarlıkta yapılan uygulamalar, yörelerin kendi adet ve inanmalarına göre farklılık gösterebilmektedir. Ölümden sonra ölünün ruhunu rahat ettirmek için de çeşitli uygulamalar vardır. Diyarbakır yöresinde de mezar ziyaretleri, ölü defnedildikten sonra üç perşembe mezarlığa gidilip dua edilir ve yanlarında götürülen helva, ekme ve şeker orada bulunanlara dağıtılır. Her perşembe günü, Ramazan ve Kurban bayramlarının arifelerinde ya da bayram günleri, kandillerde mezarlar ziyaret edilir. (Bkz. Ek. 7) Mezarlığa gitmek ölünün yakınları için bir görev gibidir, her hafta perşembeyi cumaya bağlayan akşam mezar ziyaretine gidilir. Mezarlıklara saygı duyulur ve mezarlara çok temiz bakılır Her ziyarette mezarlık çıkışı çevredekilere bisküvi, şeker ve lokum dağıtılır (K.Ş.: 23).

Diyarbakır ve çevresinde ölen kişinin ruhuyla ilgili çeşitli adet ve inançlara rastlanmaktadır. Ölenin ruhunun cuma günü evleri ziyaret ettiğine inanılır. Bu yüzden o gün hep dua okunur. Ölenin ruhunun evini ziyaret edeceğine inanıldığı için her perşembe akşamı kapıya beyaz bez bağlanır. Kandillerde ölen kişinin ruhuna kandil çöreği yapılır, komşulara, akrabalara ve çocuklara dağıtılır. Perşembe günü mezara giderken eteğine yedi parça bez bağlanır, aksi takdirde ölünün ruhunun kişiyi çıplak gördüğüne ve ona lanet okuduğuna inanılır. Perşembe günü ölünün ruhu için hayır yapılmadıysa ölünün ruhu cuma günü, sabah ezanı okunmadan kapıya gelir. “Bize perşembe günü hayır yapmadılar, bizi mahrum ettiler. Bugün de hayır yapmazlarsa Allah da onları mahrum etsin.” şeklinde beddua da bulunduğu inanmaktadır. (K.Ş.:2).

Diyarbakır halk inanışları ile ilgili yaptığımız literatür çalışmasında kişinin benzinin soluk olması, toprağa bakması ölümü düşündüren hallerden olması ve cenazenin yıkanıp defnedilmesi gibi uygulamaların Ergani halk inanışları ile benzer yönleri olduğu tesbit edilmiştir.¹⁰⁰

1.4.2. Ölüm İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Bütün toplumların hayat ve ölüm hakkındaki tasavvurları, hemen hemen aynı olmuş; insanı yaşatan nesne, dünyanın bütün dillerinde aynı anlamlara gelen nefes, tın,

¹⁰⁰ Akca, s. 90 - 100

rüzgâr gibi kelimelerle ifade edilmiştir. Eski Türkler can ve ruh kavramını “tın” (nefes) kelimesiyle ifade etmişlerdir. Tın vücuttan ayrılırsa, ölümün gerçekleşeceğine inanılmıştır.¹⁰¹

Ölüm öncesi inanışlar olarak incelediğimiz rüyalar mitolojik olarak izaha çalışılmış bir konudur. Anadolu’da beyaz at, evli birinin gelinlik giymesi, tahta sandık, bozuk para, evin tavanının çökmesi ve ölen birini rüyada görmek ölümün ön belirtisi olarak algılanmaktadır.¹⁰² Diyarbakır ve çevresinde rüyada, beyaz at Azrail, beyaz gelinlik kefen, tahta sandık tabut, önceden ölen birinin görülmesi ise yanına birini alacak şekilde yorumlanmaktadır.

Ölümün ön belirtisi olarak hayvanlarla ilgili inanışlar Anadolu halk inançlarında oldukça yaygındır. Evcil ve yabani hayvanların ötüşmeleri, ulumaları, kişnemeleri, böğürmeleri, belli hareketleri ve alışılmışın dışındaki davranışları ölümün habercisi sayılmaktadır.¹⁰³ Türk kültür coğrafyasının büyük çoğunluğunun halk inançlarında baykuş ötmesinin ölüm getireceğine inanılır. Baykuşun konuştuğu damdan cenaze çıkacağına inanılır. “Yurdunu baykuşlar yurt tutsun” şeklinde yapılan beddua ile kişinin ölümü istenmektedir.¹⁰⁴ Evcil ve sezgi yeteneği gelişmiş olan köpeğin sadece ulumasıyla değil, uluma biçimi, uluma zamanı ve uluduğu yerle de yaklaşan bir ölümü haber verdiğine inanılmaktadır. Köpeğin bu türden ulumalarını önlemek için köpek kovalanır ve taşlanır. Altay ve Sibiryta mitolojilerine göre köpek, Tanrı’nın verdiği görevi yerine getirmeyip, şeytana yardım ettiği için aldatıcı bir hayvandır.¹⁰⁵ Baykuşun sesinin ve yüzünün sevimsizliği, viraneleri ve terk edilmiş yerleri yurt edinmesi onun “ölüm kuşu” olarak bilinmesinin nedenlerindedir. Baykuşun köpek gibi sadece ötmesiyle değil, ötüş biçimi, ötme zamanı ve konuştuğu yer ile de ölümün habercisi olduğuna inanılmaktadır.¹⁰⁶ Anadolu’da olumsuzluk örneği olan baykuş, eski çağlardan beri kötülük, felaket ve ölümün sembolü olmuştur. Geleneksel Türk inancında uğursuzluk sembolü olan baykuş, Türklere İran veya Çin öğretisinden geçtiği düşünülmektedir.¹⁰⁷

¹⁰¹ İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 176

¹⁰² Kalafât, s. 360-361

¹⁰³ Örnek, s. 209

¹⁰⁴ Kalafât, s. 365

¹⁰⁵ Selçuk, s. 280

¹⁰⁶ Örnek, s. 209

¹⁰⁷ Selçuk, s. 280

Güneş ve ay tutulması, yıldız kayması, deprem ve sel gibi tabiat olayları ölümün ön belirtisi olarak Anadolu halk inançlarında yerini almaktadır. Güneş ve ay tutulmaları genellikle insanlara ölümü hatırlatmaktadır. Yıldız kayması ise gökyüzü ile yeryüzü arasında kurulan analogik düşünce sonucu insanların gökyüzün de birer yıldız olduğu varsayımı, insanlarla yıldızlar arasında “kayma”, “göçme” ve “sönme” gibi benzerlikleri düşündürmektedir.¹⁰⁸

Altaylarda, biri öleceği zaman yanında şamanın da olması ve onun ruhunu göklere ve yerin altına göndereceğine inanılması; Diyarbakır ve çevresinde de öleceği belli olan insanların yalnız bırakılmayıp, yanlarında onları rahatlatacak, dualar edecek insanlar veya hocalar bulunmasıyla benzeşmektedir. Ayrıca eski Türklerde can çekişmekte olan hastaların ölüm meleğini görünce, bunun yüz hatlarından anlaşılacak ağzının açık kaldığına, ölüm meleğinin altı yüzünden soğuk yüzünü gördüğüne inanılması, araştırma sahamızda da ölüm halindeki insanların tavırları ve hareketlerinin, almış oldukları renklerin ölümden sonraki hayatlarının ne olacağı konusunda bilgi verdiği inancıyla paralellik göstermektedir.¹⁰⁹

Eski Türk inançlarında ölünün gözleri, çenesi ve diğer delik olan yerlerinin kapatılması ruhun oralardan çıkıp başkalarına zarar vermemesi içindir. Bu inanış Diyarbakır yöresinde ölü çirkin ve korkunç görünmesin, mezarda sorguya çekileceği için ağzına toprak dolmasını inanışıyla yer değiştirdiği görülmektedir. Ayrıca ölünün olduğu evde ışıkların sabaha kadar yanması eski Türk geleneğinin bir devamıdır. Eski Türklerde var olan ateş yakma geleneği ışık yakma şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁰

Eski Türklerde, göklere çıkan iyi ruhların dünyadaki akrabaları için şefaatte bulunabilecekleri inancı da, yörede bütün insanların hoşnut olduğu ve Allah’ın sevgisini kazanmış kişilerin, Allah katında akrabaları için şefaate edebileceği şeklinde görülmektedir.¹¹¹

Ölen insanın ayakkabılarının kapı önüne konulması ve daha sonra diğer eşyalarla birlikte fakirlere dağıtılması yardımdan ziyade ölünün ve eşyalarının evden bir an önce uzaklaştırılması amacını taşımaktadır. Eski Türk inancında Urenhalar’dan misafir olan

¹⁰⁸ Örnek, s. 209

¹⁰⁹ Ekrem Sarıçioğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, İstanbul 1983, s. 96-97

¹¹⁰ Selçuk, s.282

¹¹¹ Günay - Güngör, s. 86

biri ölürse ölüyü kapıdan çıkarıp, bir demet ot ile vurup “Nen varsa al! Bize bırakma, beraber götür” derler.¹¹²

Ölünün yıkanması esnasında evin önünde ocak kurulup ateş yakılması ve ölünün yıkanacağı suyun ısıtılması geleneği Anadolu'nun hemen hemen her yerinde uygulanmaktadır. Türkler ateşe olağanüstü hürmet göstermektedirler. Anadolu'da genellikle ateşi suyla söndürmek için “destur” çekilir.¹¹³ Ölünün suyunun ısıtıldığı kazanın ters çevrilmesindeki amacın ölüm meleşinden korunmak maksatlı olduğu görülmektedir.¹¹⁴

Eski Türklerdeki ölüleri yıkayarak temizleme, eşük denilen bir kefene sarma ve tabuta koyarak bir arabayla mezara götürme adetleri, Diyarbakır ve çevresinde yapılan uygulamalardandır. Araştırma alanımızda ölüer yıkanır ve kefene sarılarak tabuta konur, tabutun üzerine de ölen kişiye göre başörtüsü, elbise, takke bırakılır, hatta genç biriye tabut boyanır.¹¹⁵ Ayrıca yörede olduğu gibi ölüeri gömmeyle ilgili olarak yapılan uygulamalardan biri de, Kumanlardaki gibi ölüerin üzerine bir tepecik yapılması, hatta zenginlerin küçük bir ev şeklinde yapmış oldukları mezarlardır.¹¹⁶

Göktürklerdeki ölen Hakan veya Beylerin mezarlarına taş heykel dikilerek belirli hale getirilmesi, yöremizde de ölen değerli insanların mezarlarının türbe veya yatır olarak inşa edilip ziyaret edilmelerinin sağlanması uygulamalarıyla benzerlikler göstermektedir. Ayrıca Kırgız Türklerinin, mezarlara kitabe diktirmeleri de günümüzdeki mezar taşlarını anımsatmaktadır.¹¹⁷

Anadolu'da akşam ölen bir kişi genellikle bir zorunluluk olmadığı müddetçe sabahleyin defnedilir. Bunun sebebi kötü ruhların ölüye zarar vermesidir. Eski Türklerde ise bu inanç, ilkbaharda ölen kişinin eşyalarıyla birlikte yakılan cesedine ait küller sonbaharda; kışın ölenlerin ise ilkbaharda gömülmesi şeklinde tezahür etmektedir.¹¹⁸

¹¹² İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s.185

¹¹³ Güngör, s.327

¹¹⁴ Selçuk, s.283

¹¹⁵ Günay - Güngör, s. 94

¹¹⁶ Ögel, İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, s. 296

¹¹⁷ Kalafat, s. 109–110

¹¹⁸ İnan, Eski Türk Dini, s. 95

Defin törenleriyle ve ölümler kültüyle bağlantılı olan en eski ve ilkel törenlerden biri de ölü aşısı (yoğ aşısı) denilen törenlerdir. Bugün medeniyetin en yüksek derecesine ulaşmış milletlerin hemen hemen hepsinde gördüğümüz ölümleri anma törenleri geçmiş devirlerde ölümlere aş verme töreninin tekamül etmiş şeklidir. “Ölü aşısı” töreninin en ilkel Tayga ormanlarında kalmış olan Şamanist boylarda görülmüştür.¹¹⁹ İslâmiyet’in Türkler arasında yayılmasından sonra bu tören sevabını ölü ruhuna bağışlamak üzere fakirlere yemek ve helva vermek şeklinde uygulanmıştır. Diyarbakır ve çevresinde de ölünün defnedilmesinden sonra ilk cuma gecesi, kırkıncı günü, elli ikinci gecesi gibi zamanlarda verilen yemek ve hemen hemen her perşembe günleri yapılan hayır eski Türk geleneğinin İslami bir şekil kazanmasıyla günümüzde de hala devam etmektedir.

Cenazenin defnedilmesinin kırkıncı günü yörede ölen kişi adına evde mevlit ve kırk bir yasin okutulması, dua edilmesi sonra hep birlikte yemek yeme geleneği yaygındır. Bu uygulama Altaylılarda herhangi bir evde ölen olursa kötü ve pis ölüm ruhlarının bir zaman o evde kaldığına inanılır. Şamanlar, temiz sayıldıklarından pis ruhların onları kirletmemesi için ölü evlerine girmediği, kırk gün geçtikten sonra o evde temizlik yapılmasıyla şamanın eve gelerek, ardıç ağacından yaptığı tütsüyle kötü ve pis ruhu kovduğu sonra da temizlenen evde törenle yemek yenme uygulamasıyla benzerlik göstermektedir.¹²⁰

Ölünün arkasından yas tutulması Eski Türk geleneğinin günümüzde varlığını devam ettiren uygulamalarından birisidir. Eski Oğuzlarda Beyrek’in ölümü üzerine yas tutanların ağladığı, yüzlerini ve gözlerini parçaladıkları, saçlarını yoldukları, siyah elbiseler giydikleri, ellerine kına yakmadıkları ve yüzlerinin gülmedikleri belirtilmektedir.¹²¹ Öyle anlaşılıyor ki eski Türk dini zamanındaki yas tutma uygulamaları, Türklerin İslam dinine girmesinden sonra da devam ederek günümüze kadar gelmiştir.

Diyarbakır’da da ölü çıkan ev halkının yanı sıra akrabaları ve yakın komşuları da yas alameti olarak siyah giyinirler. Ölü yakınları başlarına siyah tülbent ya da eşarp bağlayarak, ellerine kına yakmayarak yukarıda anlatılan yas tutma ritüelini devam

¹¹⁹ İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 189

¹²⁰ Murat Uraz, Türk Mitolojisi, İstanbul 1992, s. 228

¹²¹ İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 196

ettirmektedirler. Türklerde var olan kırk gün yas tutma geleneği yörede de devam etmektedir.¹²² Öyle anlaşılıyor ki, eski Türklerin yas tutma geleneği ve ölüm adetleri değişmeyen bir unsur olarak günümüze kadar gelmiştir. Eski Türklerde ölümlerin defini esnasında yapılan törenlere yuğ denilirdi. Bu törenlere yuğcu, sığıtıcı adı verilen kişiler katılırdı.¹²³ Anadolu'nun birçok yerinde ağıtçı kadınlar yas gibi üzücü olaylar sonucu olay yerinde ağıt yakarlarmış. Kaynaklarda defin ve matem törenlerinde hazır bulunan resmi ağıtçılardan bahsedilir.¹²⁴ Diyarbakır yöresinde de buna benzer münferit ağıt söyleyen yaşlı kadınlar bulunmaktadır. Bunlar yöreye has olan sözlü gelenekten gelen ağıtları yas gibi matem havası olan yerlerde söylerler.

Mezarlıkların kutsal yerler olduğu inancı eski Türk inanışlarında yaygındır. Ata mağaraları, ata mezarları Türkler için kutsaldır. Bu sebeple oralar kirletilmez ve o yerlere yabancıların ayak basmasına izin verilmez. Ata mezarları belirli zamanlarda ziyaret edilerek, ataları memnun edecek şekilde törenler yapılır ve kurbanlar kesilir.¹²⁵ Diyarbakır ve çevresinde de mezar yerleri kutsal kabul edilmekte, her cuma, arefe ve bayram günleri islami şekle uygun olarak ziyaret edilmektedir. Yine Diyarbakır'da, cuma günleri, ikindi namazından sonra mezarlığa gidilip, su ve sadaka dağıtılır, def çalınarak ilâhi okunur. Böylece mezarlıktaki ruhların, bundan memnun kalacağına inanılır. Bu inanç da yine ata ruhlarını memnun etme inancının devamı olsa gerektir.

¹²² Selçuk, s. 287

¹²³ Kalafât, s. 206

¹²⁴ Günay - Güngör, s. 94

¹²⁵ Kalafât, s. 197

II. BÖLÜM

DİYARBAKIR MERKEZ VE KÖYLERİNDEKİ TABİAT İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. YAĞMUR DUASI İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Orta Asya bozkırlarında yaşayan Türklerden Anadolu coğrafyasının yaylalarına, köy ve kasabalarına kadar taşınan yağmur duası inancı, günümüzde de varlığını devam ettirmektedir.¹²⁶ Anadolu halkının büyük çoğunluğu geçimini topraktan sağladığı için yağmurla çok yakından ilişkilidir. Bahar aylarında yağmur yağmazsa kuşkusuz ekinler ve otlar sararıp solacak, pınarlar kuruyacak, kuyuların suları çekilecek, sığırlar ve davarlar açlıktan susuzluktan kırılacaktır. Kısacası, kuraklığın ardından amansız bir kıtlık gelecektir. Bu yüzden bahar aylarında halkın gözü gökte olur, bulut gözler durur. Bulut görülmez, yağmur yağmazsa geleneksel duaya başvurmaktan başka çare yoktur. Bu iş, kadın erkek, çoluk çocuk herkesi ilgilendirir.

2.1.1. Yağmur Duası İle İlgili inanışlar

Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Diyarbakır ve çevresinde de kuraklık olduğu zaman yağmur duasına çıkılır. Genellikle yağmur duasına ekinlerin yeşermeğe başladığı mart ve nisan aylarında çıkılır. Yağmur duası için belli bir mekan olmamasıyla birlikte genelde yüksek bir tepe üzerine çıkılıp dua edilir. Yağmur duası yılda bir kez değil bir yılın içinde gerekli görüldüğü zamanlar yapılır. Yağmur duasına genellikle öğle ya da ikindi namazından sonra cami cemaatiyle birlikte çıkılır ve öncülüğü o bölgede şeyh varsa şeyh, yoksa imam veya dini konuda kendini yetiştirmiş ve halkın içerisinde söz sahibi olan kişi yapar. Yağmur duası için toplanan cemaat duaya giderken ceket, pantolon, şalvar, gömlek, şapka, çorap gibi elbiselerini çıkarıp ters giyerler. Dua ederken de avuç içleri yere doğrudur. Daha sonra rehberle birlikte o civarda bulunan en yüksek tepeye çıkarlar. Orada cemaatle birlikte dört rekat şükür namazı kılıp yağmur yağması için ellerini gökyüzüne kaldırıp imam eşliğinde dua ederler. Elbiselerin ters giyilmesi sıcak havanın tersine dönüp yağışlı havaların gelmesi içindir (K.Ş.: 24).

¹²⁶ Kalafat, s. 184

Köylerde büyüklerin yaptıkları yağmur duasından başka bir de çocukların yağmur yağması için yaptığı oyun niteliğinde olan ritüeller vardır. Çocuklar tahta ağaçtan gelin yapıp, kafa kısmını bezden saçını ise iplikten yaparlar. Yörede gezdirilmek için tahtadan yapılan bu geline kepçe veya kömçe gelin denir. Tahtadan yapılan gelinin kollarından tutularak kapı kapı gezdirilir. Gelin gezdirilirken çocuklar her kapıda şu maniyi söylerler: “Gelinimiz tahtadan, bize getirsin yağmur ve kar, senemiz geçsin bereketli”. Gezilen kapılardan bereketi temsil etmesi sebebiyle bulgur ve yağ toplanır. Çocuklar üzerine yağmuru temsilen gizlice su dökülür. Gelin gezdirme uygulaması bittikten sonra toplanan bulgur ve yağ bir evde bulgur pilavı yapılarak çocuklar tarafından afiyetle yenir. Yemeğin sonunda çocuklar yağmur yağması için Allah’a dua ederler (K.Ş.: 15).

Yağmur yağması için yapılan diğer bir uygulama da çocukların kemçe gelini gezdirmeye başlamadan önce Ermeni veya Yahudi maşatlığından ya da çok eski bir kabristandan hayvan kafatası alınarak akarsuyun içine atıldığı, yağmur yağdıktan sonra da kafatasının suyun içinden çıkarıp tekrar alındığı yere gömülmesidir. Ayrıca yörede yağmurun yağması için canlı bir kaplumbağa ağaca asılarak üzerine su dökülür. Diğer bir uygulama ise kırk kel adam, kırk taş alır, her biri ismini söyleyerek taşı kuyuya atarlar. Bu inanç ve pratikleri yerine getirmenin yağmur yağmasına vesile olacağına inanılmaktadır. (K.Ş.: 24).

Yörede nisan yağmurunun şifalı olduğuna inanıldığı için nisan ayında yağın yağmur suları temiz bir kapta biriktirilir ve şifa niyetine her dert için içilir.

2.1.2. Yağmur Duası İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Yağmur yağdırma ritüelleri kuraklığı sonlandırmak ve yağmurun yağmasını sağlamak için genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan en eski toplumlardan günümüze kadar pek çok toplumda uygulanagelmiştir.¹²⁷ Bütün toplumlarda yağmur yağdırma uygulamasında farklılıklar olsa bile hayvan, taş, su, ölü, dua, kurban gibi unsurların ortak motif olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁸ Bugün, İslami bir şekle bürünmüş olarak yapılan yağmur yağdırma törenlerinin temelinde Eski Türk inançları yatmaktadır. Atlı-göçebe hayatı yaşayan, geçimini daha çok tarım ve hayvancılığa bağlı olarak devam ettiren Türk insanı için yağmur oldukça önemlidir. Yağmur bolluktur, berekettir, hayattır.

¹²⁷ James G. Frazer, Altın Dal, C.I, (Çev.: Mehmet H. Doğan), İstanbul 2004, s.13-24

¹²⁸ Selçuk, s. 298

Onun için yağmurun yağmaması felakettir ve kuraklığı önlemek için Tanrı'ya farklı şekillerde dualar edilir.¹²⁹

Türk dünyasının hemen her yerinde yağmur yağdığı zaman “rahmet yağıyor” deyimini söylenmektedir. Suyun mukaddes olduğuna inanıldığı için yağmur rahmet sıfatıyla anılır. Yağmurun bir rahmet olarak vasıflandırılması Allah'ın ihsanı olduğunun vurgusudur.¹³⁰ Türk mitolojisinde Türkler bulutları konuşTURUR, yağmur ve dolu tanelerini bir insan gibi yarış ettirirlermiş. Onlar sis gibi dağları seren bulutların yağmur getirmeyeceğini biliyorlar ve bulutların gökyüzünde yerini almasını bekliyorlarmış.¹³¹ Diyarbakır'da da ekinlerin su zamanı, yağmur yüklü bulutlar halk tarafından sevinçle karşılanır. “Rahmet yağıyor” diyerek ve tebessüm ederek sevinçlerini gösterirler.

Diyarbakır yöresinde yağmur duasına giderken cemaatin elbiselerini çıkarıp ters giydiklerini, yağmur duasına böyle katıldıklarını ve dua esnasında avuç içlerinin toprağa doğru çevrildiğini söylemiştik. Yağmur duasında elbiseleri ters giyme, Orta Asya Türklerinde de mevcuttur. Yağmur duasında elbiselerin ters giyilmesinin sebebi, kuraklığın tersine dönmesini sağlamak içindir. Kuraklığın tersi ise bol yağıştır. Demek oluyor ki ters giyme hareketleri yapılmakla kuraklığı tersine çevirmek istemektedirler.¹³²

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yağmur yağdırmak için gezdirilen geline Dodu, Kodu, Gelin gogk, Kepçe-gelin, çömçe-gelin gibi isimler verilmektedir.¹³³ Diyarbakır yöresinde de çocukların gezdirmek için tahtadan yaptıkları geline “kepçe veya kömçe gelin” adı verilir.

Diyarbakır'ın köylerinde çocukların yağmur yağdırtmak için bir araya geldiğini, kepçe gelini maniler söyleyerek kapı kapı gezdirdiklerini, her evden bulgur ve yağ topladıklarını bu esnada evin sahipleri tarafından gizlice ıslatıldıklarını ve topladıklarını bir evde bulgur pilavı yapıp yediklerini söylemiştik. Anadolu'nun hemen her yerinde bu uygulamaya rastlamak mümkündür. Erzurum ve Kars'ta yağmur yağmadığı zaman kepçe\çömçe gelin gezdirilir ve bulgur, yağ, yumurta gibi yiyecekler toplanır.

¹²⁹ Ema Şimşek, Anadolu'da Yağmur Yağdırma Duasına Bağlı Oynanan Bir Oyun: Çömçeli gelin, Milli Folklor, C.8, S.60, s. 78-79

¹³⁰ Kalafat, s. 184

¹³¹ Ögel, Türk Mitolojisi, C.II, s. 267

¹³² Orhan Acıpayamlı, “Türkiye'de Yağmur Duası”, Ankara Ün. Dergisi, C. 26, s. 233

¹³³ Selçuk, s. 300

Erzurum'da kepçe\çömçe gelinin gezdirilmesine halk dilinde “bıbilik oynatma” denir (K.Ş.: 25). Çuvaş Türklerinde benzer bir uygulama olarak, yağmur duasına çıkan çocukların un, tereyağı, darı ve yumurta toplayıp bunları pişirip yemeleri şeklindedir.¹³⁴ Çocukların kepçe\çömçe gelin uygulamasını Fahrettin Kırzioğlu Türklerin yabancı cesediyle yağmur yağdırma geleneğinin bir devamı olarak nitelendirmektedir.¹³⁵ Bir yağmur büyüğü olarak Rusların ormandan kestikleri kayın ağacına kadın elbisesi giydirip süsledikten sonra suya attıkları bildirilmektedir.¹³⁶

Diyarbakır ve çevresinde yağmur yağdırma uygulamalarından birisi de Ermeni veya Yahudi maşatlıklarından ya da en eski kabristandan kafatası getirilerek akarsuyun içine konmasıdır. Anadolu'nun değişik yerlerinde mezarlıktan taş getirip suyun içine koyarlar. Erzurum'da mezarlıktan evin ilk erkek çocuğuyla birlikte taş getirilir, akarsuyun içine dua ederek konur (K.Ş.: 25). Yağmur yağdırmak amacıyla ölüyle ilgili unsurları, bilhassa iskeleti veya parçalarını su ile temasa getirme örneklerine, dünyanın birçok yerinde rastlanmaktadır.¹³⁷ Çin'de yağmur yağması için ejderhanın heykelini yaptıkları belirtilmektedir. Bazı eski toplumlarda yağmur yağdırmak için Tanrı heykelleri suya daldırılmış. Günümüzde Katolikler tarafından yağmur yağdırtmak amacıyla Meryem Ana veya İsa heykeli suya daldırılır.¹³⁸ Diyarbakır'da Ermeni ve Süryaniler bu uygulamayı devam ettirmektedirler.

Yörede yağmur yağdırmak için kırk kel adam kırk taş alır ve isimlerini söyleyerek taşları sırayla kuyuya atma uygulaması bulunmaktadır. Eski Türkler yad isimli taşı kullanmak suretiyle yağmur yağdırmakta idiler. Yad taşı Türk toplulukları arasında değişik olarak adlandırılmaktadır. Türk inancına göre yad taşı yüce Tanrı tarafından Türklere verilmiştir. A. İnan Orta Asya ile Anadolu'da kullanılan bu taşı birbirine bağlamaktadır.¹³⁹

Yağmur için yörede uygulanan diğer bir inanış ise canlı kaplumbağanın ağacı dalına asıp ıslatılması inanışıdır. Kaplumbağa yalnız Türkiye'de değil, dünyanın başka

¹³⁴ Kalafat, s. 186

¹³⁵ Selçuk, s. 300

¹³⁶ Frazer, C.II, s. 81

¹³⁷ Acıpayamlı, agm., s. 232

¹³⁸ Selçuk, s. 298

¹³⁹ Acıpayamlı, agm., s. 230

yerlerinde de yağmuru yağdırmak için yapılan işlemlerde yer almaktadır. Kaplumbağanın üzerine su serpilmesi yağmur olayının basit bir taklidinden ibarettir.¹⁴⁰

Doğu Anadolu bölgesinde nisan yağmuru ile yıkanmak, içmek, yoğurt mayalamak, yemek yapmak vb. davranışların uğur ve bereket getireceğine inanılır.¹⁴¹ Diyarbakır yöresinde de nisan ayında yağın yağmurun şifalı olduğu inancı yaygındır. Bu yüzden nisan yağmuru temiz bir kapta biriktirilir ve her derde deva olarak içilir.

2.2. AĞAÇ-ORMAN İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Geleneksel Türk dini içerisinde yer alan inanışlar içerisinde ağaç kültü önemli bir yere sahiptir. Eski Türkler dağ, tepe, vadi, ırmak, su kaynağı, mağara, ağaç, orman, volkanik göl, deniz, demir, kılıç vb. tabiatta var olduklarına inandıkları gizli kuvvetlere inanıyorlardı. Bunların aynı zamanda birer ruh oldukları inancı yaygındır.¹⁴²

2.2.1. Ağaç - Orman İle İlgili İnanışlar

Diyarbakır ve çevresi orman bakımından Anadolu'nun en fakir yerlerinden biridir. Bundan elli altmış yıl önce ormanlık alanlardan bahsedilmektedir. Ormanların kesilmesi ve yakılması ile bugün ormanların olduğu alanlar boş bozkırdan başka bir şey değildir. Yöre halkı tarafından yaş ağaçların bir insan gibi canlı olduğu, onların da gençlik, olgunluk ve yaşlılık dönemlerinin olduğu kabul edilir. Eğer bir ağaç kurumuş ise onun bir insan gibi öldüğüne inanılır ve kuruyan ağaç kesilir.

Yörede türbe ve yatırların etrafı ağaçlarla donatılmıştır. Türbelerin etrafındaki ağaçlar yöre halkı tarafından kutsal kabul edilmektedir. Örneğin yöre halkı Ergani'deki Dedikli Baba türbesindeki ağacın altına gelirler ve Allah'tan ne dilekte bulunacaklarsa ev, araba, çocuk, eş gibi dilediklerinin resmini ağacın altına çizerler. Böylece dileklerinin gerçekleşeceğine inanırlar. Yörede ölen kişilerin mezarlarının başına çam ağacı dikilir. Eğer ölen kişi dini açıdan kendini yetiştirmiş ve o bölgede söz sahibi olan bir şeyh ise mezarının başına meyve veren ağaçlar dikilir. (K.Ş.: 1).

¹⁴⁰ Acıpayamlı, agm., s. 232

¹⁴¹ İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 185

¹⁴² Kafesoğlu, s. 302

Dut ağacı yörede dut hastalığı olarak bilinen hastalığı iyileştirdiğine inanılır. Vücudunun çeşitli yerlerinde duta benzer et siğil çıktığı zaman bir kişiden yaş dut ağacından bir dal kesmesi istenir. Dut ağacının dalı hasta olan kişinin ismi söylenerek bükülür ve dal atılır. Dut ağacının dalını kesip büken kişi arkasına bakmadan olay yerinden ayrılır. Bu inanışa göre bükülüp atılan dal kuruduğu zaman hasta olan kişideki et siğillerinin kuruyup kaybolacağına inanılır (K.Ş: 24).

Ayrıca yörede ağaçlık ve تنها olan yerlerde cinlerin yaşadığına inanılır. Özellikle تنها olan ağaçlık alanlardan geçmenin ve geceleri oralarda konaklamamanın sakıncalı olduğu söylenir.

2.2.2. Ağaç ve Orman İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Eski Türk inanışlarında ağaç ve orman insanın hayatında etkili olan kutsal varlıklardır. Onların iyelerini memnun ettikçe saadetin artacağına, bolluk ve bereketin geleceğine ve huzurlu yaşayacaklarına inanırlardı. Türklerin bu inancı Göktürk kitabelerinde yer almıştır. Türkler ağaç ve orman iyesini çeşitli adlarla çağırırlar.¹⁴³ Ağaç ve orman ile ilgili inanışlar bütün Türk toplumlarında yerini korumuştur. Türk mitolojisine göre Uygurlar ve bazı Türk boylarının hakanları ağaçtan türemişlerdir.¹⁴⁴

Ötüken ormanlarının Göktürkler ve Uygurlar zamanında, bütün Türkler tarafından kutsal sayıldığını biliyoruz. Ağaç ve orman kültürü ilkel toplulukların orman mahsulleriyle ve avcılıkla geçindikleri devrin hatırasındır. Ziraatçı ve geniş bozkırla da çobanlık ile geçinen milletlerde orman kültürü eski önemini kaybetmiş, önceden iyi olan orman iyeleri sonradan kötü iyeler olarak sayılmışlardır. Şartlar gereği hayat standartları ve dini algılama bakımından iyice gelişmiş ve yükselmiş olan bazı uluslar, orman ve ağaç kültürünü girdikleri yeni dinlere sokmayı başarmışlardır.¹⁴⁵

Eski Türklerin inanış ve uygulamalarına benzer şekilde Diyarbakır ve çevresinde ki mezar ve türbelerin etrafında bulunan ağaçlar mukaddes kabul edilir. Dedikli Baba örneğinde olduğu gibi yatırların çevresinde bulunan ağaçlar ziyaret olarak görülür ve Allah'tan dileyebilecekleri şeylerin resmini bu ağacın altına çizip gerçekleşmesi için dua edilir. Bu inanış ve uygulamalar eski Türk inancında görülen orman iyesinin İslami

¹⁴³ Kalafât, s. 173

¹⁴⁴ Ögel, Türk Mitolojisi, C.I, s. 74-75

¹⁴⁵ İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 62

şekle bürünmüş bir tezahürü olsa gerektir. Ziyaret yerlerindeki ağaçların, kutsalın o ağaçlara sirayet etmesiyle kutsallık kazandıkları görülmektedir. Bir ağaç maddi yapısını daha çok ifade eden güçten veya ilahi hakikati taşımasından dolayı kutsaldır.¹⁴⁶ Anadolu'da günümüzde yatırların ve mezarların etrafında bulunan ağaçlara zarar vermek iyi sayılmamaktadır. Çünkü orada yatan zatın ruhunun o kişinin ailesine ve kendisine zarar vereceğine inanılır.¹⁴⁷ Yörede mezarların iki ucuna çam ağacı, eğer ölen kişi şeyh ise meyve ağacı dikilmektedir. Eski Türklerden olan Tabgaçlar ilkbahar ve sonbaharda ata ruhlarına kurban keserek ve sonra kayın ağaçları dikerek kutsal ormanlar meydana getirirlerdi.¹⁴⁸

Diyarbakır yöresinde dut ağacının belli hastalıklara şifa verdiğiğine inanılır. Böylece hastanın hastalığı ağaca transfer ettiği düşünülmektedir. Alevi Türkmenlerinde olduğu gibi¹⁴⁹ Diyarbakır'da da ağacın ve ormanın canlı ve insan gibi ruh taşıdığına inanılır, “yaş kesen baş keser” atasözüne uygun olarak mecbur kalmadıkça yaş ağaçların kesilmemesine dikkat edilir.

2.3. HAYVANLARLA İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hayvanlar, kendilerinden yararlanma bakımından değerlendirilip yaradılışları ve dönüşümlerini açıklayan efsanelere ve inanışlara konu olmuşlardır. Ayrıca hayvanlar, yenilmesinde sakınca olmayanlarla, yenilmesi, dokunulması günah ve rastlanıldığı takdirde uğursuzluk getirenler olmak üzere sınıflandırılırlar.¹⁵⁰ Orta Asya Türk ekonomisini yüksek ovalar ve yaylalar olan bozkır coğrafyasının iklim şartlarından dolayı çobanlık ve hayvan besleyiciliği şekillendiriyordu.¹⁵¹ Tarihi süreç içerisinde eski Türklerden günümüze kadar hayvanların sosyal hayatın bir parçası olması sebebiyle hayvanlar etrafında şekillenen birçok halk inanışının ortaya çıktığı görülmektedir.

¹⁴⁶ Selçuk, s. 312

¹⁴⁷ Pervin Ergun, “Türk Kültüründe Ruhlar ve Orman Kültü”, Milli Folklor, S.87, s. 118

¹⁴⁸ Kafesoğlu, s. 303

¹⁴⁹ Selçuk, a.g.e., s. 312-313

¹⁵⁰ Pertev Naili Boratav, Yüz Soruda Türk Folkloru, İstanbul 1984, s. 56

¹⁵¹ Kafesoğlu, s. 317

2.3.1. Hayvanlar İle İlgili İnanışlar

Diyarbakır ve evresinde hayvanlarla ilgili inanış ve uygulamalar müjde ve uğursuzluk bakımından ele alınmaktadır. Köpeğin yukarı bakarak uluması birinin öleceğine işarettir. Köpeğin ulumasını durdurup kötülüğü önlemek için besmele çekilir ve pantolon paçası ters çevrilir. Köpeğin ezan okunurken uluması, o köpeğin Allah'ı zikretmesi olarak görülür ve rahatsız etmeden yanından geçilir. Bununla birlikte köpeğin normal bir şekilde havlaması iyiye işaret olarak yorumlanır. Ayrıca yörede köpek, sadık olması ve sürüyü tehlikelere karşı koruması sebebiyle bütün köylerde ve her evde bulundurulmaktadır (K.Ş.: 26).

Baykuş ötüşü uğursuzluk olarak görülür ve hangi evin damında öterse o evden cenaze çıkacağına ya da o evin virane olacağına inanılır. Baykuş kimin dışını görürse onun öleceğine inanılmasından dolayı baykuş görüldüğünde ağız kapatılır. Baykuşun uğursuz olduğuna inanılması sebebiyle öldürülmeye çalışılır.

Saksağan, uğurlu ve haberci bir kuş olarak bilinmesine karşılık güvercin ve tavşan beslemek uğursuzluk olarak görülmekte ve evin bereketinin kaçacağına inanılmaktadır. Karınca ve kuş yuvası bozmak çok günah olarak sayılmakta, yuvasını bozan kişiye kuşun: “ Benim etim bir lokma; ama ahım bir ev kadardır” dediğine inanılır. Kuş yakalandığında acı acı ses çıkarıyorsa, kuşun o kişiye beddua ettiğine kanat getirilir. Leyleği havada görme o sene çok gezileceğine işaret olarak yorumlanır (K.Ş.: 20).

Domuz kelimesinin ağza alınması hoş karşılanmaz, hatta günah olarak görülür. Eğer domuzdan bahsedilecekse “Pis veya uğursuz hayvan” diye bahsedilir. Ağza alınrsa kırk gün rızkın kapanacağına inanılır. Kara kedi görülmesi işlerin yolunda gitmeyeceğine, o anda hangi iş üzerinde ise o işin bozulacağına inanılır. Bunun için bir kedi görüldüğünde yere tükürülür, besmele çekilir ve kedi oradan kovulur. Bir evde karınca çok olursa karıncaların evden gitmesi için kırk bir tane taş toplanır, kapının dışından “Bütün yetimlerin günahı senin boynuna olsun” diyerek içeriye atılır. Örümcek ise hicret olayı sırasında Hz. Muhammed (sav)'in ve yol arkadaşı Hz. Ebubekir'in kaldığı Sevr mağarasının kapısını ağla örüp düşmanlardan koruduğu için kutsal olarak görülür. Bunun için ona dokunulmaz ve yuvası bozulmaz (K.Ş.: 22).

Evde karatavuk beslemenin uğursuzluk getireceğine inanılır. Bunun için evde karatavuk varsa kesilir ya da satılır. Tavuk bir sabah horoz gibi öterse felaketin habercisi olduğu ve o evde bir felaket yaşanacağına inanıldığı için hemen evin önünde kesilir. Koyun beslemenin evde bereketi artırdığına inanıldığı için az da olsa evde koyun beslemeye dikkat edilir. Koyun için “melek”, keçi için ise “şeytan” benzetmesi yapılır (K.Ş.: 24).

Yılanlar soğuk hayvan olduğu için ona dokunulmaz. Yılanlar zarar vermediği sürece öldürülmez. Diyarbakır'da halk, bağ ve bahçeleri koruduğuna inanılan bir yılan türünün olduğuna inanır. Her ailenin bağı koruyan yılan ise farklıdır. Bu koruyucu yılanlar kimseye zarar vermez. Halk onu rahatsız etmeyi doğru bulmaz ve ona ellerinden geldiğince iyi davranırlar. Bu yılanlara iyi davranmanın bağdaki mahsulün ve bağ sahibinin hayrına olacağına inanılır (K.Ş.: 15).

2.3.2. Hayvanlar İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Anadolu coğrafyasında gerek Türk insanının benimsediği din ve inanışlar, gerek ilişki içerisinde bulunduğu toplumların kültürleri, gerekse siyasi, coğrafi ve ekonomik yaşantısının etkileri bir “Hayvan Kültü”nün oluşmasına neden olmuştur. Bu kült, İslamiyet'in kabulünden sonra çok önemli bazı değişikliklere uğramasına rağmen, bugün de Anadolu Türk insanının inanç dünyasında varlığını sürdürmektedir. Türklerde bir bitki, cisim ya da hayvan en iptidai cemiyet tipi olarak görülen klanın¹⁵² atası olu ve totem¹⁵³ adını alır. Kuş, tavşan vb. hayvanlar, herhangi bir bitki, yağmur, deniz vb. kutsal kabul edilir. Totemi öldürmek “tabu (haram, yasak)”dur.¹⁵⁴ Diyarbakır ve çevresindeki hayvanlarla olan inanışların ölümle ilgili olanlarını ölüm konusu başlığı altında incelemiştik, bu kısımda diğer hayvanlarla ilgili halk inanışlarından bahsedeceğiz.

Türk takviminin 11. yılına ad olan ve Anadolu'da “it” de denilen köpek, insana sadakatiyle tanınan bir hayvandır. O, Anadolu'da kimi zaman olumlu, kimi zaman da olumsuz durumların habercisi olarak görülür. Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un

¹⁵² Ortak bir atadan geldiklerine inanan, kendi aralarında evlenemeyen, birbirleriyle akraba olan birden çok ailenin bir araya gelmesiyle oluşan toplum.

¹⁵³ İlkel toplumlarda topluluğun ondan türediği sanılan ve kutsal kabul edilen hayvan, ağaç, rüzgar vb. herhangi bir doğal nesne.

¹⁵⁴ Kafesoğlu, Eski Türk Dini, Ankara 1980, s. 9

yendiği “it barak” kabilesinin totemi de kuştan türeyen bir köpektir. Barak özü köpeğin, çok tüylü ve iyi bir köpek cinsi olduğu söylenir.¹⁵⁵ Yörede de iyi cins köpekler beslenir, çoban ve av köpeği olarak kullanılır.

Tibetlilerin köpek asıllı olduklarına dair efsane Çin ve Orta Asya’ya yayılmıştır. Türkler köpeği daima aşağı bir hayvan olarak gördükleri için Tibetlileri aşağı bir kavim olarak görmüşlerdir. Türklerde köpeğe pek itibar edilmemiştir. Hatta sadakatinden de fazla söz edilmez. Yaradılış Destanı’nda, onun Tanrı’ya bile nankörlük ettiği söylenmiştir¹⁵⁶ Anadolu’da bir insanı aşağılamak için eski Türklerde olduğu gibi köpek ve benzetmeleri söylenir.

Hayvanlarla ilgili inanışların genellikle İslam dininin etkisiyle kutsallık kazandığına inanılmaktadır. Örumcek, koyun, güvercin, köpek gibi hayvanların kutsal kabul edilmesinde, İslam tarihi, Peygamber efendimizin hayatıyla ilgili tarihi olaylar ve hadislerin etkisi vardır. Koyun ve koçların melek şeklinde görülmesinde, Hz. İbrahim kıssasında anlatılan kurban olayının etkisi büyüktür. Ayrıca bozkırda yaşayan Türklerin geçim kaynaklarının başında hayvan besleyiciliği gelmektedir. Yetiştirilen hayvanların başında attan sonra koyun gelmekteydi. Koyunun tam anlamıyla bir bozkır hayvanı olması, diğer hayvanlar gibi sürekli yeşil kalan otlaklara ve sulak alanlara ihtiyaç duymaması ve insanlara pek çok yönden hizmet vermesi, onun Türklerin günlük hayatında olduğu gibi inançlarında da yer almasını sağlamıştır. Koyun totem olarak da kabul edilmiş ve efsanelerde de yer almıştır. Türkistan’dan gelerek ilk defa kuzey Chileri arasında yerleşen bir efsaneye göre koyunlar yerden bitermiş. Yere koyun kemiği ekilecek olursa kuzular çıkarmış. Bu kuzuların göbeğinin yerden kopması içinse ürkütölmeleri lazımdır.¹⁵⁷

Diyarbakır ve çevresinde her bağın bir koruyucu yılanı olduğunu söylemiştik. Bu yılanlara dokunulmaz ve zarar verilmez. Eski Türk inanışlarında da koruyucu iye olarak yılan motifine rastlanmaktadır. Sümerler ve Elamlılarla ilgili kazılarda bulunmuş heykelerde boynuzlu yılanlar, kutsal ağacı koruyan, kapı bekçiliği yapan iri ve boynuzlu yılanlar görülmektedir ki, bunlardan yılanların koruyuculukla da görevli

¹⁵⁵ Ögel, Türk Mitolojisi, C.II, s. 191

¹⁵⁶ Ögel, Türk Mitolojisi, C.II, s. 562

¹⁵⁷ Uraz, s. 150

olduğu anlaşılmaktadır. Sümerlerce yılanların tanrısı olan Nin-Gişzida ile Papsukal da koruyuculukla görevlidirler.¹⁵⁸

Yılanın Anadolu inançlarında da önemli bir yeri vardır. Bazı yörelerde evlerin koruyucu iyeleri olduğuna inanılmaktadır ki, bu iye genelde yılan, özellikle de karayılan şeklinde tasavvur edilmiştir. Kara renkte olan “ev iyesi yılan” öldürülmez. Onun evdeki diğer zehirli yılanları öldürdüğüne, böylece ev halkını koruduğuna inanılır. Bundan başka bir de sarı yılan vardır ki, Dede Korkut'ta “Sarı yılan sokmadan, ağca tenim kalkar şişer.” şeklinde iki yerde geçtiği belirtilir. Bunu Bahaeddin Ögel, “Sarı yılanların çok zehirli ve korkunç olduklarına dair herhangi bir bilgimiz yoktur. Bu, geleneklere dayanan, bir söyleyiş olsa gerektir.”¹⁵⁹ şeklinde açıklar.

2.4. SU İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evrende insanoğlu için vazgeçilmez unsurlar bulunmaktadır. Bunlar hayatın temel kaynağını oluşturmaktadır. Bundan dolayı düşünce tarihinde, evreni oluşturan ve aynı zamanda dört ana element olan toprak, su, hava ve ateşten sık sık bahsedilir. Su bu temel öğelerden biri olduğu için insanlık tarihinin her döneminde vazgeçilmez bir unsur olarak görülmüştür. Ziraat ve hayvancılıkla uğraşan bir toplum için suyun ehemmiyeti daha da artmaktadır.¹⁶⁰ Su ile ilgili olarak, özellikle suyun tedavi edici ve temizleyici oluşu ile beraber su etrafında oluşan inanışlar tarihten günümüze kadar ulaşmıştır.

2.4.1. Su İle İlgili İnanışlar

Diyarbakır ve çevresinde kutsal olduğuna inanılan Anzelha¹⁶¹ suyu çevresinde bazı inançlar yerleşmiştir. Haram su, kirli bir su olarak büyüsel işlemlerin uygulandığı bir sudur. Diyarbakır ve çevresinde haram kelimesi dinî anlamı yanında gündelik dilde, pis, kirli, uygunsuz, bozuk anlamında da kullanılmaktadır. Anzelha suyunun tabakhane ve mezbaha atıklarıyla kirlendiği noktadan itibaren bu su "haram su" olmaktadır. Haram su denmesinin nedeni, tabakhane yıkayan deriler için köpek dışkısının kullanılmasıdır. Bu dışkının bileşimindeki maddelerin deriyi temizlediği denenerek

¹⁵⁸ Uraz, s. 154

¹⁵⁹ Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, Ankara 1978, C. VI, s. 482

¹⁶⁰ Oymak İskender, “Anadolu’da Su Kültürünün İzleri”, Fırat Üni., İlahiyat Fak. Dergisi, 15:1, 2010, s. 36

¹⁶¹ Anzelha yöresel bir söyleyiş biçimi olup, Ayn “göz”, Anzelha “zelihanın gözü” anlamındadır.

bulunmuştur. Ayrıca dışkının çok taze olması gerekmektedir. Yöre halkı genelde şafii mezhebindedir. Şafii mezhebinde ise, köpek haramdır ve köpekle temas abdesti kaçıtır. Buna bağlı olarak tabakhanede kullanılan bu su haram su olarak adlandırılmıştır. Yörede Anzelha suyunun kutsallığı Urfa'daki Halil İbrahim Peygamberin yakılması ile ilişkilendirilmektedir. Çünkü Zeliha Halil İbrahim'in kızıdır. Ateşe atılan babasının arkasından çok ağladığı için biriken gözyaşları ile Anzelha Gölü oluşmuş olduğuna inanılır. Başka bir efsanede Zeliha Nemrut'un evlatlığıdır. Hz. İbrahim'i çok sevmektedir. Hz. İbrahim'in ateşe düştüğünü görünce Zeliha da kendini ateşe atar. Zeliha'nın düştüğü yere Ayn-Zeliha gölü adı verilir.¹⁶²

Diyarbakır yöresinde, sarılık olan kişiler, Anzelha'nın balıklı sularına üç gün üst üste gider ve suyu seyreder. Böylece o kişinin sarılıktan kurtulacağına inanılır. Bir isteği olanlar, kendilerine büyü yapıldığını düşünenler veya uzun süre talihsizlik yaşayanlar, Anzelha suyunun üç yerinden çarşamba günü atarlar. Atlayacak kızlar, kadınlar erkekler, daha önce abdest alırlar, isteklerinin olması için suların üstündeki taştan yedi defa atarlar. Bazıları atarlarken ellerine küçük yedi taş alırlar ve ziyarete doğru atarlar. Bu yolla ziyaretin kapısını döverler. Böylece geldiklerinden ve istekleri olduğundan ziyareti haberdar ederler. Kısmetlerinin açılmasını isteyenler, haram sudan atarlar. Bazıları bu sudan kırk yudum içer. Kocalarının başka kadınlarla olduğunu bilen kadınlar, eşlerinin çamaşırlarını haram su ile yıkarlar veya haram suyu gömleklerine, ceketlerine kullandıkları eşyalara serperler. Evlerinde talihsizlik yaşayanlar şişelerle getirdikleri haram suyu eşiğe ve kapılarının önüne dökerler. Bazıları yeni aldıkları arabayı kaza olmaması için haram su ile yıkarlar veya arabaya haram sudan dökerler (K.Ş.: 38).

Yörede ziyaretlerdeki sulardan içilmesi ya da hasta olan yerlere sürülmesi doğumdan sonra çocuğun eşinin önce su ile yıkanıp sonra gömülmesi suyun temizleyici özelliğinin yanı sıra suyun hastalıkları iyileştirdiğine inanılır. Yeni doğan bebeğin ve annesinin yatağının altına bir tas su konularak, bebek ve annesi al basmasından korunmuş olurlar. Kısa zamanda, sağ salim gidip gelmesi için askere ve uzun yola gidenin arkasından su dökülür. Bir kişide nazar olduğuna kanaat getirildikten sonra bir

¹⁶² Nuran Elmacı, Ahmet Taşgın, "Haram Sudan Atladım; Diyarbakır'da Haram Su İle İlgili İnanışlar", Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Yıl 2010, Sayı: IV, s. 35-40

bardak suyun içine nazar duası okunur ve nazar olduğuna inanılan kişiye içirilir. Ayrıca okunmuş sudan o kişinin üzerine serpilir. (K.Ş: 36).

Diyarbakır ve çevresinden geçen ve yöreye her bahar adeta yeni can veren Fırat ve Dicle nehirleri bu özelliklerinden dolayı yöre halkı için çok önemlidir. Bu nehirlerin bahar aylarında çağlayıp uğuldadıklarında bir can alacakları inancı yaygındır. Kırklar Dağı eteğinde, Dicle nehri üzerinde bulunan “On Gözlü Köprü” yöre halkının Dicle’ye içini döktüğü, yardım istediği kutsal bir mekandır. (Bkz. Ek. 8) Hastalar, şifa arayanlar, çocuğu olmayan kadınlar, kavuşmayı dileyen sevgililer dileklerini bir kağıda yazıp kurban bayramı akşamı, kabul olması için Dicle’nin sularına atarlar. Fırat ve Dicle nehirleri Yahudi ve Hristiyanlar için de kutsaldır. Çünkü onlar, Hz. Adem ve Havva’nın cennetten çıkarıldıktan sonra bu iki nehrin ortasına indirildiğine inanmaktadırlar. Ayrıca yörede kuruyan veya kurumaya yüz tutan su kuyularına ve ırmaklara kurban kanı akıtılır. Böylece nehir ve ırmakların kurummasının önüne geçildiğine inanılır(K.Ş.: 39).

Yörede “akan su kir tutmaz” deyiimiyle akan sular, temiz kabul edilir. Bundan dolayı suya abdest bozulmaz, tükürülmez, hava karardıktan sonra dışarı su dökülmez ve suyun geçtiği yerler kirletilmez. Eğer bu gibi kirletmeler olursa çarpılacaklarına veya cezalandırılacaklarına inanmaktadırlar.

2.4.2. Su İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

En eski devirlerden beri Türklerin tabiat kültüründe su önemli bir yere sahip olmuştur. Orhon yazıtlarında "yer - su" nun Türklerin koruyucu ruhları olduğundan bahsedilir. Türkler için bütün akan sular mukaddestir.¹⁶³ Ayrıca kitabelerde “yer - sub” sahipsiz kalmasını diye, Türk Tanrısı kağan gönderdi denilirken, bundan maksadın ıduk Türk yurdu ve bütün ıduk sularıdır. Eski Türklerde su hayat kaynağı ve yaşama gücüdür. Türkler hayvancılıkla uğraşan bir topluluk oldukları için su son derece önemlidir. Suların olmadığı, korunmadığı, kirletildiği yerlerde açlık ve kıtlık olmasına kesin gözüyle bakarlar.¹⁶⁴

Eski Türklerde, her suyun bir iyisi olduğu inancı gereği çocuksuz kadınlar, kurumuş ırmaklara sücü (şarap) saçmak suretiyle, o ırmakların iyelerini memnun

¹⁶³ İnan, Eski Türk Dini Tarihi, s. 40

¹⁶⁴ Ögel, Türk mitolojisi, C.II, s. 69

etmeye çalışarak, onların yardımı ile çocuk sahibi olacaklarına inanırlardı. Bu şekliyle suyun hayat bahşedici, yaratıcı bir kutsal varlık gibi tasavvur edilmesi inancı, günümüzde zezem suyu motifinde olduğu gibi birçok yerleşim yerinde bulunan kutlu pınarların suları ile devam etmektedir.¹⁶⁵ Diyarbakır ve çevresinde de yukarıda bahsettiğimiz Anzelha suyu, Dicle nehri ve ziyaret yerlerindeki sular kutsal kabul edilmektedir. Buralarda yapılan ritüeller, Türklerde görülen su iyisini memnun etme ve onun kutsallığından kaynaklanan koruyucu özelliğinden faydalanmak için yapılan uygulamalarla benzerlik göstermektedir.

Yörede Anzelha suyu ve ziyaret yerlerindeki suların bir kap içine alınarak kötü ruhlardan korunmak amacıyla elbiselere ve kapı önlerine serildiğini söylemiştik. Uygurlar da altın ve gümüş kaplar içine koydukları suyu birbirlerine doğru serperek kötü ruhları uzaklaştırdıklarına inanırlardı. Araplar etraflarına su serperek kendilerine musallat olan şeytanların uzaklaştığına inanırlar. Teofrast da şeytanlardan korunmak için elleri yıkamak, kutsal su serpmek gibi inanışların olduğunu söylemektedir.¹⁶⁶

Türkler her çağda kendilerine hayat veren topraklara, sulara, dağlara saygı ile bakmışlar ve onları kutsal saymışlardır. İslamiyetten sonra ise bunlara Allah'ın nimetleri olarak bakmaya başlamışlardır.¹⁶⁷ Diyarbakır'da toprağa hayat veren Fırat ve Dicle nehirleri de bu özelliklerinden dolayı, yöre halkı tarafından mukaddes kabul edilmektedir.

Diyarbakır ve çevresinde suya tükürülmez, abdest bozulmaz ve suyun geçtiği yerler kirletilmezdi. Eski Türk geleneğinde de bulunan hatta günümüze kadar gelen bu inanç ve uygulamaların, Orta Asya Türklerinde, Oğuzlarda, Sibiryaya ve Altayların Türk topluluklarında suya tükürmenin, abdest bozmanın ve bazen de temizlik aracı olarak kullanmanın yasak olması,¹⁶⁸ yöredeki uygulamalarla paralellik göstermektedir.

Diyarbakır ve çevresinde kuruyan veya kurumaya yüz tutan dere ve ırmaklara kurban kanı akıtıldığını yukarıda belirtmiştik. Bu uygulamanın izlerinin Dede Korkut

¹⁶⁵ Kalafat, s. 84

¹⁶⁶ Oymak, Anadolu'da Su Kültünün İzleri, Fırat Ün., İlahiyat Fak., Dergisi, 15:1, 2010, s.48

¹⁶⁷ Ögel, Türk Mitolojisi, C.II, s.322

¹⁶⁸ Günay - Güngör, s.79

hikayelerinde de yer aldığı belirtilmektedir. Su iyisine sunulan kurban ile onun rızası kazanılıp derenin veya ırmağın kurummasının önüne geçileceği anlaşılmaktadır.¹⁶⁹

2.5. ATEŞ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ateşin insan hayatının hemen hemen bütün safhalarında çok önemli rol oynayan bir unsur olduğu bilinmektedir. Bu sebeple insanlık tarihi gelişme süreci içinde ateşin bulunmasından önceki hayat şartları ile sonrası sırasında görülen farklar ateş üzerindeki düşünceleri yoğunlaştırmıştır. Dolayısıyla insanlığın sahip olduğu kültürel değerlerin de etkisiyle ateşin icadına ilişkin her milletin kendi milli kültüründe çeşitli inanışlar ortaya çıkmıştır.¹⁷⁰

2.5.1. Ateş İle İlgili İnanışlar

Diyarbakır ve çevresinde, bir kısmına ölüm konusunda değindiğimiz ateş ile ilgili birçok inanış ve uygulama bulunmaktadır. Önceki dönemlerde elektriğin olmadığı zamanlarda cenaze evlerinde ateş yakılması geleneği vardır. Günümüzde teknolojik gelişmelerinde etkisiyle ateş yakma geleneğinin yerini lamba almıştır diyebiliriz. Cenaze evinde lamba yakma geleneği kırk gün devam eder. Çünkü Anadolu halk inanışlarında ve yörede ölen kişinin geceleyin tekrar evine geleceği inanışı bulunmaktadır. Ölünün toprağa verilmesinden sonra yabani hayvanlardan mezarı korumak için mezar üstünde ateş yakma geleneği yaygındır (K.Ş: 35).

Yörede insanlara musallat olmuş cin, peri gibi güçlerin zararlarından insanları korumak ve uzaklaştırmak için ateş yakılıp onların olduğu yöne atılır. Böylece bu güçlerin o çevreden zarar vermeden uzaklaştıklarına inanılır. Ayrıca ay ve güneş tutulmalarında ateş yakılıp teneke çalınarak güneşin ve ayın gizli güçlerden kurtulması sağlanır (K.Ş.: 29).

Ateş kurulu ocak üzerine su dökülerek söndürülmesinden kaçınılmaktadır. İçerisinde ateş bulunan ocağa toprak dökülerek ocak söndürülmelidir. Eğer ateş, su dökülerek söndürülecekse besmele çekilip “destur” denilerek ateşe su dökülüp söndürülür. Böyle yapılarak cinlerin kendilerine zarar vermesinin engellendiğine

¹⁶⁹ Kalafat, s.90

¹⁷⁰ Emine Kırıcı, Türk Kültüründe Ateş İle İlgili İnanışlar, Turkoloji/Makaleler

inanılır. Geceleyin تنها ve harabe olan yerlerde ateş yakılması sakıncalı olarak görülür. Soğan ve sarımsak kabukları fakirliğe sebep olacağı inancıyla ateşe atılıp yakılmaz. Ayrıca ateş üzerine abdest bozmanın sakıncalı olduğu söylenir (K.Ş: 28).

Ateş tutuşturucuların çok fazla olmadığı zamanlarda komşular arasında yaygın olan ateş alma geleneği varmış. Bir evde eğer ocak kurulmuşsa ateş olan evden ateş alınıp hızlı bir şekilde ateşi söndürmeden gelinip ocak tutuşturulmuş. Bundan dolayı komşuya ya da akrabaya gidilip kısa bir süre sonra geri döndüğünde “ateş almaya mı geldin” deyimini kullanılmaktadır. Akşam vakti komşuya ateş vermenin doğru olmadığına inanılır. Çünkü geceleyin تنها olduğu için cinler ortalıkta olduğundan ateş veren ve götüren kişiye zarar vereceğine inanılır (K.Ş.: 30).

Ateş yörede temizlik için de kullanılmaktadır. Eskiden deterjanın olmadığı ya da az olduğu zamanlarda metal eşyalar ateşte yakılarak kirden ve pastan temizlenerek dezenfekte edilirmiş (K.Ş.: 32).

2.5.2. Ateş İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Taş devrinin önemli buluşlarından biri olarak kabul edilen ateş bulunuşundan günümüze kadar insan hayatındaki önemini korumuştur. Türkler saygı duydukları ateş için önceleri “Od-Ot” kelimesini kullanıyorlardı. Daha sonraları “Soğd” ve tacirlerin etkisiyle Farsça “Atış-Ateş” kelimelerini kullanmışlardır.¹⁷¹

Türkler eskiden beri ateşe saygı göstermişler, ateşin kutsal ruh olduğuna inanmışlardır. Altaylılar bu ruha “ot ezi” (ateş sahibi), Yakutlarda “ot içite” derlerdi. Türkler arasında ateşin gökten geldiğine inanılmaktadır. Ateşin insanı kötülüklerden ve hastalıklardan koruma özelliği olduğuna inanılmaktadır.¹⁷² Eski Türklerde var olan kötü ruhları ateşle kovma inancı, Diyarbakır ve çevresinde cin, şeytan gibi varlıklardan korunmak için ateş atma geleneğiyle benzerlik göstermektedir.

Altaylılar ateşin güneş ve aydan Tanrı tarafından ayrılarak yeryüzüne indirildiğine inanmaktadırlar. Bu yüzden ateşe küfretmezler, ateş üzerine abdest bozmazlar, tükürmezler, ateşle oynamazlar ve ateşi suyla söndürmezler.¹⁷³ Altay

¹⁷¹ Güngör, s. 327

¹⁷² Sarıkçıoğlu, s. 114

¹⁷³ İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s. 67

Türklerinin bu inanışları, yöredeki ateşin suyla söndürülmemesi, ateş üzerine abdest bozulmaması gibi uygulamalarla benzerlik göstermektedir.

Diyarbakır yöresinde ölen kişinin evinde ateş yakılması geleneği bulunmaktadır. Bu gelenek eski Türk dinine bağlı Teleut Türkleri, Hristiyan Yakutlar ve Yunanistan'da yaşayan Türkler arasında ruhun evine döndüğünde evini kolayca bulması ve insanlara yapacağı kötülükleri engellemek için uygulanması¹⁷⁴ ile paralellik göstermektedir.

Şamanların inanışlarına göre ateşin temizleyici özelliği bulunmakta ve kötü ruhları kovmaktadır. Başkurt ve Kazak Türklerinde görülen yağlı bir bezin tutuşturulması ve hasta etrafında "alaslama" yapılarak dolaştırılması geleneği bulunmaktadır. Böylece hasta kötü ruhlardan kurtulmuş ve temizlenmiş olur. Buna Anadolu'da "alazlama" denilmektedir.¹⁷⁵ Bu temizleme uygulaması araştırma alanımızdaki kötü ruhların uzaklaştırılması için ateş yakılıp atılması ve deterjanın olmadığı zamanlarda metal olan kapların ateşle temizlenmesi uygulamasıyla benzerlik göstermektedir. Erzurum ve çevresinde özen gösterilmeden alelacele yıkanan kaplar için "alazlanmış bırakılmış" yani şöyle bir dolaştırılmış bırakılmış deyimini kullanılmaktadır.

Diyarbakır ve çevresinde ateş tutuşturucuların yaygın olmadığı zamanlarda ateş alma geleneğinin akşam ezanından sonra uygulanmamasının sebebi güneş battıktan sonra toprağın mühürlenmesi ve akşamları sokaklar boş olduğu için sokaklarda cinlerin dolaştığına inanılmaktadır. Bunun sebebi cinlerin üzerine ateşin düşmesi veya ateşle onların korkutulmasından sakınmaktır. Eğer cinlerin, üzerlerine ateş düşer veya korkarlarsa ateş alıcıya musallat olup, zarar verebilirler. Orta Asya'da Türklerin cinlerden bir grup olan Çıvı'ların geceleri birbirlerine attıkları oklardan korunmak için evden dışarı çıkmamaları da¹⁷⁶ bu inanışla paralellik göstermektedir.

Yörede soğan ve sarımsak kabuklarının ateşe atılıp yakılmaması, ateşe su dökülürken "destur" denilmesi, Anadolu halk inanışlarında güçlü bir şekilde varlığını devam ettiren cin-şeytan inancı ile ilgilidir. Bunların yakılmasının günah olarak kabul edilmesinin sebebi duruma dini bir nitelik kazandırmaktan başka bir şey değildir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Selçuk, s.353

¹⁷⁵ İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, s.68

¹⁷⁶ Selçuk, s.355

¹⁷⁷ Güngör, s.333

2.6. ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ İNANIŞLAR VE BU İNANIŞLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ziyaret kelimesi; dilimizde bir yeri veya bir kişiyi görmeye gitme, Terim olarak ise; ziyaret edilen yer, yatır, evliya türbesi, ziyaretgâh anlamlarına gelmektedir.¹⁷⁸ Bu kelime genellikle dini manada, ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için de mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmeyi ifade eder. Ziyaret, bir fenomen olarak kabir ziyaretlerinden oldukça farklıdır. Zira söz konusu olan yatır, türbe, tekke, dede mezarı, ziyaret gibi çeşitli isimler ile anılan ve çoğunlukla kendilerine veli, evliya, şeyh, dede, baba, efendi, şehit gibi türlü isim ve sıfatlar verilerek manevi güçlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere belli dilek ve isteklerle yapılan ziyaretler ve bu alanda oluşan inanç ve uygulamalardır.¹⁷⁹

2.6.1. Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışlar

Ziyaret fenomeni Anadolu'da olduğu gibi Diyarbakır ve çevresinde de önemli halk inanışlarından biridir. Yörede ziyaret yerleri; türbe, yatır, ziyaret, evliya, sahabe ve peygamber türbeleri şeklinde isimlendirilmektedir.

Diyarbakır ve çevresinde ziyaret yerlerine gidenlerin istekleri farklı olsa da amaçları aynıdır. Örneğin, çocuk sahibi olmak isteyenler, evlenmek isteyenler, hastalığına şifa bulmak için gidenler, aile içi huzursuzluklardan kurtulmak isteyenler, güzel bir iş sahibi olmak isteyenler ve yatırları ziyaret ederek sevap kazanmak isteyen insanlar ziyaret yerlerinin önde gelen ziyaretçileridir denebilir (K.Ş.: 40).

Diyarbakır ve çevresinde peygamber ve sahabe türbelerinin bulunması sebebiyle, türbeler şehir içinden, şehir dışından ve yurt dışından birçok kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Hz. Süleyman, Sultan Şeyhmus, Zülküf Peygamberin ismiyle anılan Makam Dağı Türbeleri bunlardan birkaçıdır (K.Ş.: 37).

Araştırma alanımızla ilgili ziyaret amacıyla gidilen türbeler, ya caminin müstemilatında ya da caminin hemen yanında bulunmaktadır. Türbeleri ziyaret edenler, manevi bir amaç ve bazı beklentilerine çözümler arasalar da, yapılan bazı uygulamalarda İslam öncesinde görülen pratiklere rastlanmaktadır. Türbeye çaput veya

¹⁷⁸ Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, Ankara 2001, s. 1449

¹⁷⁹ Oymak, "Elazığ Merkez ve Çevresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", Fırat Üni., İlahiyat Fak. Dergisi, 14:2, 2009, s.32-33

bez bağlama, mum yakma, türbenin hemen yanındaki kuyunun suyunda şifa arama bu pratikler arasında sayılabilir.

Yörede bazı türbelerdeki yatırların hayatları ile ilgili bir takım bilgi bulunsa da çoğu türbede yatan kişilerin hayatlarını anlatan bilgiler mevcut değildir. Bunlarla ilgili halk arasında çeşitli efsaneler ve menkıbeler anlatılır. Araştırma alanımızda bulunan türbe ve yatırların sayısının çok olması sebebiyle bunlar arasında halk tarafından çokça ziyaret edilenleri ele alıp değerlendirmeye çalıştık.

2.6.1.1. Sultan Şeyhmus Türbesi

Diyarbakır'dan Mardin'e giderken 62. kilometrede "Şeyhan" denilen bir mevkiye gelinir. Buradan batıya doğru olan yola sapılır. Güney ve kuzey tarafları engebeli, bağlık ve bahçelik bu yolda geniş bir düzlüğe gelinir. Bu düzlüğün biraz ötesinde Sultan Şeyhmus türbesi ve batıdaki tepeliklerde irili ufaklı yedi köy bulunur. Sultan Şeyhmus soyundan birçok şeyhin ve halifenin türbeleri buralardadır. Sultan Şeyhmus'un asıl adı Şeyh Musa el-Zuli'dir. Kendisinin Hz. Ömer soyundan geldiğine inanılmaktadır. Dedesi Şeyh Mehdi, babası Şeyh Mehin'dir. Yerleştiği köy türbenin güneyinde, 2 km kadar ötede bulunan Atlıca köyüdür. H.470 (M.1077-78) yılında ölünce, vasiyeti üzerine buraya gömülmüş evi de cami olmuştur.¹⁸⁰

Sultan Şeyhmus türbesi, ek yapılarla geniş bir alanı kaplamaktadır. Türbe başlıca beş odadan oluşmaktadır. Birinci odaya "Dilek odası" denmektedir. Odanın duvarlarının birinde üç metre kadar yüksekliğe yarımşar metre ara ile üç demir çubuk çakılmış. Karşısındaki duvarda da aynı hizalarda çakılmış üç çiviye yaklaşık 30 cm. çapında üç demir çember asılıdır. Dilek sahibi kişiler, bu çemberlerden birini alır, dileğini söyler ve çemberi karşıdaki çubuğa atar. Eğer çemberi çubuğa geçirebilirse dileği olacak demektir. İkinci oda "Delileri iyi etme ve hastalara şifa buldurma odası" dır. Akıl ve ruh hastaları bazen de diğer hastalar, bu odada 1,3,5,7 gün yatırılır. Hastaların çoğunun bu süre içinde iyileştikleri ziyaretçiler tarafından dile getirilmektedir. Bu odada Sultan Şeyhmus'un ilk halifesinin sandukası bulunur. Üçüncü oda "Tövbe odası" dır. Suç ve günah işlemiş kişiler, bu odada tövbe ederek kendini affettirmek için Allah'a dua ederler. Dördüncü oda "Adakların kabul edildiği oda" dır.

¹⁸⁰ Beysanoğlu, Diyarbakır Folklorunda Gelenekler-Görenekler-Adet ve İnanmalar, Ankara 1995, s.18

Bu odaya çocuğu olmayan ya da çocuğu yaşamayanlar gelirler. Bu odada dua ettikten sonra kendilerine Türbe dışında “Zenki” çukurundaki kutsal incir ağacından koparılmış yedi incir verilir ve kadının her gün birini yemesi ve kocasıyla cinsel ilişkide bulunması istenir. Bu incirleri yiyen kadının bir süre sonra gebe olacağına inanılır. Bu kutsal incir ağacının hikayesi şöyledir: Sultan Şeyhmus “Zenki” mevkiinde kırk gün sülûka¹⁸¹ girmiş. Üzerinde ibadet ettiği taş her gün bir arşın aşağı inmiş. Sultan kırkıncı gün buradan ayrılacakken taş onu tutmuş ve “müjdem i isterim” demiş. O da elindeki sopayı kayanın bitişiğindeki toprağa “Bismillah” diyerek batırması ve bu sopa hemen yeşererek incir ağacı olmuş. Beşinci oda “teşekkür odası”dır. Dileği gerçekleştirenler bu odaya gelerek Allah’a şükrederler.¹⁸²

Sultan Şeyhmus ile ilgili birçok keramet ve efsane anlatılır. Bunlardan biri: “Şeyh Abdulkadir Geylani ve arkadaşları Sultanı ziyaret için yola çıkmışlar. Şeyhan denilen mevkiye yaklaşınca, Sultan Şeyhmus bir kaya parçasına binmiş bu kaya, canlı bir at gibi koşarak Şeyh Abdulkadir’i karşılamıştır. Allah’ın emriyle canlanan ve bir at gibi koşmaya başlayan bu kaya parçası üzerinde Şeyhi gören Abdulkadir Geylani ve müritleri hayrete düşmüşler. Sonra hep birlikte köyün kuzeyinde bulunan dereye gelmişler. Abdest almak için su olmadığını gören Şeyh Abdulkadir Geylani çubuğunu yere vurmuş ve su fişkırmaya başlamış. Müritleri de çubuklarını yere vurmuşlar ve böylece en büyüğü Şeyh Abdulkadir’in olmak üzere kırk pınar meydana gelmiştir. O günden beri bu su akar dururmuş. Sultan Şeyhmus’un binince canlanan kaya parçası, caminin kuzeyindeki Şeyh Akil türbesinin yanındadır (K.Ş.: 27).

Sultan Şeyhmus Türbesi yöredeki en ünlü yatırlardan birisidir. Yurt dışından dileklerinin olması için gelenlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Yılın her günü burada ziyaretçi bulmak mümkündür. Bir gelenek olarak buraya Ekim ve Kasım aylarında daha çok kişi gelir. Gelenler çarşamba, perşembe ve cuma günlerini burada geçirirler. Cuma gecesi ibadet ve zikir gecesidir (KŞ.: 2,15).

¹⁸¹ Bir şeyhin yönetimi altında yetişerek, gelişerek derece derece yükselmeği gerektiren işleme başlamaya tasavvuf dilinde verilen ad.

¹⁸² Beysanoğlu, Diyarbakır Folklorunda Gelenekler-Görenekler-Adet ve İnanmalar, s.18-19

2.6.1.2. Sultan Süleyman (Hz. Süleyman) Türbesi

Hız. Ömer'in hilafeti döneminde, Diyarbakır Müslümanlar tarafından fethedilirken, Hz. Halid bin Velid'in oğlu Hz. Süleyman ile birlikte şehit düşen 26 Sahabe-i Kiram, İç Kale Camii'nin avlusunda türbe içine defnedilmişlerdir.¹⁸³ Bu şehitlerin isimleri buradaki manzum bir kitabede zikredilmektedir.

“Reis-i cümledir Sultan Süleyman
 Rıdvan, kardeşi Mesut ey can
 Beşr ü Hamza, Amr u Şa'be, Sabit
 İki Zayd, iki Halid, biri Numan

 Muhammed iki, Abdullah üçtür
 Hasan nam iki, bbir ka'b-i Zişan
 Fudayl u Malik ü Fahr ü Ebü'l - Hamd
 Ebu Nasr u Magir'e eyle iz'an”

Türbenin ilk durumu hakkında bilgi yoktur. Bugün ise türbe devamlı değişiklikler geçirmektedir. Türbenin girişinde Silahtar Murtaza Paşa'nın yaptırdığını gösteren yazıt bulunmaktadır. Türbe yapılan değişiklikler sonunda, caminin batı duvarına yerleştirilmiştir. Türbenin ilginç yanı, içerisindeki değişik görüntüleri dışarıya yansıtmamasıdır. Dışardan kubbeli mekan, yanındaki kesilmiş yarım kubbeli mekan ve bunları saran kısımlar belli olmamaktadır. Tamamını konsollu silmelerle, gövde kısmına bağlanan bir çatı örtmektedir.¹⁸⁴

Türbe cuma akşamları ziyaret edilir. Ziyaretçilerin büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturur. Çocuğu olmayan kadınlar üç perşembe günü ikindiden sonra türbeye gelerek dilekte bulunur ve şehitlere okurlar. Çocuğu olanlar erkek ise adını Süleyman koyarlar. Bundan başka, ağır ve umutsuz hastalarına şifa dileyenler, evde kalmış kızlar kismetlerinin açılması için buraya gelirler (K.Ş.: 28). (Bkz. Ek. 9, 10)

¹⁸³ Zeynel Abidin Çiçek, Diyarbakır'ın Fethi, Tarihi ve Kültürü, Diyarbakır 2007, s. 104

¹⁸⁴ Beysanoğlu, Diyarbakır Folklorunda Gelenekler-Görenekler-Adet ve İnanmalar, s.20-24

2.6.1.3. Zülküfü'l Peygamber Türbesi

Peygamber olduğuna inanılan Zülküfü'lün makamı Ergani'de, mezarı ise Eğil'in Hacılar köyü yakınındadır. Ergani'deki makamı Zülküfü'l dağının üst yamacındadır. Eskiden burada büyük bir mescit varmış. Üstü toprak örtülü kargir bir yapıdır. Batıya dönük uzunca bir taş merdivenden tek kapı ve pencereleli bir koridora girilir, oradan mescide varılmış. Yapının bugünkü durumu, önündeki geniş avludan girilince üç bölüm göze çarpar. Ön kısımda erkeklere mahsus namaz yeri vardır. Sağdaki bölmeye bir kapı ile girilir. Burası kadınlara ayrılmış namaz kılma yeridir. Ortadaki bölmeden Zülküfü'l Peygamberin sancakları Abdullah'a ait türbeye girilir. Burada bir adam boyundan daha uzun topraktan yapılmış, ceviz tahtalarla muhafazaya alınmış üstü yeşil örtüyle örtülmüş bir mezar bulunur.¹⁸⁵ Çocuk dileyen kadınlar, üç cuma akşamı buraya gelirler. İlk önce kendilerine ayrılan yerde namaz kılıp, daha sonra türbenin bulunduğu bölmeye geçerek dilekte bulunurlar. Eğer kadının erkek çocuğu olursa adını "Zülküf" koyarlar. Türbeye tekrar gelerek kurban keser fakirlere dağıtırlar. Başka adakları varsa yerine getiriler (K.Ş.: 2, 24). (Bkz. Ek. 11)

Eğil'in Hacılar köyü civarındaki türbe mütevazi bir binadır. Küçük bir kapıdan uzun bir koridora girilir. Sonunda küçük bir kapı bulunur. Kapının üstünde kırmızıya çalan bir taşta kazılmış "Haza merkad-ı Nebi Zülküfü'l aleyhisselam" (Bu Zülküfü'l peygamberin mezarıdır, selam onun üzerine olsun) yazısı okunmaktadır. Bu küçük kapıdan türbenin bulunduğu odaya girilir. Kabrin baş tarafında kufi yazısı ile dört satırlık bir kitabe vardır. Türbenin ön kısmında bir cami ve minare kalıntısı vardır.¹⁸⁶

Çocuğu olmayan evli kadınlar türbeye üç cuma akşamı gelerek dilekte bulunur ve yasin okurlar. Şeker ve Kurban Bayramlarında ise bütün çevre köyler tarafından türbe ziyaret edilir (K.Ş.: 35).

2.6.1.4. Harun Peygamber Türbesi

Eğil kasabasının aynı adı taşıyan bir tepesinin yamacındadır. Türbenin giriş kısmında "Haza kabr-il merhum Harun ibni Piri Can" yazılı ve tarihi, R. 557,(M.1161)'dir. Türbede bulunan kitabelerin yazıları okunamayacak kadar siliktir.

¹⁸⁵ Beysanoğlu, Diyarbakır Folklorunda Gelenekler-Görenekler-Adet ve İnanmalar, s.24

¹⁸⁶ Beysanoğlu, Diyarbakır Folklorunda Gelenekler-Görenekler-Adet ve İnanmalar, s.25

Türbede mezar veya sanduka yoktur. Halk, burada Harun Peygamber ile oğlu Ruveym'in yattığına inanmaktadır.¹⁸⁷ Burası çarşamba günleri ziyaret edilmekte, ziyaretçilerin çoğunu çocuğu olmayan evli kadınlar oluşturmaktadır. Çocukları erkek olduğu zaman adına yatırın ismini vermektedirler. Daha sonra yatıra gelip kurban keserler ve etini orada bulunan fakirlere dağıtırlar. Ayrıca ziyaret sırasında başka adakları varsa onu da yerine getirirler. Kurban kesme işi ilgili yatırda her yıl tekrarlanır (K.Ş.: 37).

2.6.1.5. Kotekan (Yakacık) Türbesi

Seyyid Şeyh Abdulhalim 1862 yılında kotekan köyünde doğmuştur. bu köy Ergani ilçesine bağlı ve 7 km. Ergani'nin doğusuna düşmektedir. Zülküfül Peygamber Makam Dağının eteğindedir. Seyyid Abdulhalim Kadiri ve Rufai tarikatına mensuptu. Bu tarikatlardan icazet almış müritlerini yetiştiriyordu. Soyları Hz. Hasan (r.a.)'a dayanmaktadır. 1925 yılı olaylarında Şeyh Abdulhalim şehit düşmüştür. Müritleri tarafından cenazesi "Mübarek Tepe" adlı yere defnedilmiştir. Hastalar, çocuğu olmayan kadınlar salı ve çarşamba günleri Kubbeyi ziyarete giderler. Temmuz ayının ilk Pazar günü vefat yıldönümü olması nedeniyle şeyhin türbesi halk tarafından ziyaret edilir.¹⁸⁸

2.6.1.6. Sultan Şüca Türbesi

Diyarbakır Mardin Kapısı içerisindeki Deliller Hanı'nın karşısındadır. Türbenin kitabesi olmadığından ne zaman yapıldığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, türbenin önündeki Sultan Şüca'ya ait çeşmenin üzerinde 1208-1209 tarihli bir kitabe bulunmaktadır. Ayrıca Vilayet Salnamelerinde de Sultan Şüca'nın Mardin kapısı yakınında medrese, türbe ve çeşme yaptırdığı belirtilmiştir. Buna dayanılarak türbenin de XIII. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı sanılmaktadır. Türbe kesme ve moloz taşlardan yapılmıştır. Kare planlı olup, üzeri piramidal bir çatı ile örtülmüştür. Türbenin dış yüzünde değişik zamanlarda yapılan onarım izleri görülmektedir.¹⁸⁹ (Bkz. Ek. 12)

¹⁸⁷ Beysanoğlu, Diyarbakır Folklorunda Gelenekler-Görenekler-Adet ve İnanmalar, s.26

¹⁸⁸ Çiçek, s.117

¹⁸⁹ Çiçek, s.112

2.6.1.7. Gelin Dağı

Çermik ilçesinin, Gelin Dağı'na ait söylentiye göre bir düğün alayı davullar, zurnalarla oradan geçerken, bu alayda bulunan bir çocuğun ekmek üzerine büyük abdestini etmesi sebebiyle bütün alay, kafile halinde taş kesilmişlerdir. Yöredeki bu söylenti yaygın olup, bu mahal ilgi görmekte ve ziyarete vesile olmaktadır (K.Ş.:14). (Bkz. Ek. 13)

2.6.1.8. Şeyh Hasan Türbesi

Çüngüş'ün Arslan deresi semtindedir. Her Cuma akşamı türbe ziyaret edilir, mum yakılır ve çeşitli dileklerde bulunulur. Çocuğu olmayanlar, çocuğu yaşamayanlar ya da çocuğu hasta olanlar bu yatıra giderler. Çocuğu hasta olanlar, çocuğu üç defa türbenin penceresinden içeriye sokup çıkarırlar. Bu hareketi yaparken “ Ya Rabbim bunu ya içeri, ya dışarı” (Ya ölsün, ya yaşasın) sözünü derler. Ziyaretçiler dileklerinin gerçekleşmesi için adak adarlar, yasin okuturlar, durumu iyi olanlar kurban keserler (K.Ş.: 14).

2.6.1.9. Tilalo (Ali Tepesi) Yatırı

Merkeze bağlı Tilalo (Karaçalı) köyündedir. Bu köy Silvan'a giden yol üzerinde Diyarbakır'a 10 km. ötededir. Bu yatırımın yaygın bir efsanesi vardır. Efsane şöyledir: “Ali bir ağanın yanında çalışan yoksul, bekar ve son derece temiz kalpli bir gençmiş. Bir gün ağası hacca gitmiş. Ali, ağasının geride kalan her şeyine çok iyi sahip çıkmış. Ağasının iki öküzü varmış. Ali bunların ahırlarını tertemiz tutar, yemlerini tam zamanında verirmiş. Bir gün ağasının hanımı pekmez helvası ve sıcak tandır ekmeği pişirmiş. Sonra ah keşke ağanda burada olsaydı da o da yeseydi. Ali bunu duyunca kadına ‘Bir kaba koy da götürüyüm’ demiş. Kadın inanmamış. ‘Galiba Ali'nin canı bir tabak daha helva yemek istiyor ama bunu söylemiyor.’ diye düşünmüş. Kadın bir kaba helva doldurmuş ve Ali'ye vermiş, sonra da akşam namazına durmuş. Ali, kadın akşam namazı kılana kadar ortadan kaybolup, yine geri dönmüş. Bu süre içinde helvayı, hacdaki ağasına götürmüştü. Zamanı gelip ağa hacdan dönünce, köylüler elini öpmek için onu karşılamaya giderler. Ağa, elini öpmek isteyen köylülere Ali'yi göstererek ‘Siz gidin onun elini öpün’ demiş. Ali'nin bir akşam namazı süresi içinde, nasıl hacca gelip, kendisine helva getirip geri döndüğünü anlatmış. Ağanın bu sözleri üzerine herkes geri

dönüp Ali'nin elini öpmek istemişler fakat Ali köye doğru kaçmaya başlamış. Bir taraftan da sırrı ortaya çıktığı için 'Allah'ım, yer yarılrsa da içine girsem diye dua etmiş. Birden bire bulunduğu tepe yarılmış ve köylülerin şaşkın bakışları arasında Ali içine girip kaybolmuş. Geride asası kalmış ve üzerine bir türbe yaparak asasını da başucuna koymuşlar.” Bu tepeye Tilalo (Ali tepesi) adını vermişler.¹⁹⁰ (Bkz. Ek. 14)

Bu yatıra çocuğu olmayanlar ve başka dilekleri olan kişiler, perşembe günleri ikinci ezanından sonra giderek üç defa “sen bana istediğimi verirsen, bende sana bir kuzu, bir horoz, bir oğlak vb. keserim” diyerek dilekte bulunurlar. Böylece adaklarının cinsini önceden belirtmiş olurlar. Dilekleri yerine geldiğinde adak olarak belirledikleri adaklarını keserler. Daha sonra mevlit okuturlar ve fakirlere para dağıtırlar (K.Ş.: 28).

2.6.1.10. Seyfü'l Mülük Türbesi

Diyarbakır-Çınar yolu üzerinde Dicle nehrinin kenarlarındadır. Burası, merkeze bağlı Hacı Osman köyü sınırları içinde bulunmaktadır. Kimliği hakkında bilgi edinemedik. Hamedaniler döneminde yaşamış büyük bir komutan olduğu sanılmaktadır. Yatır hakkında çeşitli söylentiler vardır: “Seyfü'l Mülük Bağdat'ta hastalanmış. Durdine derman arayarak, Dicle nehri boyunca yürümeye başlamış. Karpuzlu köyüne gelip orada ölmüş. Her gece mezarından kalkıp, eline bir fener alarak, Karpuzlu köyü mezarlığı dolaşmış. Mazıdağlı Abdülkadir Tellioğlu adındaki bey, bir yıl Karpuzlu köyünü kiralamış. Tüm köyün tarlalarını sürdürdükten sonra, işçilerine, bu ziyaretin çevresindeki alanı da sürmelerini emretmiştir. İşçiler korkarak sürmeye başlamışlar. Birdenbire pulluk parçalanmış ve onu kimse onaramamış. Bu ziyaretin yanında bir loğ taşı¹⁹¹ varmış. Bağıvar köyünden bir Ermeni, bu loğ taşıyı alarak evinin damına getirmiş. O gece rüyasına giren Seyfü'l Mülük, loğunu tekrar geri getirmesini, yoksa iki gözünün kör edileceğini söylemiş. Korkuyla uyanan Ermeni, sabahı bile beklemeden, loğu götürüp yerine koymuş.” Bu ziyarete perşembe günleri gidilir. Çocuğu olmayanlar adak adarlar, çocukları olursa adını Seyfü'l Mülük koyarlar. Başka dilekleri de yerine gelince kurban keser ve fakirlere sadaka verirler.¹⁹²

¹⁹⁰ Beysanoğlu, Diyarbakır Folklorunda Gelenekler-Görenekler-Adet ve İnanmalar, s.27

¹⁹¹ Yörede toprak damları sıkıştırılmak için kullanılan silindirik şeklindeki taş denir

¹⁹² Beysanoğlu, Diyarbakır Folklorunda Gelenekler-Görenekler-Adet ve İnanmalar, s.28

2.6.2. Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışların Değerlendirilmesi

Kutsal kabul edilerek ziyaret edilen yerlerin büyük bir bölümünü mezarlar teşkil etmektedir. Arapça “türâb” yani toprak kelimesinden, evliyaya ait hem basit mezarları hem de âbidevî mezarları ifade etmek üzere kullanılan “türbe”, Türkçemizde genellikle ölünün gömüldüğü yerde, kabrin üzerine yapılan binayı ifade etmek için kullanılmakta ve Türklerin dinî kültür tarihi içerisinde oldukça eski dönemlere uzanmaktadır. Ziyaret amacıyla gidilen türbeler Orhun Kitabeleri’nde “bark” adı altında geçmektedir.¹⁹³

Anadolu’nun her yerinde olduğu gibi Diyarbakır ve çevresinde de ziyaret fenomeninin yaşamaya devam ettiğini görebiliriz. Ziyaret yerlerine giden insanları cezbeden, oralarda yatanlarda bulunduğu inanılan olağanüstü manevi ve ilahi güç feyz ya da berekettir. Fenomolojik olarak bakıldığı zaman kutsalın onunla bir takım ritüel usullerle temasa geçilmesi halinde, insanın yararına dokunacağına inanılmakta oluşudur. Ziyaret fenomeni, kutsalın bir tür tezahür ve yaşanış biçimi olarak değerlendirilebilir.¹⁹⁴

Diyarbakır ve çevresinde ziyaret yerlerine çocuğu olmayan kadınlar, hastalıklarına şifa arayanlar gibi dünyevi dilek ve isteklerde bulunanların olduğunu belirtmiştik. Hastalık veya başka imkansızlıklardan dolayı ziyaret yerleri son çare olarak düşünülmektedir. Ev alma, sünnet, evlenme veya çocuk sahibi olmak için ziyaret yerleri bir umut kapısı niteliğindedir. Bunun yanı sıra başka arzu ve istekler, ziyaretgahların ziyaret edilmesiyle huzura kavuşulur düşüncesiyle türbe ve yatırlar ziyaret edilmektedir.¹⁹⁵

Diyarbakır’ın Ergani ilçesinde bulunan Makam Dağı ve Çermik ilçesinde bulunan Gelin Dağı’nın kutsal olduğunu ve çeşitli amaçlarla ziyaret edildiğini belirtmiştik. Eski Türklerde yer-su ruhlarının en önemli temsilcisi, dağlar olarak kabul edilmektedir. Eski Türkler, dağların Tanrı makamı olduğuna inanırlardı. Dağlara mübarek, mukaddes, büyük ata ve büyük hakan anlamlarına gelen sıfatlar verirlerdi.¹⁹⁶

¹⁹³ Ünver Günay – Harun Güngör, vd., Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması, Kayseri 2001, s.76

¹⁹⁴ Günay - Güngör, vd., s. 101

¹⁹⁵ Günay - Güngör, vd., s. 105

¹⁹⁶ Ögel, Türk Mitolojisi, C.II, s. 129

Gelin Dağı'nda düğün alayının taş kesilmesi, Anadolu'nun pek çok yerinde görülen bir motiftir. Bu taş kesilme Türk destanlarına dahi konu olmuştur. Taş kesilme olayının bazen beddua ile bazen de Gelin dağında olduğu gibi Allah'ın gazabıyla olduğuna inanılmaktadır.¹⁹⁷ İnsanların taşlaştığına, kaya olduğuna inanılan yerler ziyaret edilerek, onların efsanelerine inanılmakta ve buralardan insanlara faydalar sağlayacak bir kuvvet bulunduğu kanaati hasıl olmaktadır.¹⁹⁸

Yörede türbe ve yatırların ziyareti sırasında delikli taştan geçme ve delikli halkaları duvardaki çivilere geçirme uygulamasının olduğunu belirtmiştik. İnanişe göre delikli taştan üç defa geçildiğinde ve üç halka çiviye geçirildiğinde dileklerin kabul olacağına inanılmaktadır. Bu ve benzeri uygulamalar (mezar taşına el sürme, kutsal taşı ağrıyan yere sürme, delikli taş arasından geçme, çaput bağlama vs.) kutsiyetle doğrudan veya yakından temas yoluyla sirayet amacına yönelik ritüel eylemlerdir.¹⁹⁹

Yörede ziyaret yerlerinde adak adama ve kurban kesme uygulaması yaygın bir şekilde devam etmektedir. Kuran-ı Kerim'de adakla ilgili olarak; Allah'tan İslami usuller çerçevesinde bir istekte bulunma ve dileğin gerçekleşmesi sonucunda verilen sözün ibadet, oruç, kurban olarak yerine getirilişinden ibarettir. Kuran-ı Kerim'de türbeyi ziyaret ve orada adak adama ve kurban kesme geçmemektedir. İslam dininde, yatıra adakta bulunma veya kurban kesme hoş karşılanmamıştır.²⁰⁰ Bu durum Eski Türk dininde var olan atalar kültü ve yer-su inancıyla ilgilidir. Bu uygulama geleneksel Türk dininde yer-su iyelerini memnun etmek ve onların kutsallığından faydalanmak için yapılan uygulamalarla paralellik göstermektedir.²⁰¹

Yörede kutsal yerleri ziyaret edenlerin bir kısmının ziyaretleri maddî amaçlı olmayıp, sadece orada dua etmek, Allah'a yalvarmak, manevî bir haz ve feyiz almak içindir. Bu kimseler oralarda, adak adama, kurban kesme, çaput ve bez bağlama davranışlarında bulunmadığı gibi, bu mekânlarda namaz dahi kılmamaktadırlar. Sadece bir Fatıha üç İhlâs okuyup, bu surelerin sevabını orada yatan zatın ruhuna bağışlamaktadırlar. Bu ziyaretçiler, ziyaret yerinden ve yatırdan hiçbir şey talep etmemektedirler, taleplerini Allah'tan beklemektedirler.

¹⁹⁷ Hikmet Tanyu, Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ankara 1968, s.166

¹⁹⁸ Tanyu, s. 174

¹⁹⁹ Günay - Güngör, vd., s. 105

²⁰⁰ Tanyu, Ankara ve çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara 1968, s. 311-317

²⁰¹ Günay - Güngör, vd., s. 110

Diyarbakır ve çevresinde ziyaret yerlerinin en önemli özelliği, orada yatanların çoğunun peygamber ve sahabe olmasıdır. Sahabe ve peygamber mezarlarının bazıları baraj yapımından dolayı başka yerlere taşınmıştır. Anadolu'nun fethi ve İslamlaşması sırasında Hz. Ömer devrinde Halid bin Velid komutasında görev alan sahabe ve tabiun buralarda şehit düşmüşlerdir. Bundan dolayı bölgeye peygamberler ve sahabeler şehri denmektedir.

SONUÇ

Anadolu'nun İslam kültürüyle en erken karşılaşan yerlerinden biri olan Diyarbakır, 639'da Hz. Ömer'le başlayan bu süreçte; Şeyhoğulları, Hamdaniler, Büveyhogulları, Mervaniler, Büyük Selçuklular, İnalğulları, Nisanoğulları, Suriye Selçukluları, Artuklular, Eyyubiler, Akkoyunlular ve son olarak Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır. Yaklaşık 1300 yıllık bu evrede coğrafi, siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan önemli olan konumunu kaybetmeyen kent, inanış, gelenek ve görenekler konusunda oldukça zengin bir birikime sahiptir.

Kültür, milletlerin var olmasını sağlayan, onları ayakta tutan yegane unsurdur. Halk kültürü de, kültür varlığının en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Toplumları duygu ve düşünceleriyle, inanış ve uygulamalarını anlayabilmek, halk kültürü ile ilgili özelliklerini anlamakla mümkün olur. Yaşanan sosyolojik ve kültürel olaylar, ekonomik değişim ve gelişimler, toplumun var olduğu çevre halk kültürünün gelişmesine, olumlu ya da olumsuz yönlerde değişmesine sebep olur. Biz de bu çalışmamızda, Diyarbakır ve çevresindeki halk inanışlarını geleneksel dini uygulamalar açısından mümkün mertebe tespit ettik.

İnsanoğlu ilk çağlardan bu yana, doğayla barışık yaşamak, hayata ayak uydurabilmek için kendine birtakım yaşantılar geliştirmiş, bunun işe yararlığını kabul etmiş ve bu kabuller zamanla toplumların vazgeçilmezleri haline gelmiştir. Hatta toplumların bu inançları çoğu zaman birbirini etkilemiş, birbirlerine karışmış ve ayırt edilmesi zor bir şekilde kaynaşmıştır.

Halkın kabul ettiği bu inanışlar, İslamiyet'ten sonra da, İslami görüntüye bürünerek varlığını korumuştur. Diyarbakır merkez ve köylerinde de, halk inançlarının büyük bir çoğunluğu günümüzde dahi geçerliliğini devam ettirmektedir. İnsanların, kendilerini iyi ve güvende hissettiren değerlerinden vazgeçmesi çok zordur. O yüzden ki sadece Diyarbakır halk kültür ve inanışlarında değil, tüm toplumlarda, bu inançlar varlığını sürdürmektedir.

İnsanın yaşamı boyunca geçirdiği önemli evreler vardır. Bu evrelerde insanlar, içinde yaşadıkları toplumun kültürel öğelerini bizzat uygularlar. Bu kültürel öğeler,

birtakım inançlar, dinsel, büyüsel pratikler, gelenek ve göreneklerle, adetler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Diyarbakır halk inanışlarında da bu halk kültürü öğelerinin çoğu, geçmişten günümüze kadar korunarak geldiğini görürüz. Diyarbakır merkez ve köylerindeki, geçiş dönemlerinin ilk aşamasını oluşturan doğumda, birçok inanç ve pratiklerin uygulandığı dikkat çekmektedir. Bu inanç ve uygulamalar gebelikten önce başlar ve gebelikten sonra anne ve çocuğun kırkı çıkana kadar devam eder. Gebe kalamayan kadının gebe kalması, gebe kaldıktan sonra çocuğun sağlıklı olması, cinsiyetinin belirlenmesi, erkek çocuğu olmayanların erkek çocuğu olması; doğum sırasında doğumun kolay olması, çocuğun ve annenin lohusalık boyunca kötü ruhlardan korunması için bu inanç ve uygulamalar yapılmaktadır. Doğum öncesi ve doğum sonrası halk inanışlarında geleneksel Türk dini uygulamalarının izlerinin olduğunu tespit ettik.

Diyarbakır merkez ve köylerinde, doğum kadar önemli bir geçiş dönemi olan evlenme törenlerinde de birçok adet, gelenek ve görenek etkisini korumaktadır. Düğün evinin belli olması için evin damına bayrak dikilmesi, gelinin evin eşiğini kutsal görüp, eşige basmaması, kem gözlerden korunmak için gelinin su ve bozuk para dolu olan testiyi ayaklarının önünde kırması ve çocuğu olsun diye gelinin kucağına çocuk oturtulması gibi inanç ve uygulamaların gerçekte Orta Asya'da var olan "Atalar Kültü"nü günümüze taşınmasından ibaret olduğu görüldü.

Halk kültüründeki geçiş dönemlerinden sonuncusu da ölümdür. Ölümün herkes için kaçınılmaz bir son oluşu dünyanın her yanında ölüm çevresinde oluşan adet, işlemler ve inanışlara evrensel bir karakter kazandırmıştır. Bu yüzden, hangi toplumda olursa olsun ölüm çevresinde birtakım inanmaların, adetlerin ve dinsel-büyüsel pratiklerin toplandığı görülür. Diyarbakır yöresinde de, ölüm çevresinde pek çok adet, gelenek-görenek ve inanç toplanmıştır.

Diyarbakır ve çevresinde tabiat olayları ile ilgili inanç ve uygulamalarda da geleneksel Türk dini inanış ve uygulamalarının izlerinin olduğunu gördük. Türbe ziyareti sırasında türbeye çaput veya bez bağlama, mum yakma, adak adama, kurban kesme, türbenin hemen yanındaki kuyunun suyunda şifa arama, baykuşun uğursuz bir hayvan olarak görülmesi, yeni doğan çocuğun beşiğinin altına bir tas ile su koyulması

gibi birçok inanış ve uygulamanın temelinde “Eski Türk Dini” ne dair inanç, pratik ve uygulamalarının olduğunu söyleyebiliriz.

Toplumdan topluma değişiklik gösteren gelenek, görenek ve halk inanışları, milletleri ayakta tutarak; birlik, beraberlik ve bütünlüğü sağlamakta, kültürel yozlaşmayı önlemektedir. Bizden sonraki nesillere aydınlık bir gelecek sağlamak için; milli benliğimizin, ilim, kültür ve sanat etkinliklerimizin özünün korunarak geleceğe aktarılması sağlanmalıdır. Kültürel değerlerimizin ve kültür bilincinin gelecek kuşaklara aktarılmasında bu çalışmamızın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA

1. YAZILI KAYNAKLAR

ACIPAYAMLI, Orhan; “Türkiye’de Yağmur Duası”, Ankara Üni. Dergisi, C.22, S:3.4, Ankara 1964.

AKCA, Gözen; Diyarbakır İli Ergani Halk Kültürü Araştırması, Ç. Ü. Sos. Bil. Enst., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2009.

AKBULUT, İlhan; Diyarbakır, No:8, İstanbul 1998.

BEYSANOĞLU, Şevket; Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi, C. I-II, Ankara 1996.

_____; “Diyarbakır Tarihine Kısa Bir Bakış”, Kültür Sanat Dergisi, S.28, Ankara 1995.

_____; Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi, Diyarbakır Müze Şehir, İstanbul 1999.

_____; “Süryaniler”, Müze Şehir Diyarbakır, İstanbul 1999.

_____; “Yezidilik ve Yezidiler”, Müze Şehir Diyarbakır, İstanbul 1999.

_____; Diyarbakır Folklorunda Gelenekler-Görenekler-Adet ve İnanmalar, Ankara 1995.

CİN, Halil; İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Konya 1988.

ÇİÇEK, Zeynel Abidin; Diyarbakır’ın Fethi, Tarihi ve Kültürü, Diyarbakır 2007.

DARKOT, Besim; “Diyarbakır”, MİA, c. III, İstanbul 1945.

DOĞAN, Mehmet; Büyük Türkçe Sözlük, Ankara 2001.

ELMACI, Nuran; “Doğum Gelenekleri: Bakacak Köyünün Dünü ve Bugünü”, Folklor/Edebiyat, Alevilik Özel Sayısı II, C.8, S.30, Ankara 2002.

ELMACI, Nuran - TAŞGIN, Ahmet; “Haram Sudan Atladım; Diyarbakır’da Haram Su İle İlgili İnanışlar, Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Sayı: IV, 2010.

ERŞAHİN, İbrahim; Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü, İstanbul 2005.

ERGUN, Pervin; “Türk Kültüründe Ruhlar ve Orman Kültü”, Milli Folklor, S.87, 2010.

FRAZER, James G.; Altın Dal, Cilt:1, Çev.: Mehmet H. Doğan, İstanbul 2004.

GÖĞÜNÇ, Nejat; “Diyarbakır”, TDVİA, İstanbul 1999.

_____ ; “Kanuni Devri Başlarında Güney Doğu Anadolu”, Tarih Dergisi, S. 23, İstanbul 1969.

GÖKALP, Ziya; Türk Medeniyet Tarihi, İstanbul 1976.

GÖNEN, Sinan; “Dede Korkut Hikayeleri’nden Günümüze Yansıyan Doğum Adetleri”, Türkoloji.cu.edu.tr/Makaleler.

GÜNDOĞAN, Vedat; Diyarbakır Tarihi, Ankara 2011.

GÜNAY, Ünver - GÜNGÖR, Harun; Türk Din Tarihi, İstanbul 1998.

_____ ; Türklerin Dini Tarihi, İstanbul 2009.

GÜNGÖR, Harun; Türk Bodun Bilimi Araştırmaları, İstanbul 2008.

GÜNAY, Ünver-GÜNGÖR, Harun, vd.; Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması, Kayseri 2001.

İZGÖER, Ahmet Zeki; “Diyarbakır Salnameleri (1869-1905)” C.3, İstanbul 1999.

İNAN, Abdulkadir; Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul 1976.

_____ ; Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara 1972.

_____ ; Makaleler ve İncelemeler, C.I, Ankara 1968.

KADIOĞLU, Hakan Hadi-AYDIN, İbrahim Hakkı-YAZICI, Eyüp Bekir; “Dini ve Tıbbi Açıdan Sünnet”, Atatürk Üni. İlahiyat Fak. Dergisi, S.25, Erzurum 2006.

KAFESOĞLU, İbrahim; Türk Milli Kültürü, İstanbul 2000.

_____ ; Eski Türk Dini, Ankara 1980.

KALAFAT, Yaşar; Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara 2010.

KARTAL, Numan; İnegöl Folkloru, Bursa 1998.

KIRCI, Emine; “Türk Kültüründe Ateşle İlgili İnanışlar”, <http://Türkoloji.cu.edu.tr>.

KUTSAL, Kitap; Tekvin, 17/9-14.

OYMAK, İskender; “Anadolu’da Su Kültürünün İzleri”, Fırat Ün., İlahiyat Fak. Dergisi, 15: 1, Elazığ 2010.

_____ ; “Elazığ Merkez ve Çevresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar, Fırat Üni., İlahiyat Fak. Dergisi, 14:2, Elazığ 2009.

ÖGEL, Bahaddin; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul 1988.

_____ ; Türk Mitolojisi, Cilt: I, Ankara 1993.

_____ ; Türk Mitolojisi, Cilt: II, Ankara 1995.

_____ ; Türk Kültür Tarihine Giriş, Cilt: VI, Ankara 1978.

ÖGER, Adem; “Uygur Türklerinin Doğum Adetleri”, <http://turkishstudies.net>.

ÖRNEK, Sedat Veyis; Türk Halk Bilimi, Ankara 2000.

SARI, İbrahim; Şehrimiz Diyarbakır, No:2, İstanbul 1996.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem; Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, İstanbul 1983.

SELÇUK, Ali; Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar, İstanbul 2008.

ŞAHİN, Hüseyin; Türk Halk Kültüründen Derlemeler, Ankara 1991.

ŞENAY, Bülent; “ Ayrılmış Doğu Kiliseleri” Yaşayan dünya Dinleri, Editör, Şinasi Gündüz, Ankara 2010.

ŞİMŞEK, Esmâ; “Anadolu’da Yağmur Yağdırma Duasına Bağlı Olarak Oynayan Bir Oyun: Çömçeli Gelin, *Milli Folklor*, C.8, S.60.

ŞİŞMAN, Bekir; “Samsun Yöresinde Geçiş Dönemleriyle ilgili Halk İnançları ve Bunlara Ait Uygulamalar”, Erdem Halk Kültürü Özel Sayısı-III, C.13, S.39.

TANYU, Hikmet; Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ankara 1968.

_____ ; Ankara ve çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara 1968

TDK, Büyük Türkçe Sözlük, C.II, Ankara 2004.

TUNCER, Orhan Cezmi; “Diyarbakır Kimliği”, Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu, 27-28 Ekim 2000, Ankara 2001.

URAZ, Murat; Türk Mitolojisi, İstanbul 1992.

YILMAZÇELİK, İbrahim; XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, Ankara 1995.

www.diyarbakir.net

www.diyarbakir.gov.tr

2. SÖZLÜ KAYNAKLAR

(K.Ş.:1) Güngör Fatih, 1968 Diyarbakır doğumlu, üniversite mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, Dört Ayaklı Camii imamı.

(K.Ş.: 2) Bozkurt Saadet, 1948 Diyarbakır Ergani doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı.

(K.Ş.: 3) Ekin Hülya, 1978 Diyarbakır doğumlu, lise mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, Kuaför.

(K.Ş.: 4) Duman Kadriye, 1957 Diyarbakır doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı.

(K.Ş.: 5) Demir Emine, 1960 Diyarbakır doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı.

(K.Ş.: 6) Bilgiç Mesude, 1970 Diyarbakır doğumlu, lise mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı

(K.Ş.: 7) Erpolat Sabahat, 1971 Diyarbakır Kulp doğumlu, üniversite mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı.

(K.Ş.: 8) Tapan Remziye, 1952 Diyarbakır doğumlu, okur-yazar değil, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı

(K.Ş.: 9) Güneş Measure, 1965 Diyarbakır Silvan doğumlu, lise mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı

(K.Ş.: 10) Şeker Özlem, 1978 Diyarbakır doğumlu, lise mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı.

(K.Ş.: 11) Kesik Hatice, 1970 Diyarbakır Silvan doğumlu, lise mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı.

(K.Ş.: 12) Satıcı Sultan, 1965 Diyarbakır doğumlu, lise mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı.

(K.Ş.: 13) Kara Melek, 1955 Diyarbakır doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı.

(K.Ş.: 14) Görmüş Maile, 1955 Diyarbakır doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı.

(K.Ş.: 15) Bozkurt Abdulrazak, 1944 Diyarbakır Ergani doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, Emekli

(K.Ş.: 16) Kaya Abdurrahman, 1955 Diyarbakır Ergani doğumlu, üniversite mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, öğretmen

(K.Ş.: 17) Ükelge Rıdvan, 1965 Diyarbakır doğumlu, Üniversite Mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, memur

(K.Ş.: 18) Taşkın Ramazan, 1960 Diyarbakır Hani doğumlu, üniversite mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, serbest meslek.

(K.Ş.: 19) Öztürk Osman, 1970 Diyarbakır Doğumlu, Üniversite Mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, öğretmen

(K.Ş.: 20) Yıldız Sultan, 1955 Diyarbakır doğumlu, okur- yazar değil, Diyarbakır merkezde İkamet etmekte, ev hanımı

(K.Ş.: 21) Demir Ahmet, 1967 Diyarbakır Dicle doğumlu, lise mezunu, Diyarbakır merkezde İkamet etmekte, esnaf

(K.Ş.: 22) Özel Abdulnafî, Diyarbakır doğumlu, üniversite mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, öğretmen.

(K.Ş.: 23) Mehmetoğlu Aziz, Diyarbakır doğumlu, üniversite mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, öğretmen.

(K.Ş.: 24) Kaya Zeynep, 1944 Diyarbakır Ergani doğumlu, okur-yazar değil, Ergani'de İkamet etmekte, ev hanımı

(K.Ş.: 25) Akyol Nuriye, 1952 Erzurum Tortum doğumlu, okur-yazar değil, Erzurum merkezde İkamet etmektedir, ev hanımı

(K.Ş.: 26) Aydın Şeyhmus, 1943 Mardin doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, emekli.

(K.Ş.: 27) Atlıatur Hamit, 1965 Mardin doğumlu, üniversite mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, öğretmen

(K.Ş.: 28) akmak Halise, 1955 Diyarbakır doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır merkezde İkamet Etmekte, ev hanımı

(K.Ş.: 29) akmak Aziz, 1952 Diyarbakır Bismil doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır Bismil İlçesinde ikamet etmekte, emekli.

(K.Ş.: 30) Korkmaz Selahattin, 1962 Diyarbakır Dicle doğumlu, lise mezunu, Diyarbakır merkezde İkamet Etmekte, Esnaf

(K.Ş.: 31) Özdemir Leyla, 1965 Diyarbakır doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı.

(K.Ş.: 32) Kaymaz Abdullah, 1958 Diyarbakır Silvan doğumlu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı.

(K.Ş.: 33) Akkaş Zekiye, 1958 Diyarbakır doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı.

(K.Ş.: 34) Karagöz Ahmet, 1965 Diyarbakır doğumlu, lise mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, esnaf.

(K.Ş.: 35) Ekinci Cansever, 1957 Diyarbakır Eğil doğumlu, okur-yazar değil, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı.

(K.Ş.: 36) Aktaş Güler, 1945 Diyarbakır Ergani doğumlu, okur-yazar değil, Diyarbakır Ergani İlçesinde ikamet etmekte, ev hanımı.

(K.Ş.: 37) Demir Bedriye, 1957 Diyarbakır doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı

(K.Ş.: 38) Dursun Sadık, 1940 Diyarbakır Ergani doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, emekli.

(K.Ş.: 39) Koç Seyfullah, 1956 Diyarbakır doğumlu, ilkokul mezunu, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, emekli.

(K.Ş.: 40) Yüce Pervin, 1958 Diyarbakır doğumlu, okur-yazar değil, Diyarbakır merkezde ikamet etmekte, ev hanımı.

EKLER

EK-1 Diyarbakir İl Haritası

EK-2 Diyarbakir Dağ Kapı

EK-3 Atatürk'ün Diyarbakir'da Kaldığı Gazi Köşkü

Ek-4 Sultan Şeyhmus Türbesi

EK-5 Kına Gecesi Eğlencesi

EK-6 Taziye Evinden Görünüm

EK-7 Perşembe Günü Mezar Ziyareti Yapan İnsanlar

EK-8 On Gözlü Köprü

EK-9 Hz. Süleyman ve Yirmi Yedi Sahabenin Türbesinin Bulunduğu Hz. Süleyman Camii

EK-10 Hz. Süleyman Türbesi

EK-11 Hz. Zülküf Peygamberin Makamı Olduğuna İnanılan Makam Dağı

EK-12 Sultan Sücaaddin Türbesi

EK-13 Gelin Dağı

Ek-14 Tilolo Türbesi (Ali Tepesi)

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Erzurum ili Yakutiye İlçesi Umudum Mahallesiinde doğdum. İlköğretimimi burada bitirdikten sonra üç yıl kur'an eğitimi alıp hafızlığımı tamamladım. Orta ve lise öğrenimimi Erzurum Mecidiye İmam Hatip Lisesi'nde tamamladıktan sonra 2001 yılında girdiğim Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü'nü bitirdim. 2005 tarihinden itibaren Milli Eğitim Bakanlığında öğretmen olarak çalışmaktayım.